

Gondoskodáspolitikai kézikönyv

Gondoskodáspolitikai kézikönyv

Szerkesztette
Tóth Tibor – Birher Nándor

BM Gondoskodáspolitikai Tudományos Tanács – L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2025

Segédszerkesztők: Hajdu Gábor – Janó Evelin

Szerzők:

Birher Nándor

Birinyi Márk

Czine Ágnes

Dózsa Zsófia Katalin

Farkas Péter

Gregersen-Labossa György

Hadnagy József

Homicskó Árpád Olivér

Juhász Gábor

Kártyás Gábor

Pacsuta István

Tóth Tibor

© Szerkesztők, 2025

© Szerzők, 2025

© L'Harmattan Kiadó, 2025

© BM Gondoskodáspolitikai Tudományos Tanács, 2025

ISBN 978-963-646-388-5

A kötetet a BM Gondoskodáspolitikai Tudományos Tanács megbízásából
kiadja a L'Harmattan Kiadó.

Borítókép: Santa Maria della Scala, Sala dei pellegrini, Siena
(Európa egyik első ispotálya)

Korrekúra: Györe Gabriella

Borító: Kára László

Tördelés: Csernák Krisztina

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Zrt.

Felelős vezető: Tomcsányi Péter

Tartalom

Előszó	7
I. MI A GONDOSKODÁSPOLITIKA?	9
1. Miért van szükség a gondoskodáspolitikára?	9
2. Öngondoskodás és társadalmi gondoskodás – a szubszidiaritás elvének érvényesülése	10
3. Szociálpolitika – gondoskodáspolitikai	11
4. A gondoskodáspolitikai fogalma	15
II. A GONDOSKODÁSPOLITIKA MAGYARORSZÁGI TÖRTÉNETE	19
1. A gondoskodás megjelenése a kora kereszténység idejében	19
2. Gondoskodás a középkorban	21
3. A gondoskodás szabályozásának kezdeti időszaka	23
4. A szociális problémák kezelése a XIX-XX. század fordulóján	29
5. Szociális segítség az I. világháború alatt és a két háború közötti időszakban	31
6. A II. világháború utáni időszak – Egyházüldözés és a szociális viszonyok alakulása a Rákosi-, majd a Kádár-érában	35
III. A GONDOSKODÁS MINT ATTITŰD FORMÁLÁSA A VALLÁSI ÉS ETIKAI NORMÁKON KERESZTÜL	37
1. A katolikus társadalmi tanítás	37
2. Reformatori örökség – diakónia: liturgia utáni liturgia	47
3. Kálvin tanításai és a diakónia életformává válása	49
4. Az etika szerepe a gondoskodásról való gondolkodásban	50
IV. AZ ÁLLAMI GONDOSKODÁS RENDSZERE ÉS JOGSZABÁLYI KERETEI	57
1. Az állami szociális védelmi rendszer	57
2. Jóléti állam, jóléti politikák	62
3. A magyar szociális védelmi rendszer – társadalombiztosítási és szociális jog	71

V. GONDOSKODÁSPOLITIKA ÉS EURÓPAI UNIÓ	91
1. Gondoskodáspolitikai kontra szociálpolitika	91
2. A szociális jogi EU-szabályozás történetének fontosabb lépcsőfokai	92
3. A szociálpolitika főbb szabályozási tendenciáinak értelmezése	97
4. Az EUB döntéseinek szerepe a szociális jogok és a szociálpolitika tekintetében	98
 VI. A PROFESSZIONÁLIS SEGÍTÉS MUNKAFORMÁI (FÓKUSZBAN A KÖZÖSSÉG ÉS A CSOPORT)	 101
1. A közösség védelme	101
2. Közösségi alapú szolgáltatásfejlesztés	109
3. Csoportmunka mint a gondoskodáspolitikai professzió munkaformája	114
 Zárszó	 119
Felhasznált irodalom	121
Szerzőink	137

Előszó

A gondoskodás nem csupán cselekvés: látásmód, tartás és felelősség is. Az, ahogyan egy társadalom gondoskodik a tagjairól, mindig többet árul el önmagáról, mint bármely jogszabály vagy statisztika.

Ez a kézikönyv egy olyan térképet ad az olvasó kezébe, amely nemcsak eligazít, hanem irányt is mutat – múltból jelenbe, elméletből gyakorlatba, egyéni érzékenységéből rendszerszintű tudásba. Ez a háromirányú mozgás az, ami különösen értékké teszi a kiadványt: egyszerre oktat, elgondolkodtat és inspirál.

Köszönet és elismerés illeti a szerzőket, amiért képesek voltak ezt a sokszínű, történetileg és szakmailag gazdag területet átfogóan, mégis átélhetően bemutatni. Munkájuk nemcsak tudás, hanem még inkább bizalom építése is: bizalom abban, hogy a gondoskodás nem gyengeség, hanem közösségi erőforrás.

Hisszük, hogy valódi változáshoz nemcsak rendszerekre, hanem szemléletre is szükség van. Ez a kézikönyv éppen ebben jelent hiánypótló kapaszkodót.

Ajánlom jó szívvel ezt az írásművet egyetemi hallgatóknak, gondoskodáspolitikai szakembereknek, döntéshozóknak – és mindazoknak, akik nemcsak látni, hanem érteni is szeretnék, mit jelent ma felelősen gondoskodni.

*Fülöp Attila
gondoskodáspolitikáért felelős államtitkár*

I. Mi a gondoskodáspolitiká?

1. MIÉRT VAN SZÜKSÉG A GONDOSKODÁSPOLITIKÁRA?

A gondoskodás egyik fontos értelmezési vetülete a pszichológiában keresendő. A pszichológusok által használt proszociális viselkedés mögött a segíteni akarás szándéka húzódik meg, amely feltételezi a segítő empatikus készségének meglétét. A segítségnyújtást befolyásolják a társas normák. Ha a segítségnyújtás úgy történik, hogy azért egyéni jutalmat nem várunk, altruista viselkedésről beszélhetünk, amely a mindennapi életben önkéntes segítségnyújtásként jelenik meg. Az altruizmus a pszichológia szerint az emberi természet részét képezi. Az önkéntes segítségnyújtás jelentős erkölcsi megbecsültséget biztosít gyakorlójának, miszerint: A segítők jó emberek és segíteni mindig jó! Az önkéntes segítségnyújtás tevékenységét az egyének mellett végezhetik állami és egyházi fenntartású szervezetek egyaránt. A proszociális viselkedés összetettebb emberi cselekedet, ugyanis azon túl, hogy az egyén belső motivációval bír, hogy segítsen a bajba jutottnak, tette után személyes hasznot is vár. Legyen ez pénzbeli megbecsültség (szociális területen végzett fizetett munka), avagy azon énképének erősítése, ahogy ő mások szemében szeretne látszódni (például nagyvonalúság prezentálása).¹ Milyen folyamat eredményeként van szükség gondoskodásra, segítségnyújtásra? Az ember társas és társadalmi lény, azaz közösségekben és társadalomban él és érvényesül. Ha az emberek egymás közötti, illetve az egyének és a társadalom rétegei vagy egésze közötti kapcsolat sérül, akkor bajba jut az egyén vagy a közösség, és szociális probléma keletkezik. A szociális probléma megjelenhet az értékrend csorbulásában, a normák be nem tartásában, de érzelmi vagy gazdasági nehézségekben is. Ilyenek például a társadalmi egyenlőtlenségek (a szegénység, a rasszizmus stb.), devianciák (az alkoholizmus, a prostitúció stb.) és a családi nehézségek (a válás, az egyszülős nevelés stb.). A társadalom, a társadalmi rétegek és közösségek (pl.

¹ Smith, Eliot R. – Mackie, Diane M.: *Szociálpszichológia*. Ford. Bátki Anna et al., Osiris, Budapest, 2004. (Osiris Tankönyvek)

a családok), és az egyének szociális válsághelyzetbe kerülhetnek. Különösen, ha szükségleteik kielégíthetetlenek, életkörülményeik és életmódjuk (státuszuk) jelentősen rosszabb, mint a többieké. Hátrányos társadalmi helyzetbe kerülnek tehát, mert iskolázatlanok, szegények, valamely kisebbséghez tartoznak, lakás-körülményeik rosszak, családszerkezetük zilált (özvegy, elvált, mostoha stb.), életvitelük zavart (agresszió jellemzi, szenvedélybetegség gyötri őket stb.), lelkiileg sérültek. Több hátrány együttes megléte következtében az egyének, családok, társadalmi rétegek veszélyeztetettek (a státuszuk, anyagi- és lakás-körülményeik következtében, esetleg függő vagy bűnöző viselkedésük révén), védelemre és gondozásra szorulnak. A társadalom egyes tagjainak tehát a modern polgári viszonyok között is nehéz lehet az élete. Vannak, akiket a lesúlylyedés, az elszegényedés fenyegethet. Történik mindez akkor, amikor nincs természeti katasztrófa, többnyire béke van, tehát a gazdagság, a társadalom működési feltételei adottak. A nagy társadalmi különbségek, a létbizonytalanság feszültséghez, ellentéthez vezethet a jómódú társadalmi rétegek és a szűkölködők között, ami politikai kérdésként artikulálva a társadalom egészének működőképességét, felborulását eredményezheti. A társadalom alapvető politikai intézménye, az állam valamilyen formában megoldást keres a különböző szociális és társadalmi problémákra. A szociális problémák kezelése, a szociális béke megteremtése végső soron a társadalom egészének érdeke, így a gondoskodás – amibe az öngondoskodás és az embertársainkról való gondoskodás is beletartozik – a társadalmi felelősségvállalás megnyilvánulása is. Ennek szakmailag és tudományosan megalapozott, szervezett megvalósítására szolgál a gondoskodáspolitikai politika. A gondoskodáspolitikai feladata a segítség, s ha szükséges, a kapcsolatok helyreállítása, a kapcsolati konstrukciók létesítése.

2. ÖNGONDOSKODÁS ÉS TÁRSADALMI GONDOSKODÁS – A SZUBSZIDIARITÁS ELVÉNEK ÉRVÉNYESÜLÉSE

A régi korok társadalmában nem beszélhetünk a mai értelemben vett szociális intézményekről és szolgáltatásokról. Természetesen akkor is voltak ellátásra, ápolásra, gondozásra szorulóknak, idősek, árvák, kisemmizettek, földönfutók és otthontalanok. Csakhogy minden közösség tudta, hogy ki az, aki hozzájuk tartozik. S aki hozzájuk tartozott, arra figyeltek, számontartották, ellátták és gondoskodtak róla. Nem formális intézmények létezésével és fenntartásával, hanem az ösztönös gondoskodó magatartással, amely senkit sem hagyott kiesni a közösségből. A nagycsalád, a faluközösség egyfajta természetes intézményként működött. Mindenki, még ha korlátozott mértékben is, de felelősséget viselt a közösség bármely tagjának biztonságáért, sorsáért, életéért. Így

a csellengő gyerekek, a fogyatékkal élők, az idős emberek számíthatnak arra az ösztönös emberi szolidaritásra, amelyben a kölcsönösség beépült a mindennapi élet gyakorlatába. A mai szociális intézmények többnyire a családi és rokonsági, szomszédsági és közösségi feladatok és funkciók gyengülése, megszűnése, vagy átrendeződése miatt az állam által működtetett erőfeszítésekkel és költségekkel terhelt társadalmi pótcselekvésnek is tekinthetők. A nagyobb és formális közösség, az állam bevonul abba a belső szolidaritásában és szakértelmében meggyengült térbe, amelyet a családi, lokális szociális segítő- és kapcsolatrendszer funkcióvesztése, hiányai hoztak létre. Mindez azonban nem jelenti az öngondoskodás és a közösségi, valamint a lokális gondoskodás jelentőségének megszűntét. E téren a szubszidiaritásnak kell irányadónak lennie. Mindenki felelős önmagáért (és a családjáért, közösségéért). Ezt kívánja a személyiség elve is! Ha önmagáról gondoskodni nem képes, és a hozzátartozók sem tudják vonatkozó kötelességüket ellátni, akkor a települési önkormányzat gondozási kötelezettsége áll fenn. S ha a települési önkormányzat sem képes, vagy nem teljesíti kötelezettségeit, akkor kell az államnak teljesítenie a gondoskodó funkcióját. Az állam és a települési önkormányzat a szociális gondoskodás feltételeinek biztosításával összefüggő feladatainak ellátása során együttműködik az egyházi és civil szervezetekkel. Az egyházi és civil szervezetek szerepe és jelentősége a konkrét szolgáltatásnyújtásban, a szükségletek feltárásában, a támogatásra szoruló felismerésében és elérésében, valamint számos rugalmas és újszerű, innovatív aktivitásban nyilvánul meg. A nonprofit, és a jövedelemszerzésre (is) berendezkedő szociális ellátást, szolgáltatást végző vállalkozói, forprofit szervezetek is részei a terület többszektörű rendszerének. Ezen szervezetek kontraktuális, akár anyagi ellenszolgáltatásért végzett, de központi, állami szabályozást még nem igénylő tevékenységei nélkül hatékony gondoskodó, szociális rendszerről nem is beszélhetnénk.² Összességében tehát elmondható, hogy a szubszidiaritás elvének megfelelően kell érvényesülnie a gondoskodáspolitikai rendszerek kialakítása és működése során. Azaz gondolkodjunk strukturálisan, és cselekedjünk felelősen! E megközelítésben tehát a gondoskodáspolitikai egyfajta gondolkodó és gondoskodó közösségi magatartás.

3. SZOCIÁLPOLITIKA – GONDOSKODÁSPOLITIKA

Mi emberek alapvetően gondolkodó, gondoskodó lények vagyunk. A ránk bízottakat, a csoportunkat készséggel védelmezzük. A gondoskodáspolitikai tudománya és gyakorlata abbéli törődés az emberekkel, hogy miként tudják

² Lakner Zoltán: *Szociálpolitika*, SZIT, Budapest, 2012. (Pázmány Szociális Tudományok, 7.)

magukat helyesen vezetni, különösen betegség, öregség, vagy egyéb ínség idején. Amikor tehát gondoskodáspolitikáról beszélünk, akkor a szociálpolitikát, a szociális munkát nem tagadjuk meg, ugyanakkor más a tartalom és a szemléletmód is változik. „Ugyanis nemcsak biztosítani akarjuk a rászoruló embertársaink anyagi szükségleteit, nemcsak kezeljük betegségüket, hanem valóban törődünk minden, az emberi méltóságot megillető testi, lelki és szellemi szükségletükről, vagyis minden kényeztetés nélkül gondoskodunk róluk.”³

3.1. Történeti különbségek

Többnyire az 1601-es angliai törvényektől szokás szociálpolitikáról beszélni. I. Erzsébet királynő rendelkezett arról, hogy az egész országban gondoskodni kell a szegényekről. A feladat ellátása kizárólag a közösségekre hárult. A szociális gondoskodás ún. „marginális korszakaként” innen szokták kezdeni a folyamatot. Ehhez képest a gondoskodáspolitiká visszanyúlik a zsidó-keresztény hagyomány több ezer éves történetére. A Szentírás úgy mutatja be az embert, mint aki isteni vonásokat hordoz: „teomorf”⁴. „Az embert tehát nem családi származása vagy erkölcsi tulajdonságai miatt kell tisztelni, hanem azért, mert Teremtőjének vonásait hordozza. Az istenképiség azonban nemcsak méltóságot, hanem feladatot is jelent az ember számára: az embernek hasonlóvá kell válnia ahhoz, aki megalkotta őt. Az ember ezt a feladatot elsősorban a szabadsága révén tudja megvalósítani.”⁵ A Tízparancs törvénye az igazságosság elvét védte. Segíteni kellett a rabszolgákat, az özvegyeket, az elnyomottakat és az idegeneket.⁶ A Szentírás tiltja a jogtalan tulajdonszerzést, a szegények kiszákmányolását és a csalást.⁷ A föld Isten tulajdona, az ember számára használatba adja.⁸ Ezt mindenképp érdemes úgy értelmeznünk, hogy felelősséggel tartozunk a teremtett világért és egymásért, ezért szolidaritást kell vállalnunk a tőlünk eltérő élet- és társadalmi helyzetben élő embertársainkkal. A próféták tanítása bizonyítja, hogy már Izrael hitének része volt a szociális gondolkodás: a szociális igazságosság az üdvösség elengedhetetlen feltétele.⁹ Jézus Krisztus

³ Kuminetz Géza, konferencia-előadás, Budapest, 2024. 04. 17. Gondoskodás – Lelkiség és vezetés konferencia

⁴ Rad, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája I. Izrael történeti hagyományainak teológiája*. Osiris, Budapest, 2007, 124. (Osiris Tankönyvek) (Rad, 2007)

⁵ Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos: *Az ember útja. Az Egyház társadalmi tanítása*. SZIT, Budapest, 2021, 29. (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának kiadványai) (Beran–Lenhardt, 2021)

⁶ Beran–Lenhardt, 2021, 31.

⁷ Beran–Lenhardt, 2021, 32.

⁸ Beran–Lenhardt, 2021, 32.

⁹ Beran–Lenhardt, 2021, 34.

szeretettel fordult a szegények és a betegek felé. A végítélet kritériuma az lesz, hogy az ember segít-e a rászorulóknak – gyakorolja-e az irgalmasság testi és lelki cselekedeteit.¹⁰ Az őskeresztények az Apostolok Cselekedetei alapján önkéntes vagyonszétosztásban éltek, s törődtek a közösség szegényebb tagjaival.¹¹ A keresztény szellemiségben kiemelt segítőknek mutatkoztak Szent Ágoston és Szent Tamás, de említhetjük Árpád-Házi Szent Erzsébet, Bosco Szent János, Néri Szent Fülöp nevét is.

3.2. Új szempontok megjelenése

A gondoskodáspolitiká a korábban kidolgozott szociális ellátás fogalmához új, kiemelt szempontokat ad hozzá:

- a. A szociális vezetés (tervezés, szervezés, irányítás, koordinálás, ellenőrzés) fókuszba helyezése azzal a céllal, hogy az ember spirituális adottságait és igényeit egyaránt figyelembe vegye. A profán humanizmus feldolgozásához képest a keresztény kinyilatkoztatás alapján a jogok mindig kötelezettségekkel kapcsolódnak össze. Így nem fogadható el az önmagáért értelmezett szabadság. A keresztény indíttatású szemléletben a jogok a kötelezettségekkel és a felelősségvállalással szorosan összefüggnek.
- b. Alkalmazza a legújabb technikákat és technológiákat a közösség-szervezésben és ellátásban. Komoly kérdéseket vet fel a mesterséges intelligencia alkalmazhatósága, vagy a bionikán belül az emberi és gépi tevékenységek szoros összekapcsolódása. A felelős gondoskodáspolitikának ismernie kell ezeket az új kihívásokat, és az ilyen technológiák alkalmazása során figyelemmel kell lennie a veszélyekre is.¹² Ugyanakkor számos pozitív példa szemlélteti, hogy a modern technika hogyan járulhat hozzá az életminőség javításához (pl. mesterséges intelligencia alapú eleséssjelző rendszer az idősgondozásban, gondolatvezérelt jármű a mozgásszervi fogyatékossgal élők számára, bionikus protézisek stb.).
- c. Fontos szempont a társadalmi kapcsolatok, a közösségek tudatos formálása. Ebben a kontextusban is lényeges az önkéntesség, mint közösség-szervező erő értékelése. Az 1877-ben útjára induló settlement mozgalomnak is fő célja volt, hogy miután a segítők a segítségre szorulóknak közé költöztek és alaposan megismerték életüket, együtt igyekeztek ki-

¹⁰ Beran–Lenhardt, 2021, 38.

¹¹ Beran–Lenhardt, 2021, 40.

¹² Birher Nándor, konferencia-előadás 2024. 04. 17. Gondoskodás – Lelkiség és vezetés konferencia. (Birher, 2024)

munkálni a szegénységből kivezető utat.¹³ Az igazságos szerveződések értelmezésében és ennek a rendszerbe helyezésében komoly tapasztalatai vannak a karitásztudományoknak is, ezekre figyelemmel célszerű a közösségsszervezésről gondoskodni.

- d. További szempont a gondoskodáspolitikai közösségsszervező és intézményformáló tevékenységében a teremtésvédelem, a fenntarthatóság, s ezek gyakorlatba ültetések az ESG¹⁴ tapasztalatai¹⁵.

3.3. A gondoskodáspolitikai új módszertani eszközei

A gondoskodáspolitikai módszertárban az alábbi elemek jelennek meg kiemelt hangsúllyal:

- a. Az oktatás: A klasszikus szociális képzések horizontját tovább kell bővíteni. A szociális törvényben meghatározottakhoz képest olyan új alapismereteket is át kell adni, amelyek alapjai lehetnek a szükséges „ökológiai megtérésnek”, ami nélkül a közösség jövője elképzelhetetlen. Olyan képzéseket kell kialakítani, mint a gondoskodáspolitikai alapképzés, amelyek a szociális területen megszerzett tapasztalatokat helyezik egyre nagyobb, a fenntarthatóságra fókuszáló keretbe.
- b. A prevenció: A gondoskodáspolitikai rendszereknek alapvetően a prevenciós szemlélet szerint kell végezniük a tevékenységüket. Ez azt jelenti, hogy ki kell alakítani a megelőzés összetett rendszereit, illetve működtetni kell azokat. Ez egy teljesen új professzió, a „preventor” megjelenését is eredményezheti. A negatív társadalmi jelenségeket csírájukban kell kezelni, mert kibontakozásuk esetén már túl késő lehet. A megelőzés nagy szervezettséget és széleskörű tudatosságot, előrelátást igényel. Viszont megfelelő alkalmazása esetén elkerülhetők azok a helyzetek, amelyekben a vállalható döntési lehetőségek száma kritikusan lecsökken.
- c. Az adatalapúság: Szintén fontos, hogy a gondoskodáspolitikával kapcsolatos döntések adatalapú, elemző tevékenységeken nyugvó döntések legyenek. Ehhez a gondoskodáspolitikai területére is be kell vezetni az adatközpontú, tényalapú gondolkodást. Természetesen önmagukban az adatok még keveset mondanak, ezért elkerülhetetlen a folyamat-szemlélet és a folyamatszabályozás ismerete. Itt nem formális szabályozásról, hanem a tevékenységek bemenetének és kimenetének szabályo-

¹³ Kozma Judit (szerk.): *Kézikönyv szociális munkásoknak*. Szociális Szakmai Szövetség, Budapest, 2006.

¹⁴ Environmental, Social & Governance

¹⁵ Birher, 2024.

zásáról van szó. Mindez segítség ahhoz, hogy válaszolni tudjunk arra a kérdésre: mit, miért, kiért teszünk?

- d. A szabályozáskomplexitás: A pénzügyi, az erkölcsi, a jogi és a szabvány-protokollok általi szabályozási normákat össze kell hangolni. Nem elég a szociális törvény ismerete, tudni kell azt is, hogy pontosan mire jó az etikai kódex, esetleg milyen szerepe van a vallási előírásoknak, vagy akár a szabványoknak abban, hogy egy szociális intézmény jól működjön.

4. A GONDOSKODÁSPOLITIKA FOGALMA

A gondoskodáspolitiká alkalmazott társadalomtudományos szemlélet és gyakorlat. Olyan központi aktivitás, amely a problémák társadalmi gyökereinek a feltárását a stratégiaalkotó- és tervező munkán keresztül a rendszer- és intézményalkotásig terjeszti. A segítség elméletének és gyakorlatának dinamikus adaptív és produktív változata. A társadalmi kihívásokhoz igazodó intézményrendszerén keresztül elsősorban a bajba jutott és segítségre szoruló személyek és közösségek megküzdési stratégiáinak fejlesztését, valamint a teljes élethez szükséges feltételeket biztosítja. A gondoskodáspolitiká gyökerei a zsidó-keresztény közösségi gondolkodásig nyúlnak vissza. Fontos feladatának tekinti, hogy olyan szakembereket képezzen, akik képesek a megfelelő vezető attitűdök alkalmazásával a rászorulóknak segítségén túl a gondoskodó közösség összetartására és irányítására is.

A több ezer évre visszanyúló, zsidó-keresztény hagyományon alapuló szociális gondoskodás szellemi alapjait a legharmonikusabb módon a perszonalista és neotomista társadalomfilozófia és erkölcssteológia képezheti. A keresztény perszonalista és neotomista társadalomfilozófia és erkölcssteológia alapelveire és alapértékeire épül a gondoskodáspolitiká.

Ezek az alapelvek a következők:

- a. A perszonalitás,
- b. A szolidaritás,
- c. A szubszidiaritás,
- d. A közös.

Az alapértékek a következők:

- a. Az igazság,
- b. A szabadság,
- c. Az igazságosság,
- d. A szociális szeretet.

A gondoskodáspolitikai erősen kötődik a gyakorlathoz és integrálja – a szociális gondoskodás angolszász gyakorlata mellett – a kontinentális gondoskodás szemléletét is. Nem a jólét, hanem a jóllét a célja, azaz az összes ember és a teljes ember elégedettsége, nemcsak gazdasági, hanem szellemi, kulturális, szociális jólléte is a célja. Azaz a teljeskörű bio-, pszicho-, szociális-, spirituális jóllét = EGÉSZ-SÉG. A fenntartható fejlődés a folytonos szociális jobblét elérése anélkül, hogy az ökológiai eltarthatóságot meghaladó módon növekedne¹⁶. A perszonalitás elve alapján nemcsak az állam szerepét kell érdemben figyelembe venni, hanem az egyén felelősségét önmagáért és közösségéért is; illetve a szubszidiaritás elve alapján fontosak az állam szintje alatti közösségek, szereplők, melyek kompetenciáját nem vonja el az állam, de szükség esetén, ha a probléma alacsonyabb szinten nem megoldható, beavatkozik, segít. Nem korrektív, hanem preventív és holisztikus megközelítésű a gondoskodáspolitikai. Törekszik a társadalmi kapcsolatok, közösségek tudatos formálására, fenntartható és szocializáló alapközösséggé tisztelettel a családot. Alkalmazza a legújabb technikákat és technológiákat a közösségszervezésben és ellátásban. Beleértve a mesterséges intelligencia, a bionika alkalmazási lehetőségeit a gondoskodás területén.

Máshogyan megfogalmazva: a gondoskodáspolitikai egy olyan, rendszerelméletű elméleti és gyakorlati megközelítés, melynek központjában a jóllétre törekvő, önmagáért felelősséget vállaló egyén áll. A gondoskodáspolitikai rendszerben szemléli a különböző szükségletek előteremtéséért küzdő egyént, hiszen őt egyrészt a természetes támogató rendszer veszi körül, melynek minden elemét be kell vonni a társadalmi jóllét megteremtésébe. Másrészt rendszerként tekint a jóllétre törekvő egyént körülvevő, gondoskodást nyújtó szolgáltatókra is. A két rendszer összehangolt működése maga a gondoskodás. Felfogása az emberről, a bajba jutottakról olyan keresztényi megközelítésben történik, melyben az embertársaink iránt érzett felelősség, a krisztusi szeretet és a teljes elfogadás mellett az önmagáért tenni akaró és tenni képes ember képe a meghatározó. A gondoskodáspolitikai biztosítja azokat az eszközöket, javakat, melyek szükségesek az egyének, családok, csoportjaik és közösségeik megküzdéséhez, hogy azok elérjék a társadalmi jóllétet. Professzionális eszközök és módszerek segítségével a gondoskodáspolitikai és a szociális gondoskodást megvalósító szakemberek olyan intervenciók szervezésére képesek, melyek hozzájárulnak minden ember társadalmi integritásához. A gondoskodáspolitikai és szakemberei jelen vannak az egyének, a családok, a közösségek életében, és a megjelenő szükségletekre reagálva forrásokat és szakmai intervenciókat dolgoznak ki a nehéz helyzettel vagy az élet kihívásaival küzdők

¹⁶ Ld. Hermann Daly műveiben.

számára, velük közösen. A jelenlét és az együtt cselekvés mindkét fél – a segítő és a segített – számára biztosítja a fejlődést, a saját életére történő reflexivitást és a változás lehetőségét. A gondoskodásban így a lényeg a kapcsolat, a kapcsolódás, és az ebben feltárulkozó lehetőségek megtalálása, az intervenciók közös kimunkálása, végezetül a közös fejlődés érdekében a folyamatos önreflexió.

II. A gondoskodáspolitikai magyarországi története

1. A GONDOSKODÁS MEGJELENÉSE A KORA KERESZTÉNYSÉG IDEJÉBEN

A keresztény közösségekre és az egyházra, Jézus tanait követve, már az 1–2. században is jellemző volt a rászorulókról való gondoskodás. A Szentírás úgy mutatja be az embert, mint aki isteni vonásokat hordoz: „teomorf”.¹⁷ „Ennek az isteni kinyilatkoztatásnak több lényeges következménye van. Az egyik ilyen következmény az ember méltósága.”¹⁸ A IV. századig a keresztények kis közösségekben éltek, ami erősítette az egymás iránt érzett felelősséget. Az ókereszténység időszakájában a papság nem rendelkezett előjogokkal, kiváltságokkal, inkább a jelentős kötelezettségek jellemezték őket a laikusokkal szemben. „A közösségi életmód és a keresztény vallás együttesen hatott abban az irányban, hogy a keresztények egymás iránt érzett felelőssége, szociális érzékenysége összehasonlíthatatlanul nagyobb legyen, mint bármely más népé a környezetükben.”¹⁹ „Az Apostolok Cselekedetei és a páli levelek igazolják, hogy a keresztény hívek törődtek a közösség szegényebb tagjaival. Erre nagy szükség is volt, hiszen a közösségen belül – miként minden közösségben – különböző anyagi helyzetű emberek éltek. A szegényekről való gondoskodás azonban bizonyára nem a vagyonközösség vagy az egyenlőséghez vezető intézményes intézkedések, hanem sokkal inkább az önkéntes adományok útján valósult meg.”²⁰ Az ókeresztények, és ez a későbbi időszakokra is jellemző, azt tekintették segítségre szorulóknak, aki nem volt képes dolgozni, a minimális létfenntartását biztosítani.²¹ Már a legkorábbi korszakban kijelölnek diakónusokat, akiknek kötelessége a szegények gondozása.²² A közösség temette el a halottat,

¹⁷ Rad, 2007, 124.

¹⁸ Beran–Lenhardt, 2021, 29.

¹⁹ Zsumbera Árpád: Az ókeresztény közösségek szociális tevékenységéről. *Eszmélet – Társadalomkritikai és kulturális folyóirat*, 1997/34, 36–54, 36.

²⁰ Beran–Lenhardt, 2021, 41.

²¹ Ld. Gal 2,10

²² Ld. 1Tim 3

ha a család erre nem volt képes, ill. segítette azokat a hitsorsosait, akik rab-ságba kerültek, vagy utazás közben kerültek szorult helyzetbe. Ez az egymás iránti felelősségvállalás jellemezte az ókeresztény közösségeket. Azt, hogy már a korai kereszténységben fontos a rászorulókról való gondoskodás, legjobban Szent Lőrinc története mutatja, aki, mikor kényszerítik, hogy elővezesse a rábízott kincseket, az egyház kincseiként a szegényeket és betegeket hozza el.²³ A kereszténység megerősödésével egyre szervezetszerűbben működött az egyház, az adományozás és az adományok elfogadása is püspöki engedélyhez lett kötve.²⁴ A IV. századtól az egyház az állami bevételekből is részesedett, megkapta az elítéltek vagyonát, és egyéb bevételei is voltak, így, bár arányában csökkentek a szociális kiadások, viszont abszolút értékben jelentős összegről volt szó. „Az V. századtól már csak az adományok negyede jutott a szegényeknek, a fennmaradó rész pedig egyenlő arányban oszlott meg a püspök, a papok és a templom között.”²⁵ A segítségre szorulókat jellemzően a diakónusoknak kellett felkutatniuk, és sok helyen már ekkor anyakönyvekbe vezették az adatokat. Míg az első évszázadokban adományokból tartották fenn magukat a közösségek, a későbbi évszázadokban, a III. századtól, a keresztények már vagyonnal is rendelkeztek. A gazdagabb közösségek más városok közösségeit is támogatták, sőt, nem keresztény vallásúakat is.²⁶ A IV. századtól (Nagy Konstantin megtérése után) kezdődött az egyház erőteljes hierarchizálódása. Központi irányítás alakult ki, csökkent az egyház példamutató hatása.²⁷ A szegények, rászorulóknak gondozása, segítése a krisztusi tanításból egyenesen következő gyakorlat. Az egyháznak és a hívőknek ez a feladata a kezdetektől fogva napjainkig rendkívül fontos. „Mivel a szeretet tevékeny gyakorlása a kereszténység megélésének egyik központi eleme, az egyház történelme során számos, különféle módon fejeződött ki”²⁸. A kereszténység különleges újjátásának számított, hogy kiterjesztette azok körét, akiket segíteni, gondozni kell, és kiáll amellett, hogy a szeretet parancsa nem csak a szűk közösségre vonatkozik.

²³ <https://www.magyarokurir.hu/kultura/szent-lorinc-diakonus-es-vertanu2>

²⁴ A Gangrai Zsinat Kánonjai. In *Az ókeresztény kor egyházfegyelme. Az első négy században*. Összeáll., ford., bev. és jegyz. Erdő Péter, SZIT, Budapest, 1983, 331–337. (Ókeresztény Írók, 5.)

²⁵ Zsumbera, 1997.

²⁶ Euszebiosz egyháztörténete. Szent István Társulat, 2020, 179.

²⁷ Zsumbera, 1997.

²⁸ <http://tarsadalomformalas.kife.hu/az-egyhaz-tarsadalmi-elkotelezodesenek-tere-a-diakonia/>

2. GONDOSKODÁS A KÖZÉPKORBAN

A középkorban alapvetően az egyház, a falu közössége és a család végezte a gondoskodást. A kora középkor egyik legismertebb magyar segítője Árpád-házi Szent Erzsébet volt. Szent Erzsébet III. Béla unokája és II. András és Meráni Gertrúd gyermeke. Erzsébetet négyéves korában, a thüringiai tartományi gróf fiával történt eljegyzése után Wartburg várába vitték és ott nevelkedett. 1221-ben (14 éves) kötött házasságot a tartományi gróf másodszülött fiával, Lajossal. Erzsébet férje elfogadta, hogy felesége adakozik a szegényeknek, és önmegtartó életet él. A Magyarországról jött Szent Lázár lovagok kórházat alapíthattak Wartburgban. 1227-ben Lajos meghalt, ezután Erzsébetnek el kellett hagynia a várat. Férje halála után Marburgban berendezett egy kórházat és betegeket ápolt. Aszketikus életmódja aláasta az egészségét és 24 éves korában elhunyt. 1235-ben IX. Gergely pápa szentté avatta. Szent Erzsébet élete és elhivatottsága, amellyel a szegények, betegek felé fordult, az Egyház egyik, ha nem a legfontosabb elvét jelenítette meg.²⁹ A katolikus egyház tanításai határozták meg a középkori Európa szegényekről, betegekről való gondoskodásról vallott elképzeléseit.³⁰ Ez a tendencia általánosságban jellemezte az európai országokat, de régióként és országonként eltérő volt a gondoskodásban szereplő intézmények, közösségek részvételének aránya. Nyugat-Európában jelentősebb szerepe volt az egyház által szervezett intézményesített szegény- és betegellátásnak. Közép- és Kelet Európában jelentősebb szerepet vállaltak a helyi közösségek. A két régió közötti ellátás-szervezés eltéréseinek oka az volt, hogy a Nyugat-Európában jelentős számú, gyökértelen bevándorlóval kellett számolni és ezt a helyi közösségek kevésbé tudták volna felvállalni.³¹ A papságot ebben a diakónusok és a diakonisszák segítették. A diakónusok fel nem szentelt személyek, akik az istentiszteleten nyújtottak segítséget és a szegények gondozásában vettek részt. A diakonisszák a házi ápolásban segítettek, és gondoskodtak az üldözöttekről, az utazókról, az árvákról és az elesettekről. A diakónia szerepét idővel átvették azok a szerzetesrendek, melyek elsősorban gyógyítással, a betegek ellátásával foglalkoztak. A szerzetesek ispotályokat alapítottak, ahol a betegek gyógyítása, ápolása, és sok ispotályban emellett

²⁹ Messik Miklós: Árpád-házi Szent Erzsébet mint az önkéntesség és a keresztény-szociális gondoskodás európai példája. Árpád-házi Szent Erzsébet emlékezete és hatása itthon és a nagyvilágban. In Lakner Zoltán Lehel (szerk.): *Árpád-házi Szent Erzsébet Nemzeti Szociálpolitikai Gyűjtemény*. SZIME, Pécs–Budapest, 2020, 31–58, 32–34. (Tükör könyvek, 2.) (Messik, 2020.)

³⁰ Vágner Zsolt: A szociális gondoskodás hagyományai és emlékei a középkori Magyarországon. In Lakner Zoltán Lehel (szerk.): *Árpád-házi Szent Erzsébet Nemzeti Szociálpolitikai Gyűjtemény*. SZIME, Pécs–Budapest, 2020, 59–81, 61. (Tükör könyvek, 2.) (Vágner, 2020.)

³¹ Vágner, 2020, 63.

szegények gondozása is folyt.³² Az első ispotályok a Szentföldre vezető zárandokútvonalak mentén alakultak ki. A Magyar Királyság területén már a XI. századtól kiépült az ispotályok rendszere. Az első magyar ispotályokat a bencés szerzetesek építették. De már Szent István is alapított ispotályokat Pécsváradon és Esztergomban.³³ I. István törvénye már kiter az elesettekről való gondoskodás szükségességére, elsősorban az árvák és özvegyek vonatkozásában. Az Aranybullában II. András is rendelkezik az özvegyek védelméről. De ezen túl a feudális állam a koraközépkorban nem vett részt a szociális- és egészségügyi problémák megoldásában. Magyarországon elsősorban a családok feladata volt a gondoskodás, a társadalmi gondoskodást pedig az egyházak végezték, ill. az egyházon belül az egyre nagyobb számban létrejövő szerzetesrendek. A gyógyítás és gondoskodás mint állami feladat jóval később jelenik meg. Az állami gondoskodás elsősorban a szerzetesrendek és gyakran az ispotályok közvetlen támogatásával valósult meg.

A gondoskodás ebben az időszakban a családon kívül tehát az egyház, az egyházi intézmények feladata volt. Az egyháznak ekkoriban – leegyszerűsítve – két alapelve volt a szegényekről és elesettekről való gondoskodás tekintetében³⁴:

- a. Mindenki köteles gondoskodni öreg vagy beteg hozzátartozójáról.
- b. Minden munkaképes ember köteles dolgozni.

Az Árpád-kor után, a városiasodással párhuzamosan egyre nagyobb jelentősége lett az ispotályoknak. Minden város törekedett arra, hogy legalább egy ispotállal rendelkezzen. A városok többségében csak egy ispotály működött, csak néhány kiemelkedő szerepet betöltő város rendelkezett több ispotállal. A középkor végére az ispotályok többsége városi tulajdonba került. Ezek általában kis befogadóképességű – 10–24 fős – intézmények voltak, a többségük az újkor kezdetére megszűnt. A legtöbb ispotályt a XIII. század közepétől Szent Erzsébetnek szentelték.³⁵

³² Vágner, 2020, 63.

³³ Lakner Zoltán Lehel: Legyen múzeum! Árpádházi Szent Erzsébet Nemzeti Szociálpolitikai Gyűjtemény. In uő. (szerk.): *Árpádházi Szent Erzsébet Nemzeti Szociálpolitikai Gyűjtemény*. SZIME, Pécs–Budapest, 2020, 9–28, 15. (Tükör Könyvek, 2.) (Lakner, 2020)

³⁴ Vágner, 2020, 61.

³⁵ Vágner, 2020, 78.

3. A GONDOSKODÁS SZABÁLYOZÁSÁNAK KEZDETI IDŐSZAKA

A rászorulókról való gondoskodás egyik első szabályozására Werbőczy Hármaskönyvében, a Tripartitumban találunk utalást: ez a szabály elsősorban a gyermekekre vonatkozott. 1724-ben királyi rendelet mondta ki, hogy minden településnek gondoskodnia kell az árváiról. Ebben az időszakban a nagy számban alapított női szerzetesrendek gondoskodtak a betegek ápolásáról, az árvákról és az önellátásra képtelenekről. Ezen kívül nőneveléssel is foglalkoztak. Ebben a korban nagy számban jöttek létre árvaházak. Ezek fenntartását már nemcsak az egyház támogatta, hanem a helyi polgárság is. Mária Terézia 1749-ben rendeletben szabályozta, hogy a település határában talált gyermeket a település lakóinak kell ellátnia. 1777-ben a Ratio Educationis-ban is kitérnek a jogalkotók a szociális kérdésekre – elsősorban az oktatásügy és az árva gyermekek tanítására.³⁶

3.1. A gondoskodás első intézményesülésének okai

Az önmagukról gondoskodni nem tudók ellátása elsősorban a család feladata volt, de az egyház, és adott esetben a céhek is részt vettek a munkában. A gondoskodás szervezett feladattá válása a polgárosodással és a kapitalizmus térhódításával erősödött meg. Ugyanis egyre többen indultak el a városok felé új megélhetést keresve, és közben elveszítve a biztonságosabb, helyi közösséget. Ha ezen emberek elvesztették a munkájukat, vagy munkaképtelenné váltak, teljes mértékben ellehetetlenült a megélhetésük. A szegénység két okból is „zavaró” volt a polgárság számára, egyrészt közbiztonsági veszélyt jelentett, másrészt a munkanélküliek egyre nagyobb számú megjelenése erkölcsi felháborodást váltott ki a munkát fontos értéknek tekintő polgárságból. Pest–Budán a XVIII. században a gondoskodás a középkori hagyományokat követte, a betegeket ispotályokban helyezték el. Az ispotályok nem kizárólag a betegek ellátását szolgálták, hanem szociális ellátást is biztosítottak. A szegénygondozás intézményesítésére a felvilágosult abszolútizmus idején került sor, melynek során berendeztek egy szegényházat, ami rövid ideig működött. Valamint a „szegények intézete” néven létrehoztak egy pénzalapot, ami nyilvántartásba vett rászorulókat segélyezését szolgáltatta. A pénzalap javára rendszeresen rendeztek gyűjtést a templomokban, de erre a célra használták fel a bírságokat és a táncvigalmak illetékét is.³⁷

³⁶ Lakner, 2020, 18–19.

³⁷ Fónagy Zoltán: Jóltevő Asszonyi Egyesület Pesten és Budán. In Lakner Zoltán Lehel (szerk.): *Árpádházi Szent Erzsébet Nemzeti Szociálpolitikai Gyűjtemény*. SZIME, Pécs–Budapest, 2020, 129–133, 130. (Tükör könyvek, 2.) (Fónagy, 2020)

3.2. Egyesületek

A szociális segítség történetében fontos szerepet játszottak a budai és a pesti Jótékony Asszonyi Egyesületek. Ez a két egyesület alkalmazta először a pénz-szerzésnek azokat a formáit, amelyeket lényegében a mai napig használnak a jótékony célú civilszervezetek:

- a. Magas státuszú személyeket nyertek meg támogatónak (a Habsburg-család valamelyik nőtagja, a királyné, a nádor stb.). Az ő védnökségük egyrészt garanciát jelentett arra vonatkozóan, hogy tisztességesen működik az egyesület, másrészt a részvételük magasra emelte a tevékenység társadalmi presztízsét.
- b. A magas státuszú és jövedelmű személyek komoly anyagi támogatást is nyújtottak, ami egyben példaértékű volt mások, pl. A magas jövedelmű, az arisztokráciához hasonlítani akaró polgárok számára.
- c. Bevételt jelentettek a jótékonyági rendezvények: álarcosbálok, színelőadások, vásárok stb.
- d. Újévi üdvözlések megváltása – a „kötelező” újévi köszöntést a nőegyletnek adott támogatással lehetett megváltani.³⁸

Házi szegénygondozás keretében pénzbeli és tárgyi adományokat adtak, amihez a rászorultság igazolását a környezettanulmány biztosította. Törekedtek arra is, hogy azokat a rászorulókat is megtalálják és támogassák, akik nem kértek segítséget. Megszervezték az önmagukról gondoskodni nem tudó fogyatékosok, aggok, a még nem iskoláskorú árva gyermekek családokhoz való kihelyezését fizetség ellenében. A tartós ápolásra szoruló elhagyatott betegeket az egyet költségén kórházakban helyezték el.³⁹ Az iskoláskorú, árva vagy elhagyott gyermekek számára „oskolaintézeteket” hoztak létre, ahol szakmára is tanították őket. A gyermekek csak nappal voltak az intézményekben, egyébként a család gondozásában maradtak. Ezen kívül szociális foglalkoztatókat hoztak létre, elsősorban idősebb, megélhetés nélkül maradt embereknek, főleg nőknek.⁴⁰ A budai egyesület 1828-ban hozta létre Brunszvik Teréz grófnő elképzelései alapján az első óvodát, amelyet gróf Zichy Károlyné házában rendeztek be. Angyalkertnek hívták az óvodákat, és nem csak vigyáztak a gyermekekre, hanem a fejlődésükre is gondot fordítottak. A XIX. század végén már az állam is alapított óvodákat. A budai és a pesti egyesület közösen alapította meg a későbbi Vakok Intézetét is. A pesti egyesület alapította meg az első dologházat, ahol a koldulás betiltása után próbálták munkára szocializálni a

³⁸ Fónagy, 2020, 132–133.

³⁹ Fónagy, 2020, 131.

⁴⁰ Fónagy, 2020, 131–132.

munkanélkülieket. Különbséget tettek érdemes és érdemtelen szegények között, de a támogatás valamilyen formáját mindenki számára szükségesnek tartották, és nyújtottak is differenciált segítséget.⁴¹ Annak ellenére, hogy a két egyesület jelentős vagyonnal rendelkezett, ez nem volt elegendő hosszútávon mindannak a feladatnak az elvégzésére, amire vállalkoztak. Az egyesületek, különösen a pesti, érzékenyen reagálva a szükségletekre, olyan mértékű aktivitást produkáltak, amit már nem lehetett adományokból fenntartani. Ezért a szegényházat, a dologházat és az árvaházat 1833-ban a nádor utasítására a városi tanács vette át. A budai nőegylet a két világháború között is működtette intézményeit.

A jótékonyági egyesületek elsősorban a válságok időszakaiban kaptak fontos szerepet: az 1846–47-es, az 1873–1874-es éhínség, az első világháború utolsó éveit, és a nagy gazdasági világválság idején. A XIX. század közepétől egyre több egyesületet hoztak létre azoknak a problémáknak a megoldása érdekében, amelyeket az állam még nem tekintett saját feladatának.⁴² 1867-ben alakult meg a Pesti Izraelita Nőegylet, az ötletadó és létrehozó Bischnitz Dávidné volt. „Támogatásra méltó, szegélylős szegények, főként beteg vagy keresetképtelen özvegy nők és árvák segélyezésére” jött létre. Céljuk „az árva lányok nevelésére szánt intézet létrehozása” volt. Adakozásból és szervezési munkával egy év alatt összegyűlt a pénz az árvaházra, amelyet 1867-ben nyitottak meg. 1868-ban a fiúk részére is létrehoztak egy árvaházat, és egy „tápitőzetet” ahol télen ingyen, vagy minimális ellenszolgáltatásért adtak ételt a rászorulóknak. Két év múlva, 1869-ben megnyitották az első népkonyhát, 30 adaggal.⁴³

3.3. A professzionalizálódás kezdetei a XIX. században

A professzionalizálódás egyik állomása volt a szegényatyák alkalmazása, akiket „a jótékony asszonyokat követő időszak szociális munkásainak lehet tekinteni”.⁴⁴ A XIX. sz. utolsó harmadában egyre több egyesület alakult szociális problémák megoldására, például:

- a. Friedrich Wilhelm August Fröbel német pedagógus 1837-ben nyitotta meg az első németországi óvodát. Az intézménynek a „Gyermekkert” nevet adta. Fröbel Pestalozzi tanítványa volt, hasonlóképpen a már említett Brunszvik Terézhez, aki 1828-ban alapította az első magyarországi óvodát „Angyalkert” néven. Ennek nyomán a Fröbel-Nőegylet „gyermek-

⁴¹ Pik Katalin: *A szociális munka története Magyarországon (1817–1990)*. Hilschler Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 2001, 27. (A Szociális Szakképzés Könyvtára. A Szociális Munka Elmélete) (Pik, 2001.)

⁴² Fónagy, 2020, 133.

⁴³ Pik, 2001, 34–38.

⁴⁴ Pik, 2001.

- kerteket” alapított és létrehoztak „gyermekkertésznők” képzésére alkalmas intézményt is.
- b. A Budapesti-Gyermekmenhelyet, amely Novák Lajos titoknak kezdeményezésére jött létre, 1870-ben gróf Károlyi Istvánné és gróf Károlyi Sándorné Kornis Clarisse alapította, és a fővárosi tanács is támogatta. Minden gyermeknek volt gyámja, aki ellenőrizte a gyermek gondozásának minőségét. Az első három évben a gyermekek fele meghalt, de a gyámok munkájának is köszönhetően ez a szám 14%-ra csökkent.
 - c. A Pesti Első Bölcsőde Egylet, amely Novák Lajos titoknak kezdeményezésére jött létre 1852-ben, Majer István püspök, majd Forrayné Brunsvik Júlia vezetésével. Elsősorban olyan gyermekek számára alapították, akiknek az édesanyja munkát kellett, hogy vállaljon.⁴⁵

A szociális segítség először a gyermekvédelemben jelent meg, és talán a mai napig ez a terület van fókuszban, mivel a gyermekek sorsa mindig jobban megérintette mind az átlagembereket, mind a döntéshozókat, mint a nehéz helyzetben lévő felnőttek élethelyzete. Különbséget látunk tehát a különböző célcsoportokhoz való viszonyulásban, mivel másképpen ítélik meg a hajléktalanok, mint mondjuk a fogyatékos személyek helyzetét. Ez annak ellenére így van, hogy már a XIX. században is ismert volt, hogy a rossz körülmények között felnőtt, elhanyagolt gyermekek kevésbé tudnak beilleszkedni a társadalomba felnőtt korukban. Ma is közismert tény, hogy a hajléktalan emberek között jelentős számban vannak állami gondoskodásból kikerült fiatalok.

1899-ben megrendezték az első Nemzetközi Gyermekvédelmi Kongresszust, melynek egyrészt a súlyát, másrészt a korabeli társadalmi érzékenységet is mutatja, hogy a védnőke József főherceg volt. A kongresszus elnöke Rakovszky István, valóságos belső titkos tanácsos, az állami számvevőszék elnöke volt. 27 egyesület válaszolt a felhívásra. Fontosnak tartották, hogy a gyermekvédelemhez kapcsolódó minden szakmai ágazat képviseltesse magát, ezért 8 szakosztályt alakítottak meg:

- a. jogi szakosztály – dr. Csemegi Károly, halála után dr. Székely Ferenc
- b. orvosi szakosztály – dr. Bókay János egyetemi tanár
- c. pedagógiai szakosztály – Péterffy Sándor királyi tanácsos
- d. jótékonyági szakosztály – báró Malcomes Jeromosné
- e. emberbaráti szakosztály – gróf Teleki Géza v.b.t.t.
- f. kiállítási bizottság – dr. Kovács Gyula királyi tanácsos
- g. irodalmi bizottság – Rákosi Jenő „Otthon” írók egyesülete elnöke
- h. ünnepélyrendező és gyűjtő bizottság – báró Dániel Ernőné

⁴⁵ Pik, 2001.

Ebből a felsorolásból is látszik, hogy szakmai szempontból, illetve társadalmi helyzetük okán tekintélyes személyek látták el a kongresszus fontos pozícióit, ez egyben mutatta a gyermekvédelem presztízsét, legalábbis elvileg. Annak a társadalmi szinten megjelenő problémaérzékenységnek, amely a gyermekvédelmi kongresszust létrehívta, és közvetlenül magának a kongresszusnak egyik kulcsfontosságú eredménye lett az 1901-ben elfogadott gyermekvédelmi törvény.⁴⁶

3.4. Gyermekvédelem az első világháború előtt

Az első, kifejezetten gyermekek védelmére vonatkozó törvény az 1901. évi VIII. törvénycikk az állami menhelyekről, és az 1901. évi XXI. törvénycikk a közsegélyre szoruló, 7 éven felüli gyermekek gondozásáról volt. Az 1901. évi VIII. törvénycikk arról rendelkezett, hogy hol és milyen feltételekkel kell létrehozni gyermekmenhelyeket. A jogszabály vidéken a bábaintézetek közelében és ott tartja ezt szükségesnek, ahol a helyi társadalom biztosítja a működést. A törvényi szabályozással már hangsúlyosan megjelent az állami felelősségvállalás (törvényi szabályozás) és a helyi társadalom felelősségvállalása. A jogszabály előírta, hogy a menhelyeken csak a különös ápolást és orvosi ellátást igénylő gyermekeket lehet elhelyezni, a többieket intézetben kívül kell elhelyezni. Az intézetben kívüli elhelyezés elsősorban gazdáknál és iparosoknál történő elhelyezést jelentett. A jogszabály azt is kiemelte, hogy megbízható gondviselőknél kell elhelyezni a gyermekeket.⁴⁷ Gróf Andrássy Gyula belügyminisztersége alatt vált intenzívvé az állam és a civil szervezetek együttműködése, így a gyermekvédelmi feladatok ellátása nem maradt kizárólag az államra. A jótékony szervezetek részben olyan tevékenységeket tudtak végezni, amelyekben az állam korlátozva volt, azaz részben kiegészítették az állami feladatvállalást. A háború alatt különösen fontos szerep hárult ezekre a szervezetekre, mert egyre több gyerekes család, illetve család nélkül maradt gyerek ellátását kellett biztosítani, megszervezni. Több szervezet is foglalkozott a gyermekek támogatásával:

- a. Országos Stefánia Szövetség – 1915-ben kifejezetten az anya- és csecsemővédelem megszervezésére alapították. Az egészségügyi és szociális munkát védőnők végezték, akiket mindkét szakterületre kiképeztek. Az anya- és csecsemővédelmet a kormány a belügyminiszter javaslatára állami feladattá minősítette, megszervezését és végrehajtását az

⁴⁶ Pik, 2001, 59–69.

⁴⁷ Lakner, 2020.

- Országos Stefánia Szövetségre bízta. Úgy gondolták, hogy a gyermekvédelem alapja a prevenció. Elsősorban felvilágosító munkát kell végezni. Képző- és védőintézeteket állítottak fel, múzeumot létesítettek.⁴⁸
- b. Országos Gyermekvédő Liga – amely dr. Karsai Sándor kezdeményezésére jött létre 1906-ban. A Liga célja egy olyan alap létesítése volt, aminek a kamatjövedelméből a gyermekvédelem kiadásai fedezhetőek.⁴⁹ A Liga ügyfeleket is fogadott, megvizsgálták körülményeiket. Pénzbeli segély helyett inkább gondozásba vették a gyerekeket.⁵⁰
- c. Országos Gyermekszanatórium Egyesület – 1911-ben alakult azzal a céllal, hogy beteg gyermekekről gondoskodjanak. Adományokból tartották fenn, de több minisztérium is hozzájárult a költségekhez.⁵¹
- d. Szociális Missziótársulat – amelynek alapítója Farkas Edith volt, és akik „...hivatásos szociális munkások egyházi és társadalmi szervezeteként” határozták meg magukat.⁵² A szociális segítséget katolikus alapon képzelték el, tervszerűen és szakmai elvek szerint végezték. A képzést elindították. Farkas Edith Prohászka Ottokár püspök szellemi irányítása alatt dolgozott. Az általuk képviselt szemlélet egyeduralkodóvá vált, ők kapták a legtöbb támogatást, legtöbb publicitást.⁵³

3.5. A gondoskodás professzionalizálódása (1867–1914)

A nagyjából a kiegyezéstől az I. világháború kezdetéig tartó időszak kiemelt időszak a gondoskodás professzionalizálódásának folyamatában. A XIX. sz. második felében egyre inkább előtérbe kerül a társadalmi felelősségvállalás azon csoportok felé, akik önerőből nem, vagy csak nagyon nehezen tudnak boldogulni. A szegénység ekkor ugyan nem kizárólag városi jelenség volt, de itt jelent meg olyan sűrűségben és látványosan, hogy foglalkozni kellett vele. A falusi szegénységgel a nemesek, a gazdagabb földbirtokosok gyakorlatilag nem találkoztak, szegregáltan éltek a különböző jövedelmi helyzetű családok, így ott vált láthatóvá a szegénység. A falusi szegénységre később a népi írók munkássága irányította rá a figyelmet a két világháború közötti időszakban. A XX. sz. elején sorra alakultak a különböző egyesületek, többnyire arisztokrata, vagy tekintélyes polgári nők irányításával. Idővel azonban egyre

⁴⁸ Pik, 2001, 164.

⁴⁹ Rottenbiller Fülöp, 1936:9. Innen: Pik, 2001.

⁵⁰ Pik, 2001, 115–117.

⁵¹ Pik, 2001, 119–120.

⁵² Pik, 2001, 121.

⁵³ Pik, 2001, 121.

hangsúlyosabbak lettek a szakmai szempontok, és már nem feltétlenül a jótékonykodás dominált. Hamar kiderült, hogy az egyesületek mellett szükséges az állami, illetve a helyi szervezetek szerepvállalása, ami gyakran az ellenőrzésben realizálódott. Ugyanakkor elindult az igény a szabályozásra is. Elsősorban a gyermekek helyzete keltette fel a társadalom felső rétegeinek és az államnak is a felelősségérzetét, majd az igényét a beavatkozásra. De igyekeztek valamilyen segítséget nyújtani a hajlék nélkül maradtaknak, a fogyatékos személyeknek és a támogatás nélkül maradt időseknek is. Kis számban hoztak létre szociális ellátást nyújtó intézményt, kevés férőhellyel, amelyek megközelítőleg sem nyújtottak megoldást a problémákra. Ugyanakkor ez volt az az időszak, amikor a gondoskodás mint szakma megjelent, és igény jelentkezett a szakemberek képzésére is, ha nem is a mai értelemben vett formában.

Az urbanizáció következtében – elsősorban a fővárosban – a szociális problémák hirtelen jelentős mértékben megnöttek, és egyre intenzívebben merült fel az igény a problémák megoldására, bár gyakorta inkább eltüntetésére.

4. A SZOCIÁLIS PROBLÉMÁK KEZELÉSE A XIX-XX. SZÁZAD FORDULÓJÁN

A sokasodó és egyre elviselhetetlenebbé váló szociális problémák kezelését civil szervezetek létrehozásával és jogszabályok alkotásával próbálták meg rendezni, s mint láttuk, 1901-ben megszületett az első gyermekvédelmi törvény. A községeknek rendelettel kellett szabályozniuk a helyi szegények ellátására vonatkozó előírásokat. Törzskönyvet vezettek és regisztert állítottak fel a segélyezettokról. Fellebbezési lehetőséggel a közigazgatási bíróságok felé élhettek. A községek a segélyezésen túl gondozást is előírhattak, és mindezt ellenőrizték is. A nagyobb városokban (törvényhatósági) intézményesített szegénygondozás folyt, itt gondozták a magatehetetlen és családdal nem rendelkező személyeket, akiknek erre az életben maradáshoz volt szükségük. 1885-ben alapította Szalárdy Mór orvos a Fehérkereszt Országos Lelenczház és Gyermekvédő Egyesületet. Ekkor épült a Tűzoltó utcai Fehér Kereszt Kórház és a Svábhegyi Erdei Gyógyintézet is.⁵⁴ 1908-ig 17 gyermekmenhelyet állítottak fel.

⁵⁴ Lakner, 2020, 20–21.

4.1. A szociális terület szabályozása

Az 1893. évi XXXIII. törvénycikk újjászervezte a kerületi elöljáróságokat, elrendelte a szegények nyilvántartását, és létrehozta a kerületi választmányokat. Ezek dolga volt a segélyek engedélyezése, a szegények viszonyainak és az egyéb közjótékonyági ügyeknek a figyelemmel kísérése. A kerületi elöljáróságoknak jogukban állt civil szervezeteket bevonni a munkájukba. Az 1898. évi XXI. tc. a szegény betegek ellátásáról rendelkezett, és tartalmazta a 7 éven aluli gyermekek ellátásának állami kötelezettségét is. Az 1906. január 1-én életbe lépett fővárosi szabályrendelet a fővárosi szegényügy újfajta működését hívta létre.⁵⁵ Hanvai Sándor reform szegényrendeletre tett javaslatot: hacsak nem véglegesen munkaképtelen valaki, a segélyezés csak átmeneti legyen, s a segélyezés célja, hogy a keresőképeség visszaállítását segítse. A segélynek a gyermekek felnevelését és taníttatását is segítenie kell, és „a szegényebb néposztály tisztességes szellemi szórakoztatásához szükséges eszközök nyújtására is ki kell terjednie”.⁵⁶ Hanvai nagyon modern elveket vallott, és azok a viták, melyek ekkor javaslatai alapján zajlottak, a mai napig érvényesek.

4.2. A settlement-mozgalom

A settlement-mozgalmak választ kerestek a városokban megjelenő szegénységre, illetve a szegénységgel együtt járó kiszolgáltatottságra, családi- és egészségügyi problémákra. A settlementekben olyan szolgáltatásokat biztosítottak, amelyekkel nem csak az egyént, hanem az egész családot támogatták. Az első settlementek Angliában és Amerikában alakultak meg. Magyarországon az Erdélyi Múzeum Egyesület jogi- és társadalomtudományi szakosztályában fogalmazódott meg, hogy a társadalomtudósoknak a gyakorlatban is meg kell ismerniük azokat a problémákat, amelyekkel elméletben foglalkoznak, és ennek a szemléletnek az oktatásban is meg kell jelennie.⁵⁷ Az első settlement 1912-ben Újpesten alakult meg. A megvalósításra, mint korábban az egyesületeknél, neves, magas rangú személyek anyagi és erkölcsi támogatásával került sor. A Főiskolai Szociális Telep több típusú szolgáltatást működtetett. Például:

- a. a munkások képzése
- b. könyvtár és olvasóterem létesítése
- c. munkaközvetítő iroda fenntartása

⁵⁵ Pik, 2001, 77.

⁵⁶ Pik, 2001, 78.

⁵⁷ Erődi-Harrach Béla ifj.: *A magyar settlement-mozgalom eszméi*. Studium, Budapest, 1927, 26–27, 29. (Az Egyetemi Szociálpolitikai Intézet Archivuma)

- d. szabadidős programok szervezése
- e. a fiatalok pártfogó felügyeletével kapcsolatos feladatok egy részének el-
látása

4.3. Képzések

A szociális segítséget többségében laikus segítők végezték. De azzal, hogy egyre több szervezet, egyesület foglalkozott gondoskodással, fontossá vált a képzés(ek) létrehozása is. Az egységes képzési rendszer még sokáig váratott magára, de tanfolyamokat már szerveztek, bár ezeknek nem volt egységes képzési tartalma, egységes kimeneti követelménye. Ilyen tanfolyamok voltak például a családlátogató nők számára szervezett tanfolyamok.⁵⁸ Az intézményesített felsőfokú képzés kialakítására a rendszerváltásig kellett várni. 1989-ben Szekszárdon alakult meg az első szociális munkás képzés. Ezután sorra alakultak a képzések Pécsen, az ELTE-en, a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolán.

5. SZOCIÁLIS SEGÍTÉS AZ I. VILÁGHÁBORÚ ALATT ÉS A KÉT HÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

A settlement-mozgalom szociális szakmai munkájának intenzitása, és ebből következően elfogadottsága is pozitív irányba változott a háború következtében előállt általános szociális-mentális-érzelmi krízis miatt. A settlement intézményei csak az egyik szervezet, amely igyekezett a háború okozta kármentesítést elvégezni. Mivel a háborús helyzetben a megélhetés egyre nehezebbé vált, a segélyek jelentették a támogatás egyik formáját. A háború alatt előtérbe került, hogy a segélyt adók és kapók egy közösséghez tartoznak, mivel a háború felerősítette a nemzethez tartozás érzését.⁵⁹

A segélyezés folyamata nem változott, az eljárásokon lehetett kérelmezni a támogatást. A gondozást is az eljárások és a hozzájuk kapcsolódó hatósági szervek végezték.

A segélyezés néhány főbb formája az 1905. évi 944. sz. szegényügyi szabályrendelet 7.§-a alapján:

- a. rögtöni, illetve esetről esetre való segélyezés
- b. havi állandó segély
- c. természetbeni segély: élelmiszer, ruha, tüzelő

⁵⁸ Pik, 2001, 151–152.

⁵⁹ Robert, Castel: *A szociális kérdés alakváltozásai*. Ford. Léderer Pál, Max Weber Alapítvány – Wesley Zsuzsanna Alapítvány – Kávé Kiadó, Budapest, 1998, 58–59. (A Szociálpolitikai Értesítő Könyvtára)

- d. népkonyhai jegy
- e. szükséglakás
- f. kisebb kölcsön
- g. gyermekek ingyenes napközi otthoni ellátása
- h. foglalkoztató műhelyben munkalehetőség
- i. ingyenes temetés.⁶⁰

A háború alatt a Népségítő Irodák végeztek bizonyos szociális munkát, ami inkább segélyezésben nyilvánult meg. Segélyezést jótékony egyesületek is folytattak. A főváros több, mint száz jótékony célú egyesülete közül 48 foglalkozott pénzsegély adásával ebben az időszakban.⁶¹ Természetesen az állami projekteket is meg kell említeni. Ilyen volt például az 1908 és 1927 között épülő Wekerle-telep.⁶²

5.1. Az állam szerepvállalása a két háború között

A húszas évek végére stabilizálódtak újra a szociális intézmények. A Szociálpolitikai Intézet kutató, felderítő és nevelő munkát végzett. A Főiskolai Szociális Telep a Közgazdasági Egyetemhez kapcsolódva alapítványi formában folytatta munkáját. Az Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar megalakulásával az intézet mint a szociálpolitikai tanszék gyakorlati intézete működött tovább. Így az egyetemi hallgatók lehetőséget kaptak a gyakorlati munkára, ugyanakkor a jól képzett egyetemisták emelték a munka színvonalát. Az életkörülmények vidéken sem voltak jobbak, mint a városokban, csak talán kevésbé volt szem előtt a nyomor. Ráadásul a húszas évek végén a meghozott szociálpolitikai intézkedések tovább növelték a szakadékot a városok, azaz az ipari munkásság szociális helyzete, biztosítási állapota és a vidéki agrárnépesség e területen való jelentős lemaradása között.⁶³ Az agrár népesség szociális problémáit állami szinten nem kezelték. A vidékre jellemző szociális problémákkal kicsit gyakorlatiasabban a vidéki settlementek foglalkoztak, és igyekeztek enyhíteni a lakosság gondjain. Az 1920-as évek második felében már az 1928. évi XL. törvénycikk rendelkezett az öregség, rokkantság, özvegység, és árvaság esetére a kötelező biztosítás szabályairól. A biztosítással kapcsolatos feladatokat az Országos Társadalombiztosítási Intézet látta el. A javadalmazási határ alá

⁶⁰ Pik, 2001, 144.

⁶¹ Pik, 2001, 146.

⁶² Tóth Tibor: *Társadalmi problémák a vidéki Magyarországon és szociálpolitikai viták a törvényhozásban az 1930-as években*. Gondolat, Budapest, 2018. (Tóth, 2018)

⁶³ Tóth, 2018.

esőket a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete és az elismert vállalati nyugdíjpénztárak látták el. A városi szegénység élelmezését népkonyhák segítették, a legismertebb Róbert bácsi népkonyhája volt. 1917-ben hozták létre a Védőnői Szolgálatot, 1926-ban az Országos Közegészségügyi Intézetet, Johan Béla vezetésével megalakult a zöldkeresztes mozgalom, ami a falvak egészségvédelmét látta el. A szociális gondozás magyar modellje Egerben jött létre. Az Egri Norma 1927-től működött. Célja nem a segélyezés, hanem a gondozás volt. A rendszert 1936-tól Magyar Norma néven országos szintre fejlesztették.⁶⁴ A lakáshelyzet javítása érdekében az állam több építési akciót indított, ilyen volt például a Falusi Kislakásépítő Szövetkezet (FAKSZ), ami sokaknak nyújtott hitelt önálló otthon létesítésére, vagy az Országos Nép- és Családvédelmi Alap (ONCSA) 1940-től, ami kertes házakat juttatott a rászoruló családoknak. Az 1940. évi XXII. törvénycikkkel életre hívott produktív szociálpolitikához új szociális igazgatási rendszert alakítottak ki. Így jött létre az Országos Szociális Felügyelőség.

5.2. Slachta Margit munkássága

A Szociális Missziótársulat 78 tagját bízták meg azzal, hogy szegényügyi és gyermekvédelmi felügyelőkként inszégényhító akciókat szervezzenek.⁶⁵ Közülük került ki Slachta Margit szerzetesnővér is, aki országgyűlési képviselőként nagyon sokat tett a szociális ügyekért. Slachta Margit főbb tevékenysége és eredményei:

- a. Létrehozták az iskolanővéri intézményt – ebből fejlődött ki később az iskolaorvosi intézmény.
- b. A Nagyatádi-féle földreform során nők is igényelhettek földet.
- c. Bevezették a kétheti fizetett szabadságot.
- d. Szorgalmazta a munkásoknál a családi bért.
- e. Harcolt a női választójogért.

Az I. kerületben volt képviselő, és úgy figyelt a hozzá forduló emberekre, problémáikra, mint egy szociális munkás.⁶⁶ Úgy látta, hogy a meglévő állami intézmények és a civil szervezetek nem tudják kialakítani a megfelelő életkörülményeket, ezért a Missziótársulatot kérte fel, hogy segítsen neki a kerület népgondozási ügyeiben. 11 népgondozási körzetre osztotta a kerületet,

⁶⁴ Lakner, 2020, 23–27.

⁶⁵ Pik, 2001, 213.

⁶⁶ Pik, 2001, 214.

amelyekben egy-egy népgondozó dolgozott.⁶⁷ A szociális munka területén az egyházi és a szociáldemokrata szemlélet szemben állt egymással. Slachta Margit egyértelműen keresztény szemlélet szerint végezte képviselői és szociális tevékenységét is, ezért támadták szociáldemokrata oldalról. Közben szembe került a saját oldalán állókkal is, amiért üldözött zsidó származású állampolgárokat mentett.⁶⁸ Slachta Margit szociális területen végzett munkásságát elismerve nevezték el róla később az Intézetet.

5.3. Országos Nép-és Családvédelmi Alap (1940–1944) (Produktív szociálpolitika)

AZ ONCSA elvei:

- a. Az állam nem segélyt, hanem kölcsönt ad
- b. Cél a családok életének teljes átformálása – önálló egzisztenciák és aló-középosztálybeli gondolkodással bíró proletariátus megteremtése.

Köztudott volt már akkor is, hogy a segélyezés önmagában nem oldja meg a problémákat, csak a tartós, sokoldalú segítségnyújtás vezethet eredményre. Ehhez viszont jelentős forrásokra volt szükség – akkor ugyanúgy, mint ma. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter rendelt el egy komplex szociális akciót, amelyet két helyszínen szerveztek meg: Pécssett a városi viszonyok és Szatmár vármegyében a falusi viszonyok modellezésére.⁶⁹ A társadalmi integráció szempontjából kevésbé ítélték sikeresnek az ONCSA-t, mivel a települések lakosságához gyakran nem sikerült integrálódni a telepi lakosságnak. Ugyanakkor a telepeken belüli összetartozás és szolidaritás sok helyen megvalósult. Társadalmi felemelkedés szempontjából viszont pozitív hatása volt, a családok sokkal jobb körülmények közé kerültek; saját tulajdonú lakásukban, házukban lakhattak. A higiéniai viszonyok is lényegesen javultak az előző lakóhelyekhez képest, amely abból is látszott, hogy a hasonló helyzetű családokhoz képest a csecsemő- és gyermekhalál alig fordult elő. Illetve a falvak egészéhez képest sokkal többen tanultak tovább az elemi iskola elvégzése után. Az ONCSA-telepeken szerveztek háziipart, a csökkent munkaképességű férfiak foglalkoztatására üzemeket hoztak létre, és bekapcsolódtak a

⁶⁷ Pik, 2001, 94.

⁶⁸ Pik, 2001, 214–215.

⁶⁹ Hámori Péter: A produktív szociálpolitika nagy kísérlete. In Lakner Zoltán Lehel (szerk.): *Árpád-házi Szent Erzsébet Nemzeti Szociálpolitikai Gyűjtemény*. SZIME, Pécs–Budapest, 2020, 329–338, 330–331. (Tükör Könyvek, 2.) (Hámori, 2020)

gyermekvédelemben.⁷⁰ Az ONCSA egyik fő szakmapolitikai értéke az volt, hogy az egyéni segélyezés, jótékonykodás helyett a családok komplex megsegítésére helyezte a hangsúlyt. A II. világháború azonban megakadályozta, hogy a program kiteljesedjen.⁷¹

6. A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI IDŐSZAK – EGYHÁZÜLDÖZÉS ÉS A SZOCIÁLIS VISZONYOK ALAKULÁSA A RÁKOSI- MAJD A KÁDÁR-ÉRÁBAN

A II. világháború utáni évtizedekre, elnagyoltan, ebből következően kritizálhatóan, az a gondolat nyomta rá a bélyegét, hogy a szocializmussal automatikusan megszűnnek a szociális problémák, ezért nincs is szükség szociál- és gondoskodáspolitikára, szociális munkára. A két világháború között született olyan szociális teljesítményeket, mint például az Egri norma vagy az ONCSA, a kezdődő rákosista diktatúra megsemmisítette, s megkezdte a történelmi egyházak üldözését és totális kiszorítását az oktatás, az egészségügyi- és a szociális ellátás területéről. Előbb államosították az egyházi birtokokat, majd 1948-tól kezdetét vette a nyílt egyházüldözés, a helyi egyházak vezetőinek félreállítása, bebörtönzése, hogy a pásztorok nélkül maradó hívő tömegek szétszédjenek, s a hatalom kénye-kedvére érvényesíthesse akarátát. Börtönben halt meg több püspök, számtalan pap és szerzetes. 1948 karácsonyának másnapján letartóztatták Mindszenty Józsefet. A szerzetesrendek működését 1950 nyarán betiltották, a szerzeteseket internálták, a rendházakat államosították. 1950 nyarán szervezték meg a magyar egyházat megroppantó, a papság megosztását célzó békemozgalmat. 1945 és 1964 között egy püspök mártírhálált halt (Apor Vilmos), két püspök internálás közben halt meg, 14 püspök volt bebörtönözve, s ez a püspöki kar háromnegyedét jelentette. A világiak közül 360 járta meg a börtönt vagy a munkatáborát. A szerzetespapok közül 940 jutott ugyanerre a sorsra. A nem papi szerzetesek és apácák serege (2200 szerzetesnő) tovább növelte e számot. Végül 34 papot végeztek ki, illetve halt meg börtönben. 1964 után úgy vélték, hogy kb. 20 esztendő adatott még a magyar egyház létének: „temetjük a magyar egyházat, de legalább szépen”. A kommunizmus tudatosan összetört minden egyéni és társas kezdeményezést, nehogy valaki szembe merjen szállni a diktatúrával. A hívő szülőket és családokat súlyos büntetések sújtották. A hívő pedagógusokat eltávolították az állományból vagy a városból, kisebb falura vagy tanyára helyezték át őket. Vezető állásba csak

⁷⁰ Hámori, 2020, 337.

⁷¹ Hámori, 2020, 338.

hű ateisták, párttagok kerülhettek. A letartóztatások 1972-ig tartottak. Közben a szocializmus felélte a nemzet anyagi és erkölcsi tartalékait, és ezek alatt az évtizedek alatt mindenki számára biztosítottak alacsony szintű jövedelmet, megszűntek a fertőző járványok, s az alacsony jövedelmek miatt alacsony átlag körüli eltérésben egyenlítődték ki a hátrányok. Természetesen a privilegizált párttitkárok az „egyelők között még egyenlőbbek” voltak. Mindennek komoly, szociális és civilizatórikus ára volt:

- a. Az emberi jogok, szabadságjogok elnyomása, érvénytelenítése.
- b. Az állam és a párt afféle ajándékként és elismerésként adományoz mindazoknak, akik azt szerintük „megérdemlik”.
- c. A szociális biztonság így nem állampolgári jog – hanem az arra általuk érdemesnek találtaknak járó, arányos „kegy”.

A szociális alrendszer önállósága nem létezett, mindent a monolitikus hatalmi érdekek szabtak meg. A szabadság és szolidaritás érdekei súlyosan sérültek és az egyenlőség sem valósult meg. A civil társadalom jóformán nem létezett, a hatalom ellenőrzéséről álmodni sem lehetett. Az 1970-es években megalakult Nevelési Tanácsadóknak dolgozó családgondozók végeztek különböző mértékben szociális munkát, míg az első családsegítő szolgálatok, amelyeknek fő feladata a területükön végzett szociális munka volt, 1985-ben alakultak meg.

III. A gondoskodás mint attitűd formálása a vallási és etikai normákon keresztül

1. A KATOLIKUS TÁRSADALMI TANÍTÁS

Jézus az evangélium tanítása szerint azt mondta, hogy az Ő országa nem e világból való, ám gyakorta szólt a világ dolgairól, az elesettek, a szegények érdekében, s amikor az Isten országáról beszélt, akkor sem feledkezett meg e világ rendjéről, a családról, a társadalomról, a hatalom és a vagyon buktatóiról.⁷² Az Isten előtti egyenlőség, és minden ember üdvre rendeltségének gondolata mély gyökereket vert az egyház hitében is, amely – a legkorábbi időktől – kiállt e világi létünk jobbá, szebbé és igazabbá formálása, a társadalom keresztény szellemű átalakítása mellett. Igaz ez még akkor is, ha története során maga az egyház is gyakran vált torz politikai, hatalmi érdekek áldozatává vagy haszonélvezőjévé, és néha maga is megfeledkezett arról, hogy e világi létünk emberivé formálásában is krisztusi küldetése van. Sok más tényező mellett ez is oka annak, hogy az újkor gondolkodóinak egy része és a közvélemény szemében az egyház az emberi előrejutás, a társadalmi, gazdasági, szociális haladás és fejlődés konok ellensége lett.

1.1. A katolikus társadalmi tanítás története

A katolikus társadalomfelfogás ártértekelésének, a katolikus társadalmi tanítás kidolgozásának ideje 1879 után, XIII. Leó reformpápaságával érkezett el. Ő már első körleveleiben is új szellemet érvényesített: katolikus szemszögből jónak mondta a köztársasági államformát vagy a modern állam demokratikus intézményrendszerét, ám ezeknél is fontosabbnak bizonyult a munkáskérdés felvetése, a kapitalizmus társadalmi igazságtalanságainak elmarasztalása. A katolikus társadalmi tanítás kidolgozása az 1891-ben kiadott *Rerum novarum*

⁷² Horváth Pál: A katolikus társadalmi tanítás és a magyar püspökök körlevele. *Távlatok – A magyar jezsuiták folyóirata*, 1997/2, 168–175.

kezdetű enciklikával indult meg, amely egy új katolikus szociálteológiának lett az alapja, és fontos eszköze annak, hogy a katolikus tanítás utat találjon a modern világot izgalomban tartó társadalompolitikai, közéleti kérdések felé. A *Rerum novarum* alapgondolata az, hogy a modern idők legfontosabb megoldatlan kérdése a munkáskérdés, amelyről az egyháznak, ha méltó módon akarja képviselni a rábízott hitletéteményt, és nem akar kötelességet mulasztani, mindenképpen nyilatkoznia kell. A pápa a tőke és a munka egymásrautaltságának tényéből és a természetjog, a társadalmi igazságosság elvéből kiindulva abban látja a megoldást, hogy a társadalom eltérő helyzetű tagjainak méltányos egyetértésre kell jutniuk a becsületes munka és a méltányos bér dolgában. A magántulajdon szilárd elve, a józan önkorlátozás és az osztó igazságosság azok a fundamentumok, amelyekre mint a keresztény társadalmi eszmény természetes elveire hagyatkozva, XIII. Leó megvalósíthatónak ítéli a társadalom „méltányosan jó rendjét”, amelynek szavatolása a közösséget átható keresztény szellemiség és az érdekütközéseket kiküszöbölni hivatott államhatalom közös feladata és rendeltetése. Az a bibliai alapelv, amelyre a pápai útmutatás épít, a felebaráti szeretet evangéliumi parancsa, amelyre a politikai közösséget figyelmeztetni az egyház igazi e világi feladata és küldetése, hiszen hitünk lényegéhez tartozik az embernek mint Isten teremtményének és képmásának megbecsülése. A századforduló világában a *Rerum novarum* útmutatása feltűnést keltett, a katolikus társadalomelméletre termékenyítőleg hatott, a modern társadalom számára azonban pusztába kiáltott szó maradt. Ennek megtapasztalása ösztönözte XI. Piust, hogy 1931-ben, újabb társadalmi körlevelet adjon közre: a *Quadragesimo anno* kezdetűt. A *Quadragesimo anno* szerint a munka és a tőke, a munka és a tulajdon szembenállása mögött a tulajdon egyszerre egyéni és közösségi jellegének természetjogi elve áll, amely kizárja a gátlástalan individualizmust és az agresszív kollektívizmust, mint rossz szélsőségeket. A modern nyugati társadalomban XI. Pius szerint a föld-reform és a tőkejuttatás, a kollektív szerződések rendszere, a munkáltatói önkorlátozás és a hatékony munkás-érdekvédelem eszközeivel lehet társadalmi békét teremteni. A kereszténység elveinek megfelelő új rend méltányos családi bért, a munkaadók és a munkavállalók kiegyezésén alapuló gazdaságirányítási rendszert követel. Itt bukkan fel a szociális jóléti állam gondolata, összekapcsolva a társadalmi kiengesztelődéssel, de elhatárolódva a parttalan liberalizmustól és a túlzott etatizmustól is. XII. Pius pápasága idején, a II. világháború, majd a kétpólusú világrend és a hidegháború időszakában az újjáépítés, a béke és a nemzetek közötti emberi kiengesztelődés szorgalmazása vált a katolikus társadalmi tanítás fő témájává, párhuzamosan összekapcsolva a kommunista országok igen határozott bírálataival. XXIII. János rövid pápasága és a II. vatikáni zsinat összehívása új korszakot hozott a katolikus egyház történetében.

A nagy változás a társadalmi tanítás világában is érezte a hatását: az 1961-ben megjelent *Mater et magistra* kezdetű enciklika volt az első olyan egyházi dokumentum, amely a világ új, globális rendszereinek létrejöttére és a felgyorsuló műszaki haladás fényében vizsgálta az emberiség társadalmi és szociális bajait – minden jóakaratú embert megszólítva. A magántulajdonhoz való jog e dokumentum szerint a társadalmi fejlődés alapvető építőköve, a magánhaszonnak azonban a gondos szociális törvénykezés és a társadalmi-emberi szolidaritás elve alapján a közjót és az egyént egyenlő mértékben kell szolgálnia. E cél érdekében a liberális piacgazdaság szociális piacgazdasággá való átforgatása olyan elemi érdek, amely segít az elmaradott régiók felzárkóztatásában, a paraszti munka jobb megbecsülésében, az éhezés, a túlnépesedés és a szegénység megszüntetésében. XXIII. János szerint a társadalmi bajok mögöttes oka az erkölcsi rend tagadásának jelenségeiben és a modern istentagadás divatjában, abban a hiú ábrándban van, hogy a mérhetetlen technikai fejlődés az emberi boldoguláshoz az Isten és a hit nélkül is elegendő. Az 1963-ban megjelenő újabb enciklika, a *Pacem in terris* beszél elsőként az emberi jogok rendszeréről, mint a katolikus társadalmi tanítás alapelvéről, továbbá arról, hogy a társadalom jó rendjének és a közhatalom, az állam működésének nélkülözhetetlen feltétele a világméretű béke, a hitben adott lelki béke és a társadalmi csoportok, valamint az egyes államok közötti kölcsönös kiengesztelődés. Szinte ezzel a megnyilatkozással párhuzamos a II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* kezdetű konstitúciója, amely 1965-ben már VI. Pál pápa kézjeggyével került nyilvánosságra. E világszerte nagy figyelmet kiváltott dokumentum az emberi személy méltóságának tiszteletre méltó elvéből bontakoztatja ki a katolikus társadalmi tanítás rendszerét, a szocializmus és a liberalizmus eszméi mögött álló különféle ateizmusokat kárhoztatva azért, hogy a világban igazságtalanság és egyenlőtlenség van, amely az egyének, a családok, a nemzetek és az egész emberiség életét egyaránt megkeseríti. Ez a dokumentum is kimondja, hogy az egyháznak nem csupán joga és kötelessége hozzászólni a világ, a társadalom dolgaihoz, hanem azt is, hogy mikor ezt teszi, nem sérti a világ jogos autonómiáját, de nem is valamilyen egyházi ideológiát, zárt eszmerendszert hirdet, hanem egyetemes emberi értékeket óv, és a hit belső moralitása alapján mond véleményt a világot érdeklő megoldatlan, nyitott kérdésekről, konfliktusokról. Ezt a gondolatmenetet viszi tovább VI. Pál 1967-ben megjelent *Populorum progressio* kezdetű enciklikája is, amely már nem csupán a társadalom belső feszültségeiről vagy a nemzetek, politikai rendszerek közötti konfliktusokról, hanem a világ globális problémáiról és az emberiség jövőjéről mond véleményt. A katolikus tanítás igazi célja egy gazdasági egyenlőtlenségektől lehetőség szerint mentes, az ideológiai erőszak és tévhitek formáitól megszabadított világ megteremtése, amelyben a munka és a tőke is az

egyének és közösségek valóságos javának szolgálatára rendelődik, amelyet áthat a jövőre tekintő remény, és ahol a béke új neve a valódi, emberléptékű haladás. Ezt a gondolatsort építi tovább VI. Pál 1971-ben megjelent *Octogesima adveniens* kezdetű apostoli levele is, amelyben a pápa sorra veszi a megoldásra váró világproblémákat, a nyomor, a szegénység, a kirekesztettség és alávetettség jeleit, amelyek egyéneket, tömegeket, társadalmi csoportokat, nemzeteket és régiókat is fenyegetnek. A világ bajait az ideológiák hamis egyoldalúságai még tovább fokozzák: a liberális kapitalizmus és a marxista szocializmus ellenében a pápa lelki megújulásra és a világ dolgaiban való aktív keresztény részvételre buzdít. Ennek eszköze és útmutatója a katolikus társadalmi tanítás, amely az Evangéliumból merítve a földi valóság jobbításának lehetőségeit keresi, miközben semmilyen múltó ideológiával vagy politikai és társadalmi renddel nem vállal közösséget. A katolikus társadalmi tanítás történetében kétségtelenül új szakaszt jelent II. János Pál pápasága. Az új egyházfő első szociális körlevele, a *Laborem exercens* kezdetű legnagyobb újdonsága talán az, hogy igen határozottan a munkának a tőkével szembeni elsődlegességét vallja, magát a munkatevékenységet pedig az ember legszebb és legfontosabb antropológiai jegyeként, személy-mivoltának centrumaként határozza meg. II. János Pál második társadalmi körlevele, az 1987-es *Sollicitudo rei socialis* kezdetű, egy felgyorsuló fejlődésű világ helyzetét tekinti át, amely nemcsak, hogy nem volt képes úrrá lenni a korábbi idők társadalmi bajain, hanem amelyet a gazdagság és szegénység egyre jobban növekvő ellentéte, a világméretű ideológiai és politikai megosztottság mellett olyan újabb veszélyek is fenyegetnek, mint a demográfiai és ökológiai katasztrófa vagy a morális leépülés. Az elmaradottság és túlfeljettség, az éhségövezetek szenvedése és a fogyasztói társadalmak gazdagsága között tátongó szakadék, a technikának az embert maga alá gyűrő uralma is arra figyelmeztet, hogy sürgős változásra van szükség. E változás keresztülvitelén az egyháznak és hitének feladata és felelőssége szinte beláthatatlan mértékű, hiszen a bűn struktúráinak rabságába került világ csak a rossz radikális elvetése és a teljes erkölcsi megújulás útján juthat ki a mára már világméretűvé terebélyesedett válságból. A társadalmi tanítás elveit kifejtő pápai megnyilatkozás II. János Pál *Centesimus annus* kezdetű enciklikája, amely 1991-ben, a *Rerum novarum* centenáriuma alkalmából került a nyilvánosság elé. II. János Pál itt vet számot először a szocializmus csődjével, a totalitarizmus kudarcával, de a liberalizmus és a fogyasztói társadalom materialista/ateista egoizmusának veszedelmére is figyelmeztet. Bizonyossá lett, hogy a szabadság és az igazságosság dilemmája hamis szembeállításon alapul: a keresztény hit által kínált morális megújulás és megértés, a szociális piacgazdaság, a társadalmi demokratizmus és a világméretű szolidaritás együtt lehetnek megalapozójává világunk kiegyensúlyozott, az emberi méltóságot

megvalósító fejlődésének. Így válhat valóra a keresztény küldetésnek az az alapelve is, amit a pápa úgy mond: az ember az egyház útja. 2009-ben XVI. Benedek pápa megjelentette a *Caritas in veritate* kezdetű körlevelét. Az enciklika megállapítja, hogy a fejlődés és a globalitás korában válság van. A fejlődés értékrendi kérdés (is). A válságból akkor tudnak kilábalni, ha a szeretet és az igazság érvényesül, azaz az értékrend. A szeretet azonban az igazságosság nélkül célt téveszt. A körlevél elemzi a gazdasági és ökológiai válságok kérdésköreit, továbbá a globalizáció és a technikai fejlődés bonyolult viszonyait, s rögzíti, hogy a fejlődésnek minden embert és a teljes embert kell szolgálnia. Ferenc pápa számos megnyilatkozása közül különösen kiemelendő a 2015-ben közzétett *Laudato Si'* – Áldott légy – kezdetű enciklika. A körlevél Assisi Szent Ferenc szellemében a teremtett világért való felelősséget hangsúlyozza a bolygó és a jövő nemzedékek érdekében. Több pápa számos írásában már érintette a humánökológia vonatkozásait, de ez az első átfogó enciklika e tárgyban. Ferenc pápa 2016-ban tette közzé az *Amoris laetitia*, azaz a családban megélt szeretetről kezdetű apostoli buzdítását. A bevezetőben írja, hogy a házasság válságának számos jele ellenére a család „nem probléma, hanem elsődleges lehetőség”. Előbb bemutatja a családok válságát és kihívásait: individualizmus, genderizmus, abortuszok, eutanázia, válások, csökkenő gyermekszám, népességcsökkenés s mindezek összefüggése a hit gyengülésével. Ezután a házasság szentségét kiemelve összegzi a család hivatását. A körlevél állást foglal a genderizmus kérdésében is. Elveti a biológia nemtől elszakított társadalmi-kulturális nem egyoldalú felfogását. A körlevélben a pápa lelkipásztori részletes szempontokat ad a házasság és a család válságainak, kérdéseinek megoldására. Végül megismerhetjük a házastársi és családi lelkiség lehetőségeit. A 2021-ben Ferenc pápa által közzétett *Fratelli tutti* – Mindnyájan testvérek kezdetű enciklika szerint a testvéri szeretet és a társadalmi barátság alapja a szolidaritás és a szociális szeretet. Előbb ismerteti a globalizáció következményeit: a selejtezés kultúráját, a nem érvényesülő emberi jogokat, a háború és a merényletek, az etnikai és vallási üldözések, a technokrácia negatív vonatkozásait; a világjárványok, a migráció, valamint a bölcsesség nélküli kommunikáció és a világot homogenizáló szelekciós mechanizmusok vonatkozásait. Az enciklika hangsúlyosan állást foglal a háború és a halálbüntetés ellen. Végül a világ vallásainak lehetőségeit taglalja a testvériség és a béke szolgáltatásban. Az elmúlt évtizedekben néhány fontos, nem pápai dokumentum is hozzájárult a társadalmi tanítás elveinek tisztázásához. A *De iustitia in mundo* szinódusi határozat (1971) a társadalmi igazságosságról, a *Libertatis Nuntius* (1984) és a *Libertatis conscientia* (1986) kezdetű, a Hittani Kongregáció által kiadott irat a társadalmi radikalizmusról, a forradalomról és a felszabadítás-teológiákról mond véleményt. Több európai püspöki kar is nyilatkozott, a

Katolikus Nevelési Kongregáció pedig dokumentumban foglalta össze a társadalmi tanítás rendszerét és alapelveit. 1996 nyarán pedig megjelent a Magyar Püspöki Kar fontos körlevele Igazságosabb és testvéribb világot! címmel, amely a mai magyar valóságra alkalmazza az egyház szociális tanítását.

1.2. A társadalmi tanítás fogalma, alapelvei

A társadalmi tanítás nem valamilyen politikai doktrína, nem zárt eszmerendszer, nem ideológia, hanem a hit belső természetéből fakadó személyes, de a közösséghez is szóló lelkiismereti és erkölcsi útmutatás, amelynek megszívlelése, és a társadalmi, politikai és gazdasági mindennapokra való lefordítása a hívő ember és a hívő közösség kötelessége, amit az egyház felkínál minden jóakarátú embernek is. A társadalmi tanítás elvei, témái és kategóriái némi leegyszerűsítéssel három forrásból származnak. Ezek egyike maga a Szentírás, az evangéliumi hagyomány, Krisztusnak főleg a Hegyi beszédben adott erkölcsi tanítása. A második a katolikus bölcséleti hagyomány, jelesül a tomista-neotomista társadalomfilozófia kategóriarendje, a harmadik pedig az a modern gazdasági és politikai szociológia, amely korunk világproblémáinak értelmezésében nélkülözhetetlen. Önmagában a katolikus társadalmi tanítás felemeli ugyan szavát az ember, az egyén és az emberi közösségek védelmében, de ereje nem elegendő arra, és a feladata, a rendeltetése sem az, hogy a munka és a tőke, a szegénység és a gazdagság ellentétét, a hatalom dilemmáját megoldja. Sem a technikai haladás, sem az ökológiai krízis nem orvosolható pusztán elvei által, s önmagában az éhínségek, betegségek, háborúk nyomait sem tüntetheti el. Nem tudja a hatalommal való visszaélés, az erőszak és a bűnös önzés sebeit behegeszteni az emberiség testén, és szakértelmet, rátermettséget sem tud önmagában adni azok számára, akik a világ, az egyes társadalmak felelős posztjain állnak. Ha ezek után a katolikus társadalmi tanítás értelmét és hasznát keressük, az egyik szempontunk az lehet, hogy ez az eszmélődés világunk visszasságaira inti és figyelmezteti a saját hatalmába és lehetőségeibe, időnként kudarcaiba belefeledkező emberiséget és minden, szavára odafigyelő, felelős embertársunkat.

1.3. A társadalmi tanítás néhány, gondoskodáspolitikai szempontjából fontos kérdése

- a. Tőke és munka – Már XIII. Leó pápa a *Rerum novarum*-ban kiemelkedő jelentőséget tulajdonított e két fogalomnak, és a közöttük meglévő, modern világunk ellentmondásait tápláló ellentétnek. A pápa e két fogalom egymásra utaltságát állítja, a kizsákmányolást pedig, a munkának a tőke, a munkásnak a tőkés általi mértéktelen alávétését igazságtalannak és tűrhetetlennek mondja, amelyen a felek józan önmérsékletével, a tisztas haszon és a méltányos bér kompromisszumával volna kívánatos túllépni. XI. Pius a gazdasági élet szervezeteiben és az állam színre lépésében látja a felek közötti megegyezés lehetőségét, az osztályharc és a szabályozatlan vállalkozói önkény elvetését; a sztrájkotól való tartózkodást, a társadalom javaiból való elégséges és mindenkit megillető részesedést nevezte kívánatosnak. XXIII. János pápa e gondolatokhoz a munkavállalóknak szánt tőkejuttatás és a tőkés vállalkozásban kívánatos munkás részvétel gondolatával járul hozzá. Munka és tőke viszonyának megítélésében VI. Pál és II. János Pál megnyilatkozásai változást mutatnak: a munka először is felértékelődik, mint az isteni teremtettségben elsődlegessége a tőkével és a haszon világával szemben. Tőke és munka egyensúlyának megteremtése szempontjából II. János Pál a társadalom és az állam szociális gondoskodásának szerepét emeli ki, és a munkás-érdekvédelem olyan formáit, mint a szakszervezetek és a munkásszolidaritás. Végső megoldásnak azonban azt tekinti, ha az emberi munka fokozatosan áthatja az egész társadalmat, a tőkét pedig, amely az emberi munkának nem feltétele, hanem tárgyiasult eredménye, hozadéka, egyben a munkavégzés különös módja is, a közjó megteremtésének eszközéül rendeli és a lehetőségekhez igazodó mértékben társadalmasítja.
- b. A szegénység és a gazdagság kérdései – Már XIII. Leó egykori társadalomkritikája is munkástömegek mérhetetlen nyomoráról, az emberi életfeltételek súlyosan egyenlőtlen elosztásáról beszélt. Ezt a helyzetet a pápa annak tulajdonítja, hogy a szociális gondoskodás hagyományos formái elenyésztek, az önmagát tétlenségre kárhoztató állam pedig a munkásokat a tőke mértéktelenül nyereszskedő liberalizmusának szolgáltatja ki. A munkáltatók, a gazdagok erkölcsi alapokon nyugvó önmérséklete és az állam kiegyenlítő szerepének újraélesztése nélkül a pápa szerint a nyomorban élők gondjai a jövőben sem orvosolhatók, de szerepe lehet ebben a folyamatban a munkások érdekvédelmi szervezeteinek és az egyháznak is, amely a maga lelki eszközeivel szakadat-

lanul figyelmeztet a javak kiáltóan egyenlőtlen elosztásából fakadó veszélyekre. Ezt a gondolatot XI. Pius a tisztességes megélhetéshez szükséges bérezés megvalósításával, a társadalom, az állam gazdasági szabályozó szerepének növelésével egészíti ki. XXIII. János számára is gond marad az igazságos és méltányos munkabér, a szociális biztonság kérdése, a szegénység ügye azonban egyre inkább egyes társadalmi csoportok és régiók gondjává lesz. Ilyen kritikus pont a paraszti munkából élők és a munkanélküliek szegénysége, a túlnépesedésből és a tömeges bevándorlásból fakadó nyomor. VI. Pál enciklikáiban a gazdagság és szegénység már a világ gazdag és szegény, elmaradott és fejlett országai, régiói közötti ellentmondásként jelenik meg, azzal a felismeréssel is társulva, hogy világunk két részre szakadása küszöbön áll. A fejletlenség és a tömeges szegénység számos drámai következményére is figyelmeztet a társadalmi tanítás: a világ éhségövezeteinek kialakulása, a fejletlen vidékek túlnépesedése, az analfabetizmus és a kulturális leszakadás, a szegény népek körében állandósuló forradalmi nyugtalanság és a kialakult helyzetet állandósítani akaró diktatórikus kormányzatok rémtettei komoly kihívás elé állítják a nemzetek közösségét, de a katolikus egyházat is. A fejlődő országok sürgős megsegítése elodázhatatlan, hiszen a gazdasági imperializmus szorításában a világ népeinek zöme végérvényesen leszakad a fejlődésben. A gátlástalan gazdasági liberalizmus, a különféle diszkriminációk, a szociális lelkiismeret hiánya vezet oda, hogy az anyagi gyarapodás világméretű tényei, a technikai civilizáció hallatlan eredményei ellenére a gazdagok egyre gazdagabbak, a szegények egyre szegényebbek lesznek. Az egyház feladata ilyen körülmények között a világ lelkiismeretének mozgósítása, és egy olyan szolidáris világ kimunkálásának szorgalmazása, amelynek megteremtése az egész emberiség érdeke. VI. Pál ugyanakkor az Octogesima adveniensi lapjain a kedvezőtlen világhelyzet morális következményeire is rámutat: a mértéktelen urbanizáció és a hatalmas migráció, az emberek elmagányosodása és erkölcsi nyomorba sodródása, a veszedelmesen terjedő lelki szegénység visszahat magának a világnak az állapotára is, és egy új, még a réginél is nehezebben orvosolható fizikai szegénységnek is forrásává lesz. Ugyanakkor az emberiség egy kisebb hányada életét öncélú gazdagságban és bőségben, a javak és érdekek mértéktelen pazarlásában éli ki. Ugyanez a gondolatsor II. János Pál megnyilatkozásaiban is továbbépül, különösen a Sollicitudo rei socialis lapjain. A pápa itt a szegénység és elmaradottság leküzdésére született tervek kudarcáról, és arról ad számot, hogy Észak és Dél, a gazdag és szegény világ között nem csökkentek, hanem inkább növekedtek a feszültségek, amelyek

már az emberi nem egységét veszélyeztetik. Az is tény, hogy világunkban a szegénység és az elmaradottság nyomasztó testvériségben élnek együtt, ennek kontrasztja pedig más régiók már-már ugyancsak kóros túlfellettsége. Ilyen viszonyok között különösen időszerű az egyház kiállása és szeretete a szegények és elnyomottak iránt, valódi felszabadításuk érdekében. II. János Pál szerint ez, a szegények és veszélyben lévők melletti kiállás különösen időszerű akkor, amikor végleg bebizonyosodott a fizikai szegénység orvoslását ígérő szocializmus csődje, a fogyasztói társadalom nihilizmusa és magánönzése pedig továbbra is fenyegető akadálya az ember rendelkezésére álló javak igazi társadalmi rendeltetésükre jutásának.

- c. Az állam, a közhatalom – A katolikus felfogás szerint az emberi társadalom létének szükségszerű természetjogi kerete az állam. Fennállásának és szuverenitásának forrása a polgárok és közösségeik akarata, fő feladata pedig a közjó érvényre juttatása. Az állam és intézményei ennek érdekében szolgáló hatalmat nyernek az egyén és a társadalom felett. Az állam szerepénél a mai katolikus felfogás elveti a bürokratikus etatizmust, az államnélküliség anarchista eszméjét, mindenféle diktatúrát, de a „tartózkodó állam” liberalizmusát is. Ideálja egy olyan szilárd közhatalom, amely a polgárok és közösségeik szabad önrendelkezésén alapul, alkalmas módon szolgálja a gazdasági és társadalmi igazságság, a szabadság és egyenlőség elvét, és segíti a társadalom konfliktusainak kezelését. Az emberek eredendő egyenlőségéből következő céljai elérésére a legalkalmasabb államforma a politikai vagy parlamentáris demokrácia, amely a képviseleti elvet, a szükséges szabályozást és szabadságot is jól biztosíthatja, és polgárai számára a közügyekben való felelős és aktív részvételt lehetővé teheti. A modern állam nem „keresztény” működése során azonban az egyháznak, a hívő egyéneknek és közösségeknek módjában áll azokat a morális elveket érvényesíteni a közéletben, amelyek a krisztusi szeretetből és a világért vállalt keresztény felelősségből fakadnak.
- d. A közéleti cselekvés – A társadalmi tanítás fontos elve, hogy az egyháznak nem rendeltetése a társadalom politikai, ideológiai vagy gazdasági életben önálló tényezőként való részvétel. Már XIII. Leó határozottan leszögezte, hogy a keresztény közösség nem működik politikai pártként, ideológiai mozgalomként vagy szakszervezetként, és ilyen szervezeteket és társulásokat létre sem hoz, nem is működtet. A társadalmi tanítás szerint az egyház véleményt mond az erkölcsi tartalommal bíró közügyekben, és tagjait azoknak a törekvéseknek és közszereplőknek a támogatása érdekében mozgósítja, amelyek és akik az általa megfogalmazott célokat

- egy adott történelmi vagy közéleti helyzetben következetesen vagy másoknál megfelelőbb módon képviselik. Tehát az egyház nem politikai erőket és közéleti stílusokat, hanem olyan eszméket támogat, amelyek hívő meggyőződés szerint az igazságos és jó rendet a leginkább szolgálják. Így híveit a pártválasztás megkötése nélkül, de a társadalmi tanítás morális muníciójával felszerelve a közéletben és a politikában való felelős részvételre buzdítja, felismerve, hogy a keresztény elvek érvényre jutásának a politika vagy a gazdaság világában szinte egyedüli biztosítéka a hívő emberek aktív részvétele a közösség ügyeinek intézésében, amint azt főképpen a II. vatikáni zsinat és VI. Pál pápa hangsúlyozza.
- e. Új témák a társadalmi tanításban – A II. vatikáni zsinat ideje óta számos új probléma és szempont is megfogalmazódott a katolikus szociálteológiában. A mai világ globális problémáinak sorában XXIII. János pápa mondta ki először a béke és a népek közötti kiengesztelődés elemi értékét, II. János Pál pedig azt, hogy az erőszak és a háború soha és semmilyen körülmények között sem lehet az emberiség konfliktusainak megoldása, vagy annak eszköze. VI. Pál megnyilatkozásai óta egyértelmű, hogy a világunkért viselt emberi felelősség fontos összetevője földünk és a természeti környezet megóvása, s ő mondta ki a leghatározottabban, hogy az emberi élet az a legelemibb és legalapvetőbb érték, amelynek megóvása az emberiség közös ügye, érdeke és felelőssége. Erre a gondolatra és a személy méltóságának antropológiai elvére építve II. János Pál állásfoglalásaiban az emberi jogok rendszere vált központi fogalomná, hiszen ezeknek az értékeknek a tisztelete az emberi közösség, a társadalom igazságos és szabad működésének és létezésének legtagabb garanciája, amely a politikai, gazdasági és szociális kérdések sokaságára is megfelelő feleletet ad. Szinte fordulatértékűnek tekinthető az is, hogy a katolikus tanítás a harmadik világ felé irányított figyelmét az utóbbi évtizedekben, amit nem csupán VI. Pálnak a haladás és fejlődés kérdésében képviselt álláspontja, XXIII. Jánosnak és II. János Pálnak az Európán kívüli népek iránti megkülönböztetett figyelme, hanem az egyháznak a nemzetközi és világszervezetekben megélt ez irányú aktivitása, vagy a távoli kultúrák befogadása és adaptációja (az inkulturáció) iránti fogékonyság is igazol.

2. REFORMÁTORI ÖRÖKSÉG – DIAKÓNIA: LITURGIA UTÁNI LITURGIA

Az előző fejezetben a római katolikus egyház tanítását és állásfoglalásait ismerhettük meg az egyház társadalmi felelősségvállalása kapcsán. Az egyetemes egyház diakóniája az ősegyház idejétől fogva a különböző történelmi korokon át napjainkig a Krisztus-hit gyümölcse⁷³ a közösség, és az egyházat körbe vevő – gyakran az egyházzal szemben ellenséges módon megnyilvánuló – világ számára. A keleti kereszténység képletesen nevezi a diakóniát „liturgia utáni liturgiának”. A szó eredeti értelme munkavégzést jelent, de az egyház használatában a szent munkára utal, vagyis arra a szakrális cselekedetre, amely az oltár körül zajlik. A liturgia utáni liturgia pedig az egyház és minden keresztyén ember profán térben zajló, de a hitéből fakadó szeretetszolgálatát jelöli. A diakónia ószövetségi megjelenése Isten irgalmasságával kapcsolódik össze, míg az Újszövetségben a Názáreti Jézus Krisztus személyének titkához kötődik, aki a legnagyobb Diakónus, mert megváltó munkájával, halálával és feltámadásával végezte el a legdrágább szolgálatot. Az Újszövetségben a diakónia – amelyet „asztalok melletti szolgálatnak” neveztek az apostolok – mint egyházi funkció előképe a hét diakónus megválasztásában tűnik fel először⁷⁴, majd Pál apostol leveleiben már konkrét szereppé lesz az alakuló gyülekezeti hierarchiában. Az egyháztörténetben ugyanakkor a diakónus egyre inkább a papi hierarchia egy lépcsőfokává alakult át, amely liturgikus jelentőségét megtartja, de eredeti szociális és gyakorlati funkciója elhalványul. A középkorban a kólostorok, karitatív társaságok, ispotályos lovagok és a városi plébániák jelenítették meg a helyi társadalomban leginkább a diakóniai munkát. A reformáció központi kérdése nem a diakónia volt, ellenben Luther alábbi tételmondata (A keresztyén ember szabadságáról) sok mindenre rávilágít. A másik ember Krisztusává lenni azt jelenti: „Krisztus magára vette üdvösségem gondját, hihetem ezt boldogan. – Ez a hit azonban arra indít, sőt felszabadít, hogy felvegyem a másik ember sorsát, baját.” A megszentelődés – amely a későbbi kálvinizmusban is hangsúlyossá lesz – folyamatában megszületik a hit gyümölcse, amely az irgalmasságban ölt formát. A nagykorú keresztyén ember szabad, és e szabadságban felismeri a világban a nyomorúságot, amelynek enyhítésére, a gyámolításra maga Jézus állítja szolgálatba. A középkori felfogás szerint az egyház kincse a szegények voltak, amely a reformáció során, mint oly sok minden, kiigazítást nyert abban a reformátori tételben, hogy az egyház igazi kincse az evangélium. A reformáció felszabadító ereje a középkori

⁷³ „A Magyarországi Evangélikus Egyház a Jézus Krisztusban való hite gyümölcseként szeretetszolgálatot végez.” (2005. évi V. törvény, V. fejezet, 22. § (1) bek.)

⁷⁴ ApCsel 6,1–7

alamizsnálkodás, és érdemszerző jócselekedetek téves gyakorlatát elvetette, és a diakóniai cselekvést – a középkori gyakorlatnak megfelelően – a városi és egyházi tanácsok hatáskörében tartotta. Luther egyházszervező iratai között feltűnik egy rövid, de témánk szempontjából annál érdekesebb irat, amelyet Leisnig város tanácsának írt. E műben⁷⁵ a reformátor egy szociális közpénztár⁷⁶ rendjét írja le, amely elfogultság nélkül tekinthető a későbbi, porosz korban kiépülő és maig ható társadalombiztosítási formák előképének...⁷⁷ A protestáns egyházak életében, mintegy a reformáció későbbi gyümölcseként, a XIX. században jelenik meg hangsúlyosan az intézményes szociál-diakóniai tevékenység. Az ipari forradalmak alapvető társadalmi transzformációt indítottak el Európa nyugati felében, amelyre reagáltak a római katolikus egyházhoz hasonlóan a reformált egyházrészek is. Johann H. Wichern evangélikus lelkész Wittenbergben az egyházi gyűlésen meghirdette a belmissziós mozgalmat. Az angolszász puritanizmus és német pietizmus hatására indul el egy szociál-diakóniai mozgalom, és a nyugati keresztyénség evangélikus ága ébredszik „halálos álmából”. A történelmi horizonton ekkor jelenik meg az ateista gyökerű marxista ideológia, amely egyértelműen az elnyomott és szegény társadalmi rétegeket felhasználva, osztályharcot hirdetett és a keresztyénség elleniségként definiálta magát. E diabolikus erő megjelenése is arra sarkallta az egyházakat, hogy a társadalomban az állammal együttműködve a szervezett szociális cselekvés élére álljanak. A diakonisszák és diakónusok megjelenése, az intézményhálózat kiépítése, az egyletek és az alapítványok létrehozása gyors és látványos szociális hálózatot teremtett. A későbbi nyugati jóléti állam és a ma még mindig prosperáló diakóniai rendszer (Anglia, Németország Skandinávia) e protestáns hagyományra nyúlik vissza. A huszadik század elején pedig ennek hatása jelenik meg hazánkban, és 1951-ig e nyugati modell felépítése zajlott a magyar protestáns egyházakban. A kommunizmus e szerves fejlődést derékba törte, de 1990 után ismét megnyílt a lehetőség arra, hogy az egyházak új körülmények között, de az örök diakóniai értékek mentén fejlesszék szociál-diakóniai tevékenységüket.⁷⁸ A diakónia az oltártól indul ki, és az oltárhoz érkezik vissza – írja Wilhelm Löhe evangélikus teológus, aki ezzel ugyanazt fejezi ki, amit a liturgia utáni liturgia kapcsán fent tárgyaltunk. A diakónia az, amit Jézus Krisztus kereszthalála és feltámadása után cselekednünk kell, vagyis Sztello Gábor szavával élve a „kezek evangéliuma”. A látható és küzdő egyház a társadalomban él, és hite gyümölcse, hogy Isten folyamatos teremtő és

⁷⁵ <https://www.leisnig.de/m/seite/477334/leisniger-kastenordnung.html>

⁷⁶ Kastenordnung, 1523.

⁷⁷ https://www.meot.hu/dokumentumok/2023szocet/231109_szocetkonfkiadvany.pdf 51.

⁷⁸ Több információ: MEE Diakóniai Stratégiája 2023–2030: <https://www.evangelikus.hu/images/bemutakozo-oldalak/diakonia/MEE-Diakonai-strategia-mellekletekkel-2023.pdf>

gondviselő munkájában részt vesz. Kölcsey szent parancsára utalhatunk, mert az egyház is hat, alkot, gyarapít és szembeszáll a romboló erőkkel. Ezt a küldetést egy 13. századi imádság megragadóan fejez ki: „Mi vagyunk Krisztus kezei, Krisztusnak nincs más keze, csak a miénk, amellyel művét folytatni akarja”.

3. KÁLVIN TANÍTÁSAI ÉS A DIAKÓNIA ÉLETFORMÁVÁ VÁLÁSA

A reformáció gyökeresen megújította a diakónia szemléletét és gyakorlatát, visszaadva annak eredeti, bibliai jelentését. Felfogása szerint a diakóniai szolgálat egyházi tisztséggént kap helyet, amely egyenrangúan osztozik a gyülekezet más vezetői feladataival. A lelkész feladata az igehirdetés és a sákramentumok kiszolgáltatása, a presbiterek feladata a közösségi rend fenntartása, a „tanító” feladata az ige tanulmányozása és a diakónus feladata a gyülekezet közösségében lévő szegényekről való gondoskodás. Emellett a diakónia közösségi küldetéssé vált, hiszen a reformáció tanítása szerint az egyház, illetve a gyülekezet az az anya, akinek hordoznia, világra hoznia és táplálnia kell Isten gyermekeit. Kálvin munkássága különösen hangsúlyozta a gyülekezet szolgáló jellegét, ahol a diakónia nem csupán tevékenység, hanem életforma és erkölcsi hozzáállás. Ez az új szemlélet arra ösztönzött, hogy az életünket Isten szemszögéből vizsgáljuk, és felelősséget vállaljunk a világ és annak szenvedői iránt. A reformáció közösségei tudatosan elutasították a világ anyagiasságát, helyette pedig a puritán és erkölcsös élet értékeit választották. A diakónia így nemcsak a segítségnyújtás gyakorlati megvalósulása lett, hanem az egyház egész életét átható szolgáló magatartás, amely Isten iránti hűséget és a felebarát iránti szeretetet fejezi ki.⁷⁹ Kálvin az emberi közösség, különös tekintettel is a keresztyén közösség feladataként megjelenő gondoskodásról szóló tanításában hangsúlyozza a szegényekről való felelősségvállalás fontosságát, amelyet Isten munkájában való részvételként értelmez. Mózes V. könyvének 11–15. fejezeteire hivatkozva tanítja, hogy a szegények segítése Isten szolgálata, mert az irántuk mutatott könyörületet Isten úgy tekinti, mintha az Ő irgalmasságát gyakorolnánk. Aki elutasítja a rászorulókat segítségét, annak kiáltásait Isten sem hallgatja meg, de ha nyitott szívvel cselekszünk, Isten maga is gondoskodik rólunk a szükség idején. Kálvin kiemeli, hogy az embertársainkkal (felebarátunkkal) való törődés lehetősége Isten ajándéka, amely egyúttal felelősséggel is jár. A hitből fakadó jócselekedetek elmaradása adósságot jelent Istennel szemben, hiszen Ő az ehhez szükséges eszközöket megadja, és az ember szívét a másik

⁷⁹ Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*, I–II. Ford. Czeglédi Sándor és Rábold Gusztáv, Kálvin Kiadó, Budapest, 1995.

felé irányítja. A másik ember nehézségeihez való odafordulás, és az adományokban megjelenő testvérszeretet az, amely az emberi nyomorúságot hivatott enyhíteni, és része annak a sáfársági felelősségnek, amelyet Isten minden emberre rábízott. Jézus tanításaival összhangban Kálvin rámutat, hogy bár Ő maga nem lesz mindig velünk, a szegények mindig jelen lesznek. A keresztyén közösség tagjait arra hívja, hogy empátiával és cselekvő szeretettel forduljanak egymás felé, különösen a szükségét szenvedők irányában. Máté evangéliumának 5. fejezetéhez kapcsolódva kifejti, hogy a keresztyéneknek meg kell osztaniuk testvéreik terheit, és aktívan segíteniük kell őket, mert a hit nem mérülhet ki pusztán szavakban. Kálvin a szeretetszolgálat jelentőségére hívja fel a figyelmet, amelyet nők is betölthetnek. A szegények iránti gondoskodás Isten előtt kedves és számon tartott áldozat, amely a világ szemében talán kevésbé értékes, de a keresztyénség lényeges eleme. A gyülekezetek női tagjainak szerepe különösen kiemelkedő a szeretetszolgálati munka terén, gyakran a nőszövetségek keretében végzett önkéntes hálaáldozati szolgálatokban mutatkozik meg. Kálvin reformja gyakorlati lépésekben is megnyilvánult. Az 1541-ben megjelent *Ordonnances Ecclesiastiques* című dokumentum keretet adott a gondoskodás intézményesítésének a Genf városában megvalósuló református egyházban.⁸⁰ Kálvin szerint a gondoskodás nem csupán erkölcsi kötelesség, hanem az isteni kegyelem megnyilvánulása a világban, amelyben minden keresztyén embernek részt kell vennie, hogy beteljesítse Isten iránti felelősségét. Ez a hozzáállás az igazságosság helyreállításának és a hit cselekedetekben való megélésének alapja.⁸¹

4. AZ ETIKA SZEREPE A GONDOSKODÁSRÓL VALÓ GONDOLKODÁSBAN

Szinte teljesen bizonyos, hogy az etikát könyvből megtanítani lehetetlen. Az etika ugyanis nem tananyag, hanem az ember elköteleződése a jó iránt.⁸² Mindenki megtapasztalja, hogy a világot jónak és rossznak tudja felfogni, világosan használva ezáltal a jó és a rossz fogalmait. Mégis, annak ellenére, hogy tudjuk, az életben a jót kell tenni, a rosszat pedig kerülni, gyakran beleütközünk

⁸⁰ Fazakas Sándor: *A reformatio vitae jegyében. Tanulmányok a reformátori teológiatörténet, egyháztan és politikai etika tárgykörében*. Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvár, 2020.

⁸¹ Kustár Zoltán: Kálvin János hermeneutikája és annak hatása a modern természettudományok fejlődésére. *Mediárium*, 2009/3–4, 5–15.

⁸² Birher Nándor: A szociális gondolkodás alapjai Európában, In Birher Nándor – Farkas Péter – Tóth Tibor (szerk.): *Tanulmányok a gondoskodáspolitikai témaköréből*. *Gondoskodás: lelkiesség és vezetés*. BM Gondoskodáspolitikai Tudományos Tanács – L'Harmattan, Budapest, 2024, 19.

azokba a kérdésekbe, hogy mikor és kinek mi a jó és mi a rossz? Ez az a pont, ahol úgy tűnik, mintha kicsúszott volna a lábunk alól a talaj. És mindez sokkal bonyolultabbá válik, ha mást tart jónak a körülöttünk lévő közösség, mint amit mi magunk – mondjuk úgy, hogy a lelkiismeretünk segítségével – jónak gondolunk.

4.1. Az etika fogalma

Az etika nem jogszabály, ami úgy van, ahogy leírták, mert a jogot alkotónak van ereje azt kikényszeríteni. Az etika nem is vallási szabály, amit meg kell tartani, mert az az Isten parancsa. Az etika a magatartást szabályozó normarendek közül talán a legemberibb, mert az ember szabad belátásán és akaratán múlik a szabály megtartása. Maga az ember, és az emberek közössége az a hatalom, amelyik elhatárolja általánosságban és konkrét esetben is a jót és a rosszat egymástól. Az etika művelése az emberségünk egyik legmagasabb szintű megnyilvánulása. Bölcsesség és szabad akarat egyszerre⁸³. Az etika alapfelismerése, hogy van jó és rossz, és ezek között különbséget lehet és kell tenni. Hogy konkrét esetben mi a jó és mi a rossz tett, sokféle körülménytől függ. Etikai felfogások sokfélesége próbált valamiféle iránymutatást adni. Mindegyikben közös azonban, hogy a teljes bizonyosságra nem vezettek, helyette egy-egy fontos megközelítési irányt vázoltak fel. Az etikai rendszerek mindegyike hozzáad valamit az igazsághoz, de azt a maga teljességében sohasem éri el. Az etika alapkijelentései tehát, hogy van jó és rossz⁸⁴, hogy ezt a maga teljességében sohasem tudjuk pontosan meghatározni, és hogy a teljes felelősség az etikai döntéseket szükségszerűen meghozó egyént terheli. Hiszen az életünk folyamatos választás. A döntésben pedig a tudásunkra, bölcsességünkre, és az akaratunk szilárdságára vagyunk bízva. Ez az ember életének egyik legszebb kihívása. Összességében elmondható, hogy az etika mint erkölcsstan a közösség túlélését, a közösséget létrehozó csoportok fennmaradását, boldogulását, és végső soron a boldogságát elősegítő szokás- és szabályösszesség vizsgálatának filozófiai (reflexív) módja. Az erkölcs a közösség által elfogadott szokások és szabályok megvalósított összessége (praxis), illetve az azokról való módszeres gondolkodás. Az erkölcs és az etika gyakran szinonimaként értelmezhető, azzal

⁸³ Jelen fejezet a szerző több korábbi munkáját is hivatkozza, így: Birher Nándor – Újházi Lóránd (szerk.): *Etika mint normarend*. PPKE–L'Harmattan, Budapest, 2024. (Teremtésvédelem); Birher Nándor – Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *Szabályozáskomplexitás*. Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK, Budapest, 2021. (Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum, 35.); Birher Nándor: *Értékalapú (köz)igazgatás*. KRE–L'Harmattan, Budapest, 2021. (Károli Könyvek. Monográfia).

⁸⁴ Brandenstein Béla: *Etika*. Kuminetz Géza tanulmányával. SZIT, Budapest, 2024.

együtt, hogy az etika elsődleges jelentése erkölcsstan (azaz az erkölcsről való módszeres beszéd). A morál az egyén belső viszonya önmagához mint a közösség vagy csoport tagjához (jelen meghatározások nyelvenként, filozófiai iskolánként eltérőek lehetnek). Az erkölcs és a morál egyaránt arra a kérdésre keresi a választ, hogy mi a jó és mi a rossz cselekvési mód egy adott helyzetben. Az erkölcs a közösségi, a morál a személyes meggyőződés irányából indulva értékeli az adott cselekményt. Az erkölcs és a morál dinamikusan változó valóság. Kijelentései függenek attól a történelmi kontextustól, kapcsolati rendszertől, amelyben megjelennek. Ellentét feszül viszont aközött a természetes igény között, hogy meghatározzuk a jót és a rosszat, valamint aközött, hogy ezek a kategóriák abszolút módon sohasem definiálhatók. Ebben az értelemben az erkölcs és a morál kijelentései nem tényeket írnak le, hanem követelményeket fogalmaznak meg, amelyekről sem a közösségéért felelősséget érző személy, sem pedig maga a közösség nem mondhat le. Az etika mint tudomány jelentősége krízishelyzetekben nő meg, ahogy ezt Bonhoeffer is megfogalmazta. Ez azért van így, mert az erkölcs és a morál az ember egyéni és közösségi természetének megfelelően látens módon (a háttérben) is működik. Ha valami diszfunkció következik be, akkor az egyén lelkiismeretében (lelkében) és a közösségben is életellenes feszültségek törnek felszínre. Végletes esetekben ezek értelmezése, esetleg prevenciója az etika feladata. Az erkölcs, a jog és a vallás⁸⁵ egyformán fontos a társadalom fenntartható működéséhez. Ezek mindegyike olyan szokás- és szabályrendszer, amely a saját, zárt szerkezete szerint működik.

- a. Az erkölcs szabályozási területe: a közösség és egyén fennmaradásának biztosítása, felismerve, hogy a fenntartható a jó, a fenntarthatatlan a rossz.
- b. A vallás szabályozási területe: az ember időtlenség-igényének a megválaszolása az időbeliség horizontján belül.
- c. A jog szabályozási területe: a vitatott vagy vitássá tehető gyakorlati kérdések vonatkozásában a döntések biztosítása. A jog rögzíti a hatalom lehetséges szerkezetét. Hatalma annak van, aki dönt.

4.2. Az erkölcs időhorizontjai és a lelkiismeret

Attól függően, hogy milyen időtávú célképzet mentén értelmezem önmagam és a világomat, lehetnek a döntéseim jónak, jobbnak, rossznak vagy rosszabbnak minősíthetők. Az etikai döntések jellemzően nem a jó és a rossz, hanem

⁸⁵ Davie, Grace: *A vallás szociológiája*. Ford. Wessely Anna, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2010. (Napjaink teológiája)

a jó és a jobb közötti választásokat jelentik. A feladat a lehető legjobb választása. Az, hogy mi a lehető legjobb, függ attól, hogy mennyire hosszú távúak a céljaink. Az etika nemcsak a céljaiban, nemcsak a jövőre orientáltságában, hanem alkalmazhatóságában is túlmutat az itt és most, a jelen horizontján. Az alkalmas pillanatban a megfelelő etikai döntést jellemzően csak kellő felkészültség után lehet meghozni. Felkészültség nélkül szinte lehetetlen jól dönteni, a felkészülés pedig folyamatos tudatosságot, erőbefektetést igényel. A hagyományos katolikus szóhasználat szerint a synderesis vagy synteresis (amelyet újabban magyarrá „ősllelkiismeret”-ként fordítanak) az ember azon készsége (habitus), amelynek segítségével felismerjük azt az általános szabályt, hogy a jót tenni, a rosszat kerülni kell. Ez nem azonos a tulajdonképpeni „lelkiismeret”-tel (conscientia). Ez utóbbi szó több jelentéssel is bírhat. A latinban például jelző nélkül használva maga a „conscientia” jelenthet tudatot is. Ez az erkölcsi értelemben vett lelkiismeret a hagyományos szóhasználat szerint tulajdonképpen egy szillogizmus konklúziójának fogható fel. Egyrészt tudjuk, hogy egy bizonyos cselekedet általában véve rossz és ezért (a synderesis által nyert tudásunk értelmében) kerülendő, másrészt az okosság (prudentia) érénye által felismerjük, hogy ez és ez a konkrét magatartásunk éppen ezt a rossz cselekedetet valósítaná meg. Ebből a két premisszából aztán levonjuk a következtetést, hogy ez a konkrét magatartásunk kerülendő. E következtetés a szoros értelemben vett lelkiismeret (conscientia)⁸⁶. Ahogy már említettük: az ember szellemi létező, képes felfogni az őt körülvevő valóság egészét, és azt részleteiben megragadni. A szellemi tevékenységének a két eszköze az értelem, a képesség, hogy elvont fogalmakat alkosson, és az akarat, ami lehetővé teszi a döntéseket és a döntéseknek megfelelő cselekvést abban az esetben is, ha az nem „kellemes”, azaz ellenkezik a „hajlamainkkal”. Nem szabad elfelejteni, hogy mind az értelem, mind pedig az akarat fejleszthető képességünk. Így az erkölcsös élet megvalósulása is ennek a két képességnek a fejlettségéhez köthető.

4.3. A jövő főbb megoldandó szabályozási kérdései

Jelenleg azt tapasztaljuk, hogy – különösen Európában – nagyon sok, részletes és bonyolult formális szabály, iránymutatás készül, amelyik érdemben nem szolgálja a közösség biztonságát, ellenben rontja a gazdasági versenyképességet. Ennek a csapdának az elkerülésére lenne szükség a jelenleginél sokkal fejlettebb „etikai érzékre” az alábbi területeken (is).

⁸⁶ A fejezet kifejtéséhez Turgonyi Zoltán észrevételeit használtuk fel.

- a. Adatvédelem: mi az adat definíciója, azokat ki gyűjtheti és hogyan hasznosíthatja? Mit jelent a virtuális térben kialakított adatvagyon? Mennyiben lehet szükséges és jogos a társadalmi pontozás bevezetése (Social Credit System)? Esetleg az egészségügyben, biztosítási szektorban, vagy az oktatásban? Hogyan kell szabályozni a virtuális térben létrehozott vagyont, mint például az egyes tartalomszolgáltató csatornákat? Kit, hogyan, milyen jogorvoslat mellett lehet kitiltani a tartalomszolgáltatótól?
- b. Kutatás szabályozása: Paul Virilio meghatározását elfogadva megállapíthatjuk, hogy önmagában – a vallás és/vagy az erkölcs szabályozásának hiányában – a tudomány nem más, mint fékevesztett, hatalomra törekvő vadállat. A tudomány kontrollálatlan fejlődése hatalmas kockázatot jelent. Anélkül, hogy a géprombolók hibájába esnénk, meg kell találni azokat az etikai/vallási keretszabályokat, amelyek kordában tartják tartani az AI, a genetika, az ABC fegyverek fejlesztésének kérdéseit.
- c. Migráció szabályozása: egyértelmű nyugati probléma a kialakult demográfiai vákuum kezelésének szükségessége, valamint a migrációs nyomás megfelelő, emberhez méltó csökkentése. A kérdés jellemzően gazdasági jellegű, amelynek középpontjában a demográfia, továbbá a javak elosztásának méltányossága kell hogy álljon.
- d. Gondoskodáspolitikai: hogyan lehet a fenntartható fejlődés narratívájától visszatérni az értékes emberi élet fogalmához? Hogyan lehet az állami rendszerek mindent meghatározó rendszereitől a szubszidiaritásra épülő rendszerben a kisebb közösségeket, mint a családot, a helyi vallási gyülekezeteket, a települési közösségeket, az egyesületeket újra hatékonyra tenni? Hogyan lehet eljutni ahhoz a felismeréshez, hogy az emberi élet a lehető legnagyobb ajándék és lehetőség, a becsületes emberi élet pedig a legnagyobb jó?

4.4. Az alkalmazott etika jelentősége

Egészen biztos az, hogy amennyiben már baj van, akkor az ember nem az elvont alapokkal foglalkozik, vagy legalábbis a legritkább esetben épít fel teljes világértelmezési rendszert. Az ember élete azonban (legalábbis ez a kijelentés régebben még igaz volt) nemcsak a folyamatos, létért vívott küzdelemből áll. A nyugodt idők alkalmasak arra, hogy az ember értelmezze önmagát, s a létét vallási és erkölcsi keretek közé helyezze. Ezek azok az időszakok, amelyekben olyan alkotmányt kell alkotni, ami megteremti a jogrendszer hatékony működésének alapjait, valamint olyan erkölcsi rendet kell „kitermelnie” a

közösségeknek, családoknak, államoknak, amely képes a nehéz helyzetekben is iránymutatást adni. Általánosságban megállapíthatjuk: a jog mindig utólag szabályoz, az erkölcs viszont előre lát. Mintha ez az előrelátás hiányozna napjainkban (talán épp amiatt, mert állandó versenyben, háborúban vagyunk magunkkal és a világgal.) Az erkölcs feladata lenne, hogy a jövőt vizsgálva, az előrelátható veszélyekre felhívja a figyelmet. Mégis meg kell találni az időt és nyugalmat ahhoz, hogy kidolgozzuk a jövőnket megalapozó etikai elvek rendszerét, úgy, hogy ezek az elvek átítassák a mindennapi életet. Ezért lehet szerepe annak, hogy az állam egyes alrendszerei, a politika, a gazdaság, valamint az egyházak vegyenek részt a működőképes etikai alapok lerakásában. Igenis fontos, hogy „békeidőkben” felkészüljünk arra, hogy meg tudjuk határozni, kik vagyunk mi, ki vagyok én a „háborúban”. Az erkölcs (és a vallás) a jövőbe lát. De már itt, a jelenben tudni kell használni ennek a jövőbelátásnak a képességét, mert ha nem tesszük, akkor nagy bajban leszünk szükség idején. Ahhoz, hogy a kihívások időszakában a felelős döntéshozók és végrehajtók hatékonyak tudjanak lenni, szükség van arra, hogy legyen világos alaptörvény, legyen nemzettudat, legyen szociális érzékenység, legyen testi felkészültség, és így tovább. Mindezt pedig még a baj előtt kell létrehozni. Az etika (és a vallás) az a „sziklaalap”, amire tényleg lehet építeni. Minden más homok csupán. Pontosan emiatt lenne szükséges az egyének erkölcsi nevelése, a közösségért vállalt felelősség fontosságának megismertetése.

IV. Az állami gondoskodás rendszere és jogszabályi keretei

1. AZ ÁLLAMI SZOCIÁLIS VÉDELMI RENDSZER

1.1. A szociális gondoskodás jelentősége és fejlődése

A szociális gondoskodás elméleti alapját az a felismerés jellemzi, amely szerint az egyén létfenntartásának alapvető követelménye az erőforrások folyamatos újratermelése. Amíg az egyén életében nem merülnek fel megélhetési zavarhelyzetek, addig a létfenntartása többé-kevésbé biztosított. A megélhetési zavarhelyzet esetén azonban a létfenntartása veszélybe kerülhet, ami szükségessé teszi, hogy az ilyen helyzeteket megfelelően kezeljék. Tekintettel arra, hogy az egyén erre az esetek többségében egymagában nem képes (pl. betegség, rokkantság, idős kor miatt), így szükséges a különböző közösségi (legtágabb értelemben az állami/társadalmi) lehetőségek figyelembevétele és alkalmazása. A szociális gondoskodás lényege, hogy az egyén megélhetési zavarhelyzete esetén a fennmaradása biztosított legyen. A megélhetési zavarok időszakában a mindennapi megélhetéshez szükséges javakat valamilyen más, az egyéni termelőmunkán kívüli forrásból kell fedezni. Ennek egyik fontos eleme a megfelelő tartalékképzés lehet, amely segít átvészelni az ilyen időszakot. A tartalékképzés biztosítása a különböző történelmi korokban eltérően alakult, az egyes időszakokban más-más módon próbálták meg kezelni, ugyanakkor intézményesített formában az újkorban, a kapitalista termelési mód megjelenésével és térhódításával vált szükségsszerűvé. A megélhetési zavarhelyzetek elhárításának három lehetséges színterét lehet megkülönböztetni. A tartalékképzés ezeken a színtereken eltérően alakul.

- a. Az első színtér az egyéni tartalékképzés. Az egyén az általa megtermelt javak egy részét nem fogyasztja el, hanem félreteszi, és összegyűjti arra az időszakra, amikor a megélhetése előreláthatólag veszélybe kerülhet. Ennek a megoldásnak a nehézsége és egyben hátránya is abból adódik, hogy az egyén nem tudja előre pontosan felmérni azokat az élethelyzeteket, amelyek tekintetében tartalékolnia kellene.

- b. A második szint már nagyobb védelmet jelenthet, ez a tartalékképzésnek a kisközösségi szociális gondoskodás keretében megvalósuló lehetősége. Ilyen kisközösségi tartalékképzés valósulhat meg a család, a lakóhelyi közösségek, a munkavégző közösségek keretében.
- c. A harmadik szint pedig a legszervezettebb, a leginkább biztonságot jelentő, amikor az egész társadalomra nézve alakítják ki a tartalékképzést. Ez az állam fellépése a szociális gondoskodás területén.

Az állam fellépését a szociális ellátások területén négy indokkal szokták magyarázni.

- a. Az első a piaci módszerek kudarca ezen a területen, hiszen olyan szociális kockázatokról van szó, amelyeket kizárólag piaci szempontok (többek között a profittermelés kétsége miatt) alapján nem lehet megoldani.
- b. A második ok a paternalista felfogás, amely szerint, ha kizárólag az egyén döntésén múlik a megfelelő tartalékképzés, akkor soha nem fognak elegendő tartalékot képezni.
- c. A harmadik indok a redisztribúció szükségessége, vagyis hogy lehetőség szerint igazságos újraelosztás valósuljon meg, illetőleg
- d. a negyedik, hogy az állami intézmények révén az adminisztratív hatékonyság biztosítva van az ellátások nyújtása szempontjából.

A szociális ellátások biztosítása szempontjából az előbb felsorolt négy indok közül külön is kiemelendő a redisztribúció szükségessége. A redisztribúció jelenti a megtermelt javak újraelosztását. Az állam által működtetett redisztribúciónak három formáját különböztethetjük meg:

- a. az interperszonális redisztribúciót,
- b. az intertemporális redisztribúciót és
- c. az intergenerációs redisztribúciót.

Az interperszonális redisztribúció esetén az egyes egyének közötti különböző elvek szerinti újraelosztásról van szó, alapvetően rövidebb életciklus, jellemzően egy költségvetési éven belül történik meg. Az állam kijelöli azokat a prioritásokat, amelyeket fontosnak tart, és annak megfelelően osztja szét a befolyó bevételeit. Az intertemporális redisztribúció esetében az újraelosztás időben eltolva történik meg, az egyén a felhalmozásra megfelelő időszakában gyűjti össze azokat a javakat, amelyeket később az egyes megélhetési zavarhelyzetekben visszkap. Az intergenerációs redisztribúció pedig az eltérő generációk (pl.: munkaképes korban lévők és nyugdíjasok) közötti újraelosztást teszi lehetővé.

1.2. Az állam szerepének története a szociális ellátásban⁸⁷

Már az őskori társadalmakban is nagy szerepe volt a megélhetési zavarhelyzetek kezelésének. Ezt egy sajátos munkamegosztás révén tudták megoldani, amelynek keretében, amíg a férfiak vadásztak, a nők gyűjtögettek és a ház körüli munkákat végezték. A fiatalok feladata képességeikhez mérten a szülők segítése, és idővel a helyükbe lépés volt. Az idősek pedig a család gazdasági és társadalmi életét irányították a hosszú évek alatt megszerzett tapasztalataik alapján.⁸⁸ A keresztény egyház kialakulásának szakaszában már az egyházi program szerves része volt a karitás, a szegények és elhagyottak támogatása.⁸⁹ Tudható, hogy az Úr Jézus szegény volt, földnélküli és háználküli és a templomadót is csak úgy tudta megfizetni, hogy csodát téve egy hal szájából vette ki a pénzt, és adatta a templomszolgának. Az apostolok szintén szegények voltak. A kereszténység ily körülmények között olyannak mutatja a szegénységet, melynek megsegítése kötelesség és erény, következménye áldás, elnyomása véték Isten iránt, annyira, hogy az utolsó ítéletben az üdvösségből való kirekesztést vonja maga után. Az apostoli kereszténység a szegényekről való gondoskodást egészen a vagyontársaságig fokozta.⁹⁰ A középkori karitás elsődlegesen nem az emberi szegénység, a nyomor, a betegség felszámolását tartotta fontosnak. Tevékenységét az Isten iránti szeretet, az Isten előtti érdemszerzés vágya váltotta ki. Az emberek a szegényekről és az elesettekről való gondoskodást alapvető feladatuknak tartották.⁹¹ A protestantizmus tanait (Luther Márton – 1483–1546; Kálvin János – 1509–1564) a személyes istenélmény és a kritikusabb biblia szemlélet jellemezte.⁹² A szegénységet már a XVI. században is komoly problémának tekintették, ezért a városi és a központi kormányzatok egyre inkább szükségességét érezték, hogy cselekvő módon avatkozzanak közbe.⁹³ Számos országban és városban hoztak rendeleteket a szegénykérdés megoldására. Állami kezdeményezésként jelentkeztek már a XVI. században a helyileg megszervezett árvaszékek, fogházak, dologházak, fegyházak. Ezekbe alapvetően büntetőjogi alapon kerültek az emberek.⁹⁴ Később, az ipari

⁸⁷ Az itt leírtak megjelentek: Homicskó Árpád Olivér: *A magyar szociális jogi ellátások rendszertana*. Patrocinium, Budapest, 2023, 16–19, (Magister kötetek).

⁸⁸ Pornói Imre: *Bevezetés a szociális gondoskodás elméleti és történeti alapjaiba*. Krúdy, Nyíregyháza, 2008, 11–12. (Pornói, 2008.)

⁸⁹ Pornói, 2008, 39.

⁹⁰ Szabó Lajos: Szociális munka a magyar református egyházban. In Göllesz Viktor (szerk.): *Mozaikok a szociális gondoskodás hazai történetéből*, 1. Szociális Munka Alapítvány, Budapest, 1993, 64–76, 65. (A Szociális Munka Alapítvány Kiadványai, 5.)

⁹¹ Pornói, 2008, 43.

⁹² Pornói, 2008, 60.

⁹³ Pornói, 2008, 64.

⁹⁴ Pornói, 2008, 64.

társadalom időszakában a gépi nagyipar rohamtempóban terjedt el. Ennek eredményeképpen elsősorban a háziipar pusztult ki, amelyben a legszegényebb emberek voltak érdekelve, akik egészen ki voltak szolgáltatva a munkaadónak. De süllyedt a kézművesipar is, és nagy túlkínálat jelentkezett a munkásság soraiban. A gép megjelenésével nem kellett a mesterségben képzettnak lenni, mint a kézművesiparban. A gép mellé, annak kiszolgálására és sokféle segédmunkára gyermekeket és nőket is be lehetett állítani.⁹⁵ Az ipari fejlődés, a nagyarányú munkamegosztás, a gyártási módok egyszerűsítése egy sor iparágban (pl. A textiliparban) lehetővé tette a gyermekmunkát és a fiatalkorúak munkáját. A gépek kiszolgálása, az ezzel kapcsolatos sokfajta munka egy része alig kívánt testi erőt és szakértelmet, ezért a vállalkozások szívesen alkalmazták a könnyebben fegyelmezhető, igénytelen és olcsó gyermekeket. A gyermekek és fiatalkorúak munkájának ugyanakkor szociális, erkölcsi és egészségügyi hátrányai voltak. Olyan károsító tényezők léptek fel, mint a megfelelő táplálkozás, lakás, tisztaság, testápolás hiánya, és az iskolázás nélkülözése.⁹⁶ A későbbi gyermekmunkának a gyermek érdekében való szabályozásával a szociálpolitika tulajdonképpen a gyermeknek az élethez és a művelődéshez való jogát védi.⁹⁷ Az állam fellépésének szükségességét támasztotta alá, hogy az egyéni megélhetési zavarhelyzetekre tekintettel a védelmet szélesebb alapokra kellett helyezni, vagyis bővíteni kellett a védelem alá tartozó személyek körét, hiszen nagyobb közösségben jobban eloszlanak a felmerülő terhek, így hatékony lehet a kockázatmegosztás. Az ipari forradalom hatására a gyorsan növekvő városokban nyomasztó problémák alakultak ki a népegészségügy és a közrend területén. Milliók éltek emberhez méltatlan körülmények között. Valóság volt az akkori munkások rettenetes egészségi állapota, a lakhatás és a táplálkozás elviselhetetlensége, az óriási munkanélküliség, amely éhséggel kínozza és nyomorba kergette a családokat.⁹⁸ A XIX. század utolsó harmadától az államok szerepe Európában felerősödött, nagy szerepük lett a szociális védelmi rendszerek kiépítésében. Nagyon fontossá vált a szociális területen felmerülő társadalmi feladatok és problémák hatékony kezelése mind az emberiség, mind az egyén jövőjének fejlődése szempontjából, amelyben az államnak kiemelt szerep jutott, kénytelenné vált feladni a *laissez faire, laissez passer* álláspontját, és mind jobban, mind fokozottabban beleavatkozni az egyéni életviszonyokba,

⁹⁵ Heller Farkas: A szociálpolitika alapja és lényege. In Göllész Viktor (szerk.): *Mozaikok a szociális gondoskodás hazai történetéből*, 1. Szociális Munka Alapítvány, Budapest, 1993, 7–15, 9. (A Szociális Munka Alapítvány Kiadványai, 5.)

⁹⁶ Pornói, 2008, 79.

⁹⁷ Imre Sándor: Szociálpolitika és művelődéspolitika. In Göllész Viktor (szerk.): *Mozaikok a szociális gondoskodás hazai történetéből*, 1. Szociális Munka Alapítvány, Budapest, 1993, 22–44, 37. (A Szociális Munka Alapítvány Kiadványai, 5.)

⁹⁸ Pornói, 2008, 77.

és az egyéni érdekeket kényszerítőleg a közösség érdekei alá rendelni.⁹⁹ Az egyén – mint a társadalom életének alkotóeleme –, a benne rejlő individuális hajlam, a függetlenségre való törekvése, a gyengébb rovására való érvényesülése miatt csak a hatalom birtokában szorítható közérdekű magatartásra, ha az etika ereje erre nem elegendő. Tehát szükség van az állam részéről a közigazgatási intézkedésre, a közreműködésre és a beavatkozásra.¹⁰⁰ A XIX. század második felére Nyugat-Európában a gazdaság nagyarányú modernizációja jóval gyorsabban zajlott, mint a társadalmi-politikai struktúráé. Mindez korábban nem ismert társadalmi és politikai feszültségek forrásává vált, amelyek feloldása részben az államok szociális politikájának lett a feladata.¹⁰¹ A XIX. század államai törvények egész sorával tettek kísérletet a szociális problémák kezelésére.¹⁰² Az ILO 102. számú egyezménye 1952-ből határozza meg talán a legátfogóbban a szociális biztonság és védelem általános definícióját. A mai napig ez tekinthető a legfőbb olyan nemzetközi (univerzális) szociális biztonsági normának, amely mind a kilenc klasszikus szociális kockázatra nézve egységes minimumstandardokat és alapelveket határozott meg. A 102-es számú Egyezmény megalkotásakor azt a nehéz feladatot tűzte ki célul, hogy eltérő társadalmi és jogi hagyományokkal rendelkező, és rendkívül különböző gazdasági fejlettségi szinten álló országok számára adjon egységes iránymutatásokat, illetve határozzon meg egységes követelményeket a szociális biztonsági rendszereik kialakítására.¹⁰³ Az ILO 102-es Egyezménye alapján a szociális biztonság a társadalom minden tagja számára biztosított – döntően állami gondoskodáson keresztül megvalósuló, egyéb kiegészítő ellátás-típusokkal szerves egységet alkotó – olyan védelem, amely a megélhetést biztosító elsődleges jövedelem, gazdasági, illetőleg szociális ok miatti jelentős csökkenése, illetve teljes megszűnése esetére –, ami keletkezhet betegségből, terhességből, anyaságból eredő feladatok ellátásából, üzemi balesetből vagy foglalkozási megbetegedésből, munkanélküliségből, rokkantságból, nyugdíjkorhatár eléréséből, illetve elhalálozásból – nyújt pénzbeli és/vagy természetbeni ellátásokat, valamint meghatározott feltételekkel gondoskodik egészségügyi ellátásokról,

⁹⁹ Keresztes-Fischer Ferenc, vitéz: Szociális szempontok és feladatok az általános igazgatásban. In Göllez Viktor (szerk.): *Mozaikok a szociális gondoskodás hazai történetéből*, 1. Szociális Munka Alapítvány, Budapest, 1993, 16–21, 17. (A Szociális Munka Alapítvány Kiadványai, 5.)

¹⁰⁰ Esztergár Lajos: A szociális munka vázlata. In Göllez Viktor (szerk.): *Mozaikok a szociális gondoskodás hazai történetéből*, 1. Szociális Munka Alapítvány, Budapest, 1993, 47–56, 49. (A Szociális Munka Alapítvány Kiadványai, 5.)

¹⁰¹ Pornói, 2008, 77.

¹⁰² Pornói, 2008, 79.

¹⁰³ Hajdú József: A szociális jog nemzetközi vonatkozásai. In Hajdú József – Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *Bevezetés a társadalombiztosítási jogba*. Patrocinium, Budapest, 2015, 73–122, 86. (Bethlen sorozat).

illetve a gyermeket nevelő családoknál felmerülő többletkiadásokat igyekszik kompenzálni.¹⁰⁴

2. JÓLÉTI ÁLLAM, JÓLÉTI POLITIKÁK

2.1. A jóléti állam meghatározása, szerepe és jelentősége

A jóléti állam kifejezést (welfare state) mai értelemben elsőként Temple angol érsek használta 1941-ben. Temple a jóléti állam kifejezés használatával a második világháborút kirobbantó, a britekkel is hadban álló, az előbbieknél a „warfare state” (~hadviselő állam) megjelöléssel illetett német államtól igyekezett így a korabeli Angliát megkülönböztetni. Ez is közrejátszott abban, hogy a „welfare” attitűdöt és elkötelezettséget mutató „jóléti állam” megjelölést kezdetben általánosan a második világháború utáni időszakban új fejlődésnek indult Angliára vonatkoztatták.¹⁰⁵ Fokozatosan azonban a többi nyugat-európai országra is kiterjesztésre került a „jóléti állam” megjelölés a jóléti intézkedések, programok és kiadások folyamatos növekedése révén. A második világháborútól nagyjából az 1970-es évek elején bekövetkezett első olajválságig tartó időszakban magas szinten prosperáló jóléti államok a piac működésébe történő állami beavatkozást hirdették és valósították meg a szociális biztonság, a társadalmi igazságosság és méltányosság megteremtése érdekében. A történész Asa Briggs szerint a jóléti állam központilag szervezett intervenció révén egyfelől megfelelő jövedelemszint biztosítására törekszik az egyének és családtagjaik számára, hogy fogyasztói, jóléti igényeiket kielégíthessék. Másodsorban a welfare beállítottságot mutató rezsim kísérletet tesz arra is, hogy mérsékelje az állampolgároknak a bizonytalanságérzést azáltal, hogy kompenzációt nyújt az őket érő kockázatok (öregség, betegség, munkanélküliség) negatív hatásaival szemben a társadalombiztosítási rendszer működtetésével. Harmadsorban pedig a jóléti állam mindenki számára elérhető és kielégítő szociális, jóléti szolgáltatásokat biztosít.¹⁰⁶ Berend T. Iván szerint, bár a gazdasági és társadalmi változások kikényszerítik a jóléti intézményrendszer reformját, mégis „a jóléti állam a 20. század legnagyobb társadalmi vívmánya”.¹⁰⁷ Csaba és Tóth *A jóléti állam politikai gazdaságtana* című könyve alapján szemlélve a kérdést azt mondhatjuk, hogy a jóléti állam egyfelől a piac „kordában tartásának” komplex

¹⁰⁴ Lásd: Czúcz Ottó: *Szociális jog*, 1. Unió, Budapest, 2003, 25–257.

¹⁰⁵ Tomka Béla: *A jóléti állam Európában és Magyarországon*. Corvina, Budapest, 2008. (Corvina Tudástár)

¹⁰⁶ Briggs, Asa: *The Welfare State in Historical Perspective*. In Pierson, Christopher – Castles, Francis G. (eds.): *The Welfare State Reader*. Polity, Cambridge, 2006, 16–29.

¹⁰⁷ Berend T. Iván: *A jóléti állam. Válság és kiutak*. *Magyar Tudomány*, 2003/10, 1273–1278.

eszközrendszere. A jóléti állam piaci modelljében nagyobb mértékben az állam vállalja fel a szociális gondoskodás feladatait. Gazdasági szerepének betöltése révén igyekszik hozzájárulni a jólét, a társadalom életminőségének növekedéséhez. Beavatkozásainak célja a jövedelmek túlzott differenciálódásának megakadályozása, valamint a magas szintű foglalkoztatás biztosítása a nemzetgazdaságban. A jóléti állam szerepvállalása a kormányzati gazdaságpolitikában jelenik meg. A jóléti államban a gazdaságpolitika redisztribúciós (a keletkezett jövedelmek újraelosztása) és allokációs (az erőforrások és a tőke makrogazdasági szintű áramoltatása) funkcióinak tartalma másfelől jóval túlmutat a piaci kudarcok kiküszöbölésére irányuló kormányzati szerepvállaláson. A társadalmi jólét megvalósítását, illetve megőrzését átfogó célként kitűző állami szabályozás révén a kormányzat, bár tudatosan igyekszik korlátozni a piaci mechanizmust, azonban nem törekszik annak megszüntetésére, felszámolására. Ebben a feltételrendszerben a kormányzat és a vállalkozások egymással szerződéses alapokon álló partnerség kialakítására törekednek. A fő cél elérését szolgáló intervenció eszközei, módjai, és alkalmazásuk mértéke tekintetében a maximum álláspontot a szociáldemokrácia talaján álló Esping-Andersen képviselte, aki a piac totális, teljes körű állami szabályozása mellett érvelt. A „minimum teória” szószólójaként Milton Friedman a monetaristák gazdaságpolitikai álláspontjáról kiindulva konkrét szabályokat határozott meg az állami szerepvállalás irányait és mértékeit illetően. Véleménye szerint állami beavatkozásra csak meglehetősen szűk körben, s ott is csak nagyon szigorú korlátok között van szükség.¹⁰⁸ A jóléti állam politikai stratégiaként történő figyelembevételét erősíti az a szempont, amely szerint a társadalmi igények és szükségletek kielégítését az állam közvetlen módon alkalmazott politikák (szociálpolitika, foglalkoztatáspolitiká, családpolitika, jövedelempolitika stb.) eszközei – transzferek és állami jóléti szolgáltatások – útján valósíthatja meg. A szakpolitikák alkalmazásának fő célja eredendően az, hogy folyamatosan növekedjen a társadalom jóléte, a lakosság életminősége, amelyet a kormányzati intézmények a gazdaság további szereplőivel együttműködve, meghatározott eszközök alkalmazása révén próbálnak elérni. A gazdasági kormányzat – Stiglitz útmutatásai szerint – gazdasági eszköztárat és egyben intézményrendszert feltételez. A gazdasági kormányzat fő feladatai között a kollektív javak létrehozása érdekében szervezett intézkedések is meg kell, hogy jelenjenek.¹⁰⁹ A társadalom- és gazdaságpolitikai eszköztár szabályozó eszközei között találjuk a törvényhozó mechanizmust mint elsődleges szabályozó eszközt.

¹⁰⁸ Csaba Iván – Tóth István György (szerk.): *A jóléti állam politikai gazdaságtana*. Osiris, Budapest, 1999. (Szemeszter) (Csaba és Tóth, 1999.)

¹⁰⁹ Stiglitz, Joseph E.: *A kormányzati szektor gazdaságtana*. Ford. Mezei György, KJK-Kerszöv, Budapest, 2000. (Közgazdasági és Jogi Kiadványok)

Csaba és Tóth gondolatmenetét követve leképezhetővé válik, hogy a jóléti állami intervenció milyen konkrét feladatokban, tevékenységekben ölthet testet. A jóléti rendszereket képviselő kormányzatok, a közgondoskodás és a magángondoskodás arányainak meghatározása mellett, igyekeznek biztosítani a jóléti intézkedések megvalósításához szükséges forrásokat. Az említett szabályozási eszközök nem pusztán a különböző jogcímenek igénybe vehető támogatások körét, hanem a támogatásokhoz, juttatásokhoz való hozzájutást biztosító jogosultsági feltételeket, azaz a jogosultak körét is megszabják. Ugyanígy, a közterhek viselésére kötelezettek körét, a közterhek, hozzájárulások típusait és mértékét is meghatározzák a szabályozási keretek között. A kormányzat a civil és egyházi szereplőkkel együttműködve, közszervezési eszközökkel, különböző technikai megoldások alkalmazásával (közbeszerzések, állami-, egyházi- vagy magánkézbe való vétel, intézményi partnerség, szolgáltatások kiszervezése, hazai és/vagy nemzetközi szervezetekkel való együttműködés, PPP konstrukció stb.), infrastruktúra-fejlesztéssel, egyéb hozzájárulásokkal biztosítja az ellátórendszerek működését. Végül érdemes megemlíteni azokat az eszközöket is, amelyek a lakosság tájékoztatását, megfelelő információkkal való ellátását, szemléletformálását egyaránt szolgálják annak érdekében, hogy a társadalmi szereplők felelős, tudatos magatartást tanúsíthassanak. A lakosság körében, annak különböző szegmenseinek bevonásával zajló kommunikációs kampányok az egészségtudatos életmódra, ehhez kapcsolódóan például a betegségek megelőzésére, a szűrővizsgálatokon való részvételre, a környezet megőrásában, állapotának helyreállításában viselt közös felelősségünkre, az öngondoskodás részeként lehetőségként rendelkezésre álló megtakarítási programokban való részvételre stb., egyaránt felhívják a figyelmet.¹¹⁰ Esping-Andersen szerint a jóléti állam szociálpolitikai intézményei és a kormányzati intézkedéseiben visszatükröződő állami felelősségvállalás révén igyekszik a piacgazdaság negatív hatásait ellensúlyozni a polgárok jólétének biztosítása érdekében.¹¹¹ A társadalmi javak szociális célú újraelosztását célként kitűző jóléti állam egy olyan államtípust testesít meg, amely kiterjedt társadalompolitikai intézményrendszer működtetésével egyfelől a kapitalista gazdasági rendszer működéséből adódó társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése érdekében lép fel az állampolgárok jólétének biztosítása, azaz a szociális biztonság megteremtése érdekében. Az említett célok elérésében elsősorban a jövedelemtranszferek (a különböző jogcímenek rendelkezésre bocsátott támogatások, a juttatások) és a szociális szolgáltatások játsszák a legfontosabb szerepet.¹¹²

¹¹⁰ Csaba és Tóth, 1999.

¹¹¹ Esping-Andersen, Gösta: Mi a jóléti állam? In Ferge Zsuzsa – Lévai Katalin (szerk.): *A jóléti állam*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 2004.

¹¹² Tomka, 2008.

Az állami redistribúció vizsgálatából származó tényyszerűségeket felvonultató koncepció megerősítette az újraelosztás mint jóléti állami funkció helytállóságát.¹¹³ A jövedelmek központilag vezérelt újraelosztása az említetteken kívül továbbá jelentős szerepet játszik a társadalmi integráció erősítésében, megakadályozva a társadalom túlzott mértékű polarizálódását. Acemoglu elmélete szerint a jelentős mértékben polarizálódott társadalomszerkezetet mutató országok nem képesek megfelelő hatékonysággal eleget tenni azoknak az innovációs kihívásoknak, amelyek a nemzetgazdaságok nemzetközi versenyben való helytállását elősegítenék.¹¹⁴ Ennek megfelelően a jóléti államnak a társadalmi igazságosság és a méltányosság, illetve az egyenlőségre való törekvése mellett a gazdasági hatékonyságot is figyelembe vevő gazdaságpolitikát kell képviselnie.

2.2. A jóléti állam típusai, jóléti politikai rendszerek

A jóléti rendszerek, a jóléti állam és a jóléti politikák egymással összefüggő, de önálló jelentéstartalommal bíró fogalmak. Ahogy már utaltunk rá, a jóléti rendszereket működtető kormányzatok fő célja a lakosság életminőségének javítása. A jóléti rendszerek elsősorban a második világháborút követő évtizedekben prosperáló, „welfare” elkötelezettséget mutató jóléti állam által, az állampolgárok iránti felelősségvállalás révén kerültek a figyelem középpontjába. A jóléti politika kifejezés utal arra a gyakorlatban alkalmazott komplex intervencióra, amely az intézményesített állami aktivitás mellett a jóléti szerepvállaláshoz kapcsolódó magánkezdeményezéseket is magába foglalja. A jóléti állam esetében működtetett ellátórendszerekben az állami és a piaci szerepvállalás arányait tekintve egyértelmű az állam túlsúlya. Az államot megjelenítő intézmények – így például az önkormányzatok is – azonban partnerség keretei között működhetnek együtt a civil szervezetekkel és a vállalatok társadalmi felelősségvállalását megtestesítő üzleti szervezetekkel a jóléti célok megvalósítása érdekében.¹¹⁵ A jóléti politikai rendszereket különbözőképpen kategorizálhatjuk.

- a. Egyfelől megkülönböztethetünk „reziduális”, ún. maradványelvet követő, kizárólag marginalizálódott társadalmi csoportok számára, minimális ellátásokat biztosító jóléti szisztémákat, amelyekre a legjobb

¹¹³ Csaba és Tóth, 1999.

¹¹⁴ Acemoglu, Daron – Johnson, Simon – Robinson, James A.: Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth. In Aghion, Philippe – Durlauf, Steve (eds.): *Handbook of Economic Growth*. Elsevier Science, Amsterdam, 2005.

¹¹⁵ Gellén Márton – Hosszú Hortenzia – Szabó Tamás: *Közpolitika. Bevezetés, összehasonlítás, fejlesztés*. Wolters Kluwer, Budapest, 2015.

- példa talán az Egyesült Államokban alkalmazott ellátórendszer. Ez a típus nem támogatja az állam piaci folyamatokba történő beavatkozását.
- b. Másfelől beszélhetünk kiterjedt, széles spektrumú ellátásokat biztosító, ún. „intézményesült” rendszerekről is, amelyeket elsősorban a skandináv államok jóléti politikai rendszerei („skandináv modell”) jelenítenek meg a gyakorlatban.

Míg a reziduális jóléti politikai megoldások a segélyezés révén mindössze a leginkább rászorulókat életben tartását célozzák, az intézményesült jóléti állam erőteljes állami intervenciót valósít meg azáltal, hogy a jövedelmek újraelosztását képviselő központi redisztribúciót folytat, amely mellett az egész lakosságra kiterjedő univerzális jóléti ellátásokat biztosít. Ez a típus az adófizetőktől adókat, járulékokat von el a közszolgáltatások, jóléti ellátások finanszírozása céljából.¹¹⁶ Az „institucionalista” alternatíva tehát egyben redisztribúciós rendszerként is funkcionál, amelynek révén képes hozzájárulni a középrétegek megerősítéséhez, ezáltal a társadalmi egyensúly irányába történő elmozduláshoz.¹¹⁷ Az előbbi kategorizálást Titmuss fejlesztette tovább, aki alapvetően három különböző jóléti államot különböztetett meg: a „reziduális” és az „intézményesült” jóléti állam mellett bevezette a munkateljesítményekre fókuszáló „ipari teljesítmény modellt”, amely a társadalombiztosítás rendszerére épít. Ebben a modellben a jóléti juttatások munkajogviszony alapján járnak a biztosítottak számára. Mivel a közszolgáltatások biztosítási rendszer keretei között működnek, a drágább biztosítási csomagot megvásárlók élvezhetnek szélesebb körű, magasabb minőségű ellátásokat. Ennek megfelelően ez a típus hozzájárul a társadalmi megosztottság fokozódásához és az egyenlőtlen jövedelemelosztás konzerválásához. A rendszer része egyébként egy „biztonsági háló” is, amely az alsó, leginkább kiszolgáltatott rétegek, csoportok számára biztosít alapvető, minimális ellátásokat.¹¹⁸ Egy másik felosztás a biztosítottakat foglalkozási csoportok szerint tipizáló, német típusú (bismarcki) és a gazdagokat nagyobb mértékben megadóztató, angol típusú (beveridge-i) jóléti politikai rendszereket különíti el egymástól. A bismarcki modell nem járul hozzá a társadalmi különbségek mérsékléséhez, míg a beveridge-i modellben a gazdagok az őket érintő adókulcsok révén jelentősebb mértékben járulnak hozzá a közkiadások finanszírozásához. A modellben a juttatásokhoz való hozzáférés egyenlő, s kifejezésre jut a társadalmi különbségek mérséklésére való törekvés, amely a

¹¹⁶ Tomka, 2008.

¹¹⁷ Lebeaux, Charles N. – Wilensky, Harold L.: *Industrial Society and Social Welfare: The Impact of Industrialization on the Supply and Organization of Welfare States*. University of California Press, Berkeley, 1958.

¹¹⁸ Titmuss, Richard M.: *Social Policy. An Introduction*. Eds. Abel-Smith, Brian – Titmuss, Kay, Pantheon Books, New York, 1974.

társadalom vertikálisan történő egységesítéséhez vezet.¹¹⁹ A dán származású Gøsta Esping-Andersen 1990-ben megjelent munkájában a jóléti politika modellejt három kategóriába sorolta:

- a. a liberális,
- b. a konzervatív és
- c. a szociáldemokrata

jóléti rendszereket különítette el egymástól, mint a „jóléti kapitalizmus három világát”.¹²⁰ Ezek a modellek eltérő megoldásokat képviselnek a szociális biztonság megteremtése tekintetében és a társadalmi rétegződés sajátos típusai kapcsolódnak hozzájuk.

2.3. A szociáldemokrata típusú jóléti állam

A minden állampolgárra egyformán kiterjedő szociális jogok, és széleskörű, univerzális ellátások alapján működő szociáldemokrata jóléti államban nemcsak a szegények, hanem minden polgár részesedhet a jóléti szolgáltatásokból. A három skandináv országban, Dániában, Norvégiában és Svédországban létrejött jóléti politikai modell gyakorlati megvalósulását egyrészt egy átfogó, univerzális társadalombiztosítási rendszer segíti, amely a differenciált mértékű jövedelmekhez igazodva állapítja meg a juttatások mértékét. A széleskörű, magas színvonalú ellátások és a kötelező részvétel miatt (és mivel így senki nem akar feleslegesen dupla költséget felvállalni) a modell gyakorlatilag lehetetlenné teszi a magánjóléti programok térhódítását. Mivel tulajdonképpen minden társadalmi csoport tagjai részt vesznek a rendszer működtetésében, így szinte mindenki érdekelt is a modell magas színvonalon, hosszú távon való fenntartásában. A szociáldemokrata jóléti politikai modell garantálja a másik két rendszerhez képest a legnagyobb mértékű újraelosztást a szegényebb és gazdagabb társadalmi rétegek között. Az említett átfogó, univerzális társadalombiztosítási rendszer mellett a szociáldemokrata jóléti modell másfelől széleskörű szociális szolgáltatórendszert is működtet, amelynek révén nagymértékben tehermentesülnek a családok a gyermeknevelés és az idősgondozás rájuk háruló feladatai alól. Ennek eredményeként ez a modell relatíve nagy függetlenséget biztosít az egyének számára, s lehetővé teszi, hogy a szülők (beleértve az anyukákat is) problémamentesen össze tudják egyeztetni a család és a munka világából származó elvárásokat. Az ilyen módon is magas szintű

¹¹⁹ Tomka, 2008.

¹²⁰ Esping-Andersen, Gøsta: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1990. (Esping-Andersen, 1990.)

foglalkoztatottság pedig jelentős mértékben közrejátszik az egyénekre és családokra (nem kevésbé pedig az államra is háruló) szociális problémák csökkentésében. Mivel az említett szociális ellátórendszer fenntartása jelentős költségeket igényel, ezért szükséges, de a fentiek alapján elégséges is az adózók és járulékfizetők magas arányszáma.¹²¹

2.4. A konzervatív típusú jóléti állam

A kontinentális Európa nagy részére jellemző (például Franciaországban, Németországban, Olaszországban, Svájcban, Ausztriában, Belgiumban, Hollandiában és Finnországban elterjedt) konzervatív, vagy más néven korporatív jóléti politikai modell jelentős mértékben hozzájárul az osztály- és státuszkülönbségek konzerválásához azáltal, hogy a szociális jogok itt nagyobb mértékben a munkavégzéssel, a munkajogviszonnyal kapcsolódnak össze. Erős állami túlsúly érvényesül a jóléti rendszer működtetésében a magánszektor hasonló jellegű kezdeményezéseihez képest, s a társadalmi csoportok közötti újraelosztás mértéke viszonylag alacsonynak mondható. A korporatív rendszerek abból a megfontolásból igyekeznek nagyobb mértékben támogatni a családokat, hogy nézetük szerint az állami vagy magánintézményekhez képest a családok képesek a gyermekek nevelését, gondozását hatékonyan ellátni. Így az államnak csak a családi funkciók nem megfelelő módon való teljesülése esetén szükséges beavatkoznia, amelynek következtében a korporatív rendszerekben a bölcsődék, az óvodák és a napközik kevésbé állnak a családok rendelkezésére, mint a szociáldemokrata jóléti modell esetében.¹²²

2.5. A liberális típusú jóléti állam

A mérsékelt állami aktivitással jellemezhető, elsősorban az Egyesült Államokra jellemző liberális jóléti állam a piaci mechanizmust részesíti előnyben a jóléti szolgáltatások nyújtása során. Az európai országok közül Írország és az Egyesült Királyság is részben ehhez a jóléti politikai modellhez tartozik, azonban az ezekben az országokban működtetett egészségügyi ellátás állampolgári jogon történő igénybevétele miatt ezek az államok nem tekinthetők tiszta típusnak. A liberális modellben a kormányzatok szabályozás útján, adókedvezmények és támogatások alkalmazásával ösztönzik a piaci megoldások elterjedését.

¹²¹ Esping-Andersen, 1990; Tomka, 2008.

¹²² Tomka, 2008.

Példaként említhetők itt azok a magánszolgáltatók, akik az egészségügyben és a szociális ellátásban, illetve a magánbiztosítások terén látnak el feladatokat. A rászorultság elvén igényelhető, szigorú szabályok által nyújtott és a felhasználás tekintetében ellenőrzött, sokszor stigmatizáló, általában alacsony színvonalú juttatások elsősorban a relatíve kisebb jövedelemmel rendelkező csoportok tagjai számára érhetőek el. Az ugyancsak alacsony színvonalon érvényesülő szociális jogok és a dekommodifikáció mérsékelt volta oda vezet, hogy a rászorulókat rosszul fizetett, gyenge feltételeket és lehetőségeket nyújtó állásokat is kénytelenek elfogadni. A fokozódó társadalmi egyenlőtlenségeket reprezentáló, biztosítás nélkül élő szegényekre és a magánbiztosításokkal rendelkező többségre kettéosztott liberális modellhez tartozó társadalmakban tetten érhető a szociális biztonság hiánya és a két csoport között kialakult alapvető érdekkülönbség. Míg a nincstelenek teljes mértékben rá vannak utalva a jóléti állam által nyújtott támogatási programokra, a megfelelő biztosításokkal rendelkező, tehetősebb többség nem, vagy csak alig érdekelt a rendszer fejlesztésében, ami konzerválja az állam által nyújtott jóléti szolgáltatások alacsony színvonalát.¹²³

2.6. Egyéb jóléti állammodellek

Az Esping-Andersen által felállított kategorizálást ért kritikák szerint a mediterrán országok külön típust alkothatnak. Az ún. „déli” vagy „latin” jóléti politikai modellt képviselő országokat erős családközpontúság jellemzi, és éppen ennek okán – a család egyénéről való gondoskodásban játszott elsődleges szerepét figyelembe véve – nem garantálják a szociális juttatások minimális szintjét. Egy további kategóriába, a radikális jóléti állam modelljébe sorolható Ausztrália és Új-Zéland, mivel ezekben az országokban a közszolgáltatások fenntartására irányulóan jóval erősebb elkötelezettség tapasztalható az Egyesült Államokhoz képest. Fontos azonban megjegyezni, hogy Esping-Andersen tipológiája az 1970-es, 1980-as évek feltételrendszerét tükrözi vissza, így nyilvánvalóan felülvizsgálatra szorul az aktuális helyzet és fejlemények alapján.¹²⁴

¹²³ Esping-Andersen, 1990; Tomka, 2008.

¹²⁴ Tomka, 2008.

2.7. A fejlett Európai államok tipizálása

A tárgykörben figyelembe vehető szakirodalmi források¹²⁵ és a fentiek alapján Európa vonatkozásában a fejlett jóléti államok négy csoportját különíthetjük el egymástól.

- a. Az első csoportba a kontinentális /korporatív/ bismarcki modellt képviselő Németországot, Franciaországot, Ausztriát és Belgiumot sorolhatjuk.
- b. Elfogadva a déli országok csoportjának különállását, ehhez a típushoz sorolhatjuk Olaszországot, Görögországot, Spanyolországot és Portugáliát.
- c. Az univerzális /skandináv/északi típusú országokat elsősorban a skandináv térségben, vagy ahhoz földrajzilag közel találhatjuk. Ide tartozik Svédország, Dánia, Finnország, Norvégia és Hollandia.
- d. Végül külön, egy negyedik csoportot képeznek a liberális /angolszász országok, mint az Egyesült Királyság és Írország.¹²⁶

Hall és Soskice szerint megállapítható, hogy az említett országok és a belőlük képzett csoportok többé-kevésbé eltérő fejlődési sajátosságokat mutatnak. A differenciáltság ugyancsak kiütözik az általuk kiépített jóléti rendszerek és az állami szerepvállalás jellege, módja, kiterjedtsége tekintetében is.¹²⁷ Kasza véleménye szerint az 1990-es éveket követően a tiszta jóléti modellek kora lejárt. Az egyes országok és a belőlük képzett csoportok a sajátos, nemzeti kultúrájuk adta kereteken belül adott időszakhoz kapcsolódó, éppen aktuális társadalmi és gazdasági elvárásokhoz, feltételekhez és lehetőségekhez igazodnak.¹²⁸

¹²⁵ Esping-Andersen, 1990; Esping-Andersen, Gösta: *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University Press, Oxford, 1999; Ferrera, Maurizio: The „Southern Modell” of Welfare in Social Europe. *Journal of European Social Policy*, 1996/1, 17–37; Ferrera, Maurizio (ed.): *Welfare State reform in Southern Europe. Fighting Poverty and Social Exclusion in Italy, Spain, Portugal and Greece*. Routledge, New York, 2005.; Flora, Peter – Heidenheimer, Arnold Joseph (eds.): *The Development of Welfare States in Europe and America*. Transaction Publisher, New Brunswick, 1998.

¹²⁶ Tomka, 2008.

¹²⁷ Hall, Peter A. – Soskice, David (eds.): *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford University Press, Oxford–New York, 2001.

¹²⁸ Kasza, Gregory J.: The Illusion of Welfare ‘Regimes’. *Journal of Social Policy*, 2002/2, 271–287.

3. A MAGYAR SZOCIÁLIS VÉDELMI RENDSZER – TÁRSADALOMBIZTOSÍTÁSI ÉS SZOCIÁLIS JOG

A modern társadalmakban mindenkinek elsősorban a saját felelőssége, hogy saját magáról gondoskodjon. Ez – lényegében a XIX. század második felétől – általában a munkaerőpiacon való részvétellel oldható meg, azaz az egyén a saját munkaerejének hasznosításáért kapott díjazásból tartja el saját magát és gondozásra szoruló hozzátartozóit. Ehhez képest jóval ritkább, hogy valaki a vagyonából (tőkejövedelemből) éljen. Ugyanakkor számos olyan élethelyzet adódhat, amikor az egyén ezt az öngondoskodási funkciót nem tudja betölteni. Ilyen különösen a betegség, a baleset, a megrokkulás, a kisgyermek nevelése, a munkanélkülivé válás vagy az öregség. A modern állam ezekben az esetekben valamilyen támogatást ad az egyén számára, valamelyest pótolva vagy kiegészítve a saját erőből megszerzett forrásokat. A társadalombiztosítási és szociális jog – első megközelítésben – ezeknek az élethelyzeteknek a jogi szabályozásával foglalkozik. Ez a jogterület tehát az állami újraelosztási rendszer egyik része. Lényege, hogy az állam egy bizonyos logika alapján az egyes egyének által megtermelt javakból közterhek kivetésével elvon, azért, hogy más egyének számára támogatást adhasson. Ebben mindig szerepet játszik egy politikai értékvalasztás is. Kérdéses ugyanis, hogy az állam morálisan mely helyzeteket tekinti támogatásra méltónak. Ezeket nevezzük társadalmilag elismert egyéni igénynek. Azokat a helyzeteket, amelyekhez az állami támogatások kapcsolódnak, összefoglalóan reprodukciós zavaroknak nevezzük. Ennek az a lényege, hogy az egyén nem képes önerőből, piaci úton kielégíteni igényeit. Az állam ezekre a helyzetekre reagálva nyújt valamilyen támogatást. Ez a zavar többféle formában előállhat, például az egyén egy elhúzódó betegség miatt nem munkaképes, munkabér hiányában pedig a legalapvetőbb javakat sem tudja megvásárolni magának, vagy olyan sok eltartotttól kell gondoskodnia, amelyhez a jövedelme nem elegendő. Ezeket a gondoskodási feladatokat számos, nem állami eszközzel is el lehet látni. Ide tartozik például az egyéni jótékonykodás, a családon belüli gondoskodás, vagy a lakó- és egyéb kisközösségeken belüli szolidaritás. Komoly szerepet játszanak a rászorulókat (pl. A hajléktalanokat, a bevándorlókat) segítő nonprofit szervezetek, a karitatív tevékenységet végző egyházak vagy a szakszervezetek. A társadalombiztosítási és szociális jog ehhez képest azzal foglalkozik, amikor a társadalmilag elismert egyéni igények kielégítése az állam által jogilag szabályozott rendszerben és eszközökkel, közhatalommal történik.

3.1. Az állami gondoskodás modelljei

Az állam által működtetett szociális ellátási rendszerek főbb típusai a biztosítási típusú (a korábbi jövedelmi színvonal megőrzésére törekvő), a segélyezési típusú (a létminimum szintjén történő megélhetés biztosítására törekvő), és a normatív alapon járó ellátást nyújtó típus (a népesség meghatározott csoportjainak alapellátás nyújtására törekvő).

- a. A biztosítási típusú szociális ellátási rendszerben a jogosult személy hozzájárulás befizetése alapján kap ellátást a megélhetési zavarhelyzet bekövetkezésekor. Az ellátásra való jogosultság jövedelemszerző tevékenység folytatásához kötött. Védelemben az részesülhet, aki az ezzel járó terheket is viseli (járulékfizetési kötelezettség). Az állam által meghatározott védett személyi körnek kötelezően (társadalombiztosítás) biztosítási jogviszonyt kell létesítenie, bizonyos esetekben ugyanakkor lehetséges az önkéntes (magán) biztosítás kötése is. A megélhetési zavarhelyzetek előre rögzítésre kerülnek a jogszabályokban, és csak a pontosan meghatározott esetekben nyújt előre meghatározott ellátásokat a rendszer. Az ellátásra való jogosultsági feltételek tételesen meghatározásra kerülnek. A szociális ellátás mértéke általában a kieső jövedelemhez igazodik, azzal azonos vagy közel azonos ellátást nyújt. Lehetőség van azonban arra is, hogy a jogalkotó előre rögzítse azt a maximális ellátási szintet, amelynek esetében már nem érvényesül a jövedelemarányos pénzbeli ellátás. Ezzel azonban már sérülhet a klasszikus biztosítási logika, hiszen a hozzájárulás-fizetés továbbra is jövedelemarányos marad, ugyanakkor viszont az ellátásra való jogosultság tekintetében már nem érvényesül a jövedelemarányosság, ami már relatív magas jövedelem esetén is életszínvonal-csökkenést eredményezhet az egyén esetében, pedig eredetileg a rendszert a korábbi életszínvonal fenntartására törekvés emelte ki a másik két modell közül. További sajátossága a rendszernek, hogy a jogosultak részéről az ellátások jogi úton is kikényszeríthetőek (a kedvezményezett biztosítottaknak alanyi jogokat biztosítanak a járadék igénylésére). Az ellátások finanszírozására többnyire elkülönült alapokat hoznak létre és működtetnek. A befizetendő hozzájárulások nagysága (járulék) pedig minden esetben az egyén jövedelméhez igazodik. A biztosítási típusú rendszerek általában önkormányzati típusú irányítással működnek (és a működtetésben a biztosítottak is részt vesznek). A társadalombiztosítás célja lényegében az, hogy garantálja a lakosság azon részének a gazdasági és társadalmi helyzetének megfelelő életszínvonalat, amely a munkáért kapott díjazás útján nem tudja a létfenntartási eszközöket megteremteni, akár azért, mert a munkából ráeső részt a társadalom

számára már ledolgozta, akár azért, mert hirtelen vagy fokozatosan fel-lépő okok miatt idő előtt arra kényszerült, hogy a munkát ideiglenesen vagy végelegesen abbahagyja.¹²⁹ A rendszer előnyös vonásai között ki-emeli a szakirodalom, hogy magasabb életszínvonalat tud biztosítani, mint a másik két rendszer, valamint kétoldalú kötelezettségeket kelet-keztet (szolgáltatás – ellenszolgáltatás). A biztosítási típusú rendszerek nagyobb gazdasági hatékonyságra ösztönöznek, hiszen az egyének érde-ke az lesz, hogy minél nagyobb számban folytassanak jövedelemszerző tevékenységet, hiszen így a biztosítási státuszuk is rendben lesz, ezáltal egy esetleges megélhetési zavarhelyzet esetén a megélhetésük sem fog veszélybe kerülni. A biztosítási típusú rendszerben előre meghatározot-tak az ellátások és az azokra való jogosultsági feltételek, ezáltal kiszá-míthatóságot jelent az egyén számára. Hátrányos vonása ugyanakkor, hogy a társadalom nem minden tagja számára nyújt védelmet, sőt, még a védett személyek is kikerülhetnek a hatálya alól (pl.: tartós munkanél-külség esetén nem tud védelmet nyújtani). A rendszernek jelentősek az össtsztársadalmi költségei – ha nincs gazdasági növekedés, a megtermelt össtsztársadalmi állami bevételek jelentős részét ezen rendszerek műkö-dtetésére kell fordítani. Igazságtalanságok hordozójává is válhat, hiszen a piacon jelenlévő munkáltatók és munkavállalók alkupozíciója alapján alakulnak a munkabérek és az utánuk járó pénzbeli ellátások. A biz-tosítási típusú rendszerek kötelező jellegük miatt korlátozzák az egyén döntési szabadságát is (önkéntes alapú rendszerekben az állami jelenlét nem lehet domináns), az egyén nem maradhat ki a rendszerből, ha jö-vedelemszerző tevékenységet folytat. Biztosítási elven nyújtják ma Ma-gyarországon a társadalombiztosítás keretében az egészségbiztosítási- és a nyugdíjbiztosítási ellátásokat, valamint a foglalkoztatáspolitiká kere-tében az álláskereső ellátásokat.

- b. A segélyezési típusú rendszerben a szociális ellátások a létfenntartáshoz szükséges megélhetés biztosítására szolgálnak. Ebben a rendszerben a védett személyek köre nincs előre pontosan meghatározva, így az akár a népesség egészére is kiterjedhet (abszolút alanyi hatály). A segítségnyúj-tás mindig csak szubszidiárius jellegű (az önsegéllyel és a másoktól szár-mazó segéllyel szemben mindig alárendelt). Az állami segítségnyújtásra az individualizáció a jellemző, mindig az egyén megélhetési szintjéhez igazodik az ellátás, az egyén körülményei határozzák meg az ellátásra való jogosultságot. A rendszer többnyire a települési önkormányzatokhoz

¹²⁹ Csizmadia Andor: *Általános szociálpolitikai tevékenység (szociális gondoskodás) néhány elvi kérdése és történeti vázlat*. Fővárosi Nyomdaipari Vállalat, Budapest, 1963, 16.

(kisközösségek) kapcsolódik. Finanszírozása adóeszközökön keresztül történik. A segélyezési típusú rendszer előnye, hogy bárki igénybe veheti, aki egy adott országban rászoruló. A rendszer valamennyi megélhetési zavarhelyzetre ellátást nyújthat. A rendszer fenntartása olcsó, viszonylag egyszerű és könnyen bevezethető (önkormányzatok által fenntartott és működtetett rendszer). Az ellátási rendszer sokkal rugalmasabb, jobban tud igazodni az életkörülményekből adódó megélhetési szükségletekhez. A segélyezési típusú rendszer hátránya, hogy az emberek sokszor idegenkednek az igénybevételétől, aminek az oka az lehet, hogy az egyén kiszolgáltatottságát eredményezheti. A rendszernek stigmatizáló jellege van, hiszen a segély igénybevétele a személyes kudarc beismerése is lehet, valamint e segélyek a korai történelmi időszakokban az alsóbb osztályokból származók részére nyújtott ellátásokat jelentették. Szabályai gyakran túl bonyolultak (sok feltétel meglétét kell vizsgálni, pl.: jövedelmi helyzet, vagyoni helyzet stb.). Magasak a fajlagos adminisztratív költségei (sok körülményt kell a jogosultsághoz megvizsgálni, pl.: környezettanulmány). Leépítheti a társadalmi ösztönzők hatását – egy idő után nincs motivációs tényező –, ez pedig előidézheti a „szegénységcsapda” effektust. Abban az esetben ugyanis, ha a munkabérrel megkereshető minimális jövedelem és a segélyezéssel kapható ellátás között nincs jelentős eltérés, úgy előbb-utóbb az egyén nem lesz érdekelt a munkavégzésben, hiszen ugyanezt a jövedelmet munkavégzés nélkül is megkaphatja a segélyezési rendszerben. Fontos ezért, hogy a minimális jövedelem és a segélyezési rászorultsági szint jelentősen elterjen egymástól, ezáltal tényleg csak azok vegyék igénybe a segélyezési típusú ellátásokat, akiknek a megélhetésük más forrásból nem oldható meg. Szintén fontos kiemelni ennél a rendszernél, hogy a megélhetési zavarhelyzetet itt sem állapotként kell kezelni, hanem egy átmeneti életszakaszként, amely lehetőleg rövid ideig kellene, hogy fennálljon, és ezen időszakra biztosítani az egyén minimális megélhetését. A rendszer ugyanis jelentős életszínvonal-csökkenéssel járhat, hiszen csak a létminimumhoz szükséges megélhetést tudja biztosítani. A létminimum meghatározása pedig mindig az adott ország gazdasági helyzetétől függ, Magyarországon jelenleg a szociális vetítési alaphoz kötött. A szociális segélyezés keretében nyújtják a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény alapján nyújtott ellátásokat.

- c. A normatív alapon járó ellátások rendszere a népesség meghatározott csoportjainak nyújt alapellátásokat. Ilyen csoportok lehetnek például a nyugdíjasok, a gyermeket nevelő családok vagy a fogyatékkal élő csoportja. Az ellátásra való jogosultság nincs előfeltételhez kötve (sem

előzetes hozzájárulás-fizetés, sem rászorultság nem szükséges). A rendszer fix összegű ellátásokat nyújt a megadott csoporthoz tartozók részére. A finanszírozása adóalapú bevételekből történik, központi, alapvetően kincstári kifizetések révén nyújtják az ellátásokat. A normatív típusú rendszer előnye, hogy nem tesz különbséget a társadalom megadott csoporthoz tartozó tagjai között jövedelmi helyzetük alapján. Az ellátások minden jogosultnak azonos mértékben járnak. Aki egy adott jogosulti körbe beleesik, az alanyi jogon jogosult az ellátásra. Ez azonban nem azt jelenti, hogy jogosultság esetén ne kellene az ellátást kérvényezni: az igényléshez szükséges dokumentumokat ebben a rendszerben is ki kell tölteni, ugyanakkor az adatok megadásán túl további feltétel teljesítése a jogosultság megállapításához nem szükséges, ezért hívjuk alanyi jogon járó ellátásoknak a nyújtott szolgáltatásokat. A rendszer adóalapú finanszírozáshoz kötött, így a bevételeihez valamennyi olyan személy hozzájárul, aki egy adott ország területén él és adózik. A normatív típusú rendszer hátrányos vonása, hogy nagymértékben kiszolgáltatott a mindenkorai politikai döntéshozatalnak. Politikai döntésen múlik, hogy mely kedvezményezett csoportok milyen mértékű ellátást kapnak. Sokszor alacsony összegű fix ellátást nyújt csak, ezáltal nem tudja megfelelően kezelni az eltérő élethelyzetekben lévő egyéneket, a korábbi életszínvonalhoz képest alacsonyabb szintű megélhetést tud csak biztosítani. Általában azonban a segélyezési rendszerekhez képest magasabb ellátást nyújthat a rendszer, ugyanakkor azoknak is ellátást nyújt, akiknek egyébként arra nem lenne szüksége (magas jövedelmi helyzetűek). Széles körű alkalmazás esetén motivációs problémákat okozhat.¹³⁰ A hatályos magyar rendszerben normatív típusú ellátások elsősorban a családtámogatási ellátások. Az ellátások csak a saját háztartásban nevelt, gondozott gyermek után járnak, akivel a szülő életvitelszerűen együtt él, és akinek gondozásából rendszeres jelleggel legfeljebb csak napközbeni időszakra kerül ki. Szintén demogrant típusú ellátás a fogyatékosági támogatás és a rokkantsági járadék. Míg azonban a családtámogatási ellátások a jogosultak rendkívül széles köre számára járnak (lényegében minden szülőnek, aki saját háztartásában gyermeket nevel), addig az utóbbi két ellátás jogosultsági feltételei jóval szigorúbbak, amelyeket így csak a jogosultak szűk csoportja vehet igénybe. A rokkantsági járadék például azokat illeti csak meg, akiknek fiatalon, 25. életévük betöltését megelőzően keletkezik

¹³⁰ Lásd erről részletesen: Homicskó Árpád Olivér: *A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere*. L'Harmattan, Budapest, 2016, 18–44. (Károli Könyvek. Monográfia)

legalább 70%-os egészségromlása.¹³¹ A fogyatékosági támogatás pedig a súlyosan fogyatékos személy részére járó, havi pénzbeli juttatás.¹³²

3.2. Szociális jogok Magyarország Alaptörvényében

A magyar Alaptörvény számos cikket tartalmaz a szociális jogokkal kapcsolatban:

- a. Magyarország védi a házasság intézményét, támogatja a gyermekvállalást.
- b. Mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a vállalkozáshoz. Magyarország törekszik megteremteni annak feltételeit, hogy minden munkaképes ember, aki dolgozni akar, dolgozhasson.
- c. Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz.
- d. Magyarország arra törekszik, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson. Anyaság, betegség, rokkantság, fogyatékoság, özvegyiség, árvaság és önhibáján kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén minden magyar állampolgár törvényben meghatározott támogatásra jogosult. Magyarország az időskori megélhetés biztosítását a társadalmi szolidaritáson alapuló egységes állami nyugdíjrendszer fenntartásával és önkéntesen létrehozott társadalmi intézmények működésének lehetővé tételével segíti elő.
- e. Mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez.
- f. Magyarország törekszik arra, hogy az emberhez méltó lakhatás feltételeit és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést mindenki számára biztosítsa.

Ugyanakkor az Alaptörvény – az önsegély elvének elsődlegességét követve – több kötelezettséget is megfogalmaz:

- a. Mindenki felelős önmagáért, képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni.
- b. Képességeinek és lehetőségeinek megfelelő munkavégzéssel mindenki köteles hozzájárulni a közösség gyarapodásához.

¹³¹ Vö. a rokkantsági járadékról szóló 83/1987. (XII. 27.) MT rendelet.

¹³² Vö. a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény 22. §.

- c. A szülők kötelesek kiskorú gyermekükről gondoskodni. E kötelezettség magában foglalja gyermekük taníttatását. A nagykorú gyermekek kötelesek rászoruló szüleikről gondoskodni.
- d. A törvény a szociális intézkedések jellegét és mértékét a szociális intézkedést igénybe vevő személynek a közösség számára hasznos tevékenységéhez igazodóan is megállapíthatja.
- e. Tilos az életvitelszerű közterületen tartózkodás.
- f. Teherbíró képességének, illetve a gazdaságban való részvételének megfelelően mindenki hozzájárul a közös szükségletek fedezéséhez.

3.3. A társadalombiztosítási jog jogforrásai

A hatályos magyar jogban a társadalombiztosítás szabályozása négy kódexen alapul:

- a. A társadalombiztosítás alapelveit, a biztosítottak körét és a finanszírozás alapjait a társadalombiztosítás ellátásaira jogosultakról, valamint ezen ellátások fedezetéről szóló 2019. évi CXII. törvény (Tbj.) fekteti le.
- b. A nyugdíjbiztosítási ágazatról a társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXXI. törvény (Tny.) rendelkezik.
- c. Az egészségbiztosítás szabályait a kötelező egészségbiztosítás ellátásairól szóló 1997. évi LXXXIII. törvény (Ebtv.) tartalmazza.
- d. Az egészségbiztosítás körébe tartozik, de külön törvény tartalmazza a megváltozott munkaképességű személyek ellátásainak szabályait: ez a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXCI. törvény (Mmtv.).

A fentiek mellett természetesen számos további jogszabály is alkalmazandó. Így különösen az ellátások megállapítására irányadók a közigazgatási hatósági eljárásra vonatkozó jogszabályok. A részletszabályokat kormányrendeletek írják elő, és külön előírások vonatkoznak arra, ha külföldi elem is van a tényállásban (pl. egy másik uniós tagállamban dolgozott korábban a Magyarországon nyugdíjat igénylő fél).

3.4. A társadalombiztosítás alapelvei

Magát a társadalombiztosítást a törvény akként definiálja, mint a Magyarország állampolgárait és a Magyarországon munkát végző más természetes személyeket az e törvényben meghatározott szabályok szerint magába foglaló,

társadalmi szintű kockázatközösséget. Ebből következik, hogy a magyar TB személyi hatálya főszabály szerint a magyar állampolgárookra terjed ki, illetve azokra a nem magyar állampolgárookra, akik belföldön dolgoznak.

- a. A kötelező részvétel elve alapján a társadalombiztosításban való részvétel a törvényben meghatározott szabályok szerint kötelező. A TB hatálya alá tartozóknak tehát nincs lehetőségük kiszereződni a rendszer alól. Ha a Tbj. szerinti feltételek fennállnak, akkor a foglalkoztatásra irányuló jogviszony létesítésével automatikusan, a törvény erejénél fogva létrejön a TB jogviszony is. Ezért nevezik a biztosítási jogviszonyt szubszidiárius, vagy ráépülő jellegűnek. A járulékfizetési elv alapján a biztosított járulékfizetési kötelezettség alapján szerezhethet jogot saját maga és törvényben meghatározott hozzátartozója javára az egyes ellátásokra. A TB ellátásokra való jogosultságnál a rászorultság közömbös, azaz a biztosítottnak akkor is jár az ellátás, ha egyébként a megélhetését annak elmaradása nem veszélyeztetné (pl. öregségi nyugdíj nélkül is megfelelő életszínvonalat képes teremteni magának öregkorára).
- b. A járulékfizetési elvből következik, hogy a pénzbeli ellátás összege – ha törvény kivételt nem tesz – arányban áll a biztosítottnak az ellátás fedezetére szolgáló járulék alapjául szolgáló jövedelmével. Ez az elv azonban nem érvényesül maradéktalanul. Így egyes ellátások összege maximalizált (pl. gyermekgondozási díj, táppénz), azaz egy bizonyos összegnél akkor sem lehet magasabb, ha a járulékalapot képező jövedelem arányában több járna. Más esetekben a törvény minimális összeget is előír, amely minimum akkor is jár, ha járulék-arányosan kevesebbet kellene megállapítani (lásd pl. az öregségi teljes nyugdíj legkisebb összegét).
- c. Emellett a magyar TB rendszerben a járulékfizetési elv az egészségügyi szolgáltatásokra (pl. orvosi ellátás) nem vonatkozik, ezek a törvény szerint „azonos szakmai tartalommal illetik meg” a jogosultakat. Ez az ún. szolidaritási elv, amely alapján a magasabb járulékot fizetők nagyobb arányban járulnak hozzá az egészségügyi szolgáltatások finanszírozásához, anélkül, hogy magasabb színvonalú ellátást kapnának.
- d. A TB finanszírozása ugyanakkor nem csak a biztosított járulékfizetésén alapul, hanem a foglalkoztatót is terhelik befizetési kötelezettségek. Ilyen a szociális hozzájárulási adó, illetve egyéb, a jogosult által igénybe vett egyes ellátásokhoz való hozzájárulás (pl. a munkáltatói hozzájárulás táppénz esetén). A Tbj. arra is lehetőséget ad, hogy külön törvény olyan fizetési kötelezettséget állapítson meg, amelynek megfizetése TB ellátásra való jogot nem keletkeztet, ha ez a szociális biztonsághoz, valamint a testi és lelki egészséghöz való jog érvényesítése, s az egységes állami nyugdíjrendszer fenntartása érdekében szükséges. Ez áttöri azt

az elvet, hogy a TB finanszírozása járulékból történik, amely egyben az ellátásra való jogosultságot is megalapozza. A TB működtetése és fejlesztése állami feladat. A kötelező részvétel elvéből is következik, hogy ezt a társadalomszintű kockázatközösséget nem is lehetne működtetni az állam részvétele nélkül. Ez nem zárja ki, hogy legyenek olyan, hasonló logikájú gondoskodási rendszerek is, amelyekben az állam nem működik közre (pl. önszegélyező pénztárak, magánbiztosító társaságok). A finanszírozás szempontjából ezért kiemelten fontos az állami garanciavállalás elve, amely alapján az állam a TB ellátások fedezetét akkor is biztosítja, ha a TB kiadásai a bevételeket meghaladják. Nem fordulhat tehát elő, hogy a jogosult azért ne kapjon ellátást, mert az aktuális befizetések nem fedezik az ellátási igényeket (pl. ha egy adott évben nagyon sokan lesznek betegek, és rengeteg táppénzigény érkezik a TB-hez). Ilyen esetben az állam a központi költségvetésből egészíti ki a TB forrásait.¹³³

Fontos megemlíteni, hogy a TB ellátásokkal kapcsolatos hatósági határozatokkal szemben is biztosított a jogorvoslati jogosultság. Ez azonban 2020 márciusától nem a másodfokú szervhez beterjesztendő fellebbezést, hanem a közigazgatási per megindítását jelenti.

3.5. A biztosítási jogviszony jellege

A társadalombiztosítási (vagy röviden: biztosítási) jogviszony mindig egy foglalkoztatási jogviszonyhoz kapcsolódik, arra épül, amit alapjogviszonynak nevezünk. A biztosítási jogviszonynak általában három alanya van:

- a. a biztosított, aki az alapjogviszonyban álló munkát végző,
- b. a foglalkoztató, azaz az alapjogviszony munkáltatója és
- c. a társadalombiztosítási szerv.

Ez a háromalanyú felépítés nem minden esetben van jelen. Például egy egyéni vállalkozó esetén a biztosított és a foglalkoztató egybeolvad. A biztosítási jogviszony szubszidiárius jellegéből következik, hogy a biztosítási jogviszony főszabály szerint az alapját képező jogviszonnyal együtt létesül, módosul és szűnik meg. Például, a felek munkaszerződést kötnek, amely szerint a munkaviszony kezdete szeptember 1. napja. E nappal a biztosítási jogviszony is

¹³³ Lásd erről: Homicskó Árpád Olivér: Társadalombiztosítási ismeretek. In Hajdú József – Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *Bevezetés a társadalombiztosítási jogba*. Patrocinium, Budapest, 2018, 105–180, 106–107. (Bethlen sorozat)

létrejön. Ha a munkáltató a munkaviszonyt szeptember 15. napján próbaidőre hivatkozással azonnali hatállyal felmondja, a munkaviszony megszűnésének (a felmondás közlésének) napján a biztosítási jogviszony is megszűnik. Elképzelhető, hogy egy adott személynek egyidejűleg több biztosítással járó alapjogviszonya is van. Például, a heti 40 órás munkaviszonya mellett egy heti 8 órás részmunkaidős munkaviszonyt is fenntart. Ilyen esetben a biztosítás fennállását mindegyik jogviszonyában külön-külön kell elbírálni, vagyis a részmunkaidős munkaviszonya felmondása esetén a másik munkaviszonyára tekintettel fennálló biztosítása fennmarad. A biztosítási jogviszony és az alapjogviszony ugyanakkor nincs minden esetben egymáshoz kötve. Ilyen kivételt képeznek az ún. passzív ellátások. Ilyenkor a jogosult akkor is kap TB ellátást, amikor az alapjogviszonya már nem áll fenn. Például az egészségbiztosítás természetbeni ellátásaira főszabály szerint a volt biztosított a biztosítási jogviszonyának megszűnését követő 45 napig még jogosult. Hasonlóan, az öregségi nyugdíj mellett a jogosult tipikusan nem tart fenn foglalkoztatási jogviszonyt, mégis élethosszig jár neki a nyugellátás. A biztosítási és az alapjogviszony közötti kapcsolat sajátos esete a biztosítás szünetelése. Ez akkor fordul elő, amikor az alapjogviszony fennáll ugyan, de abban szünetel a munkavégzés és így nincs járulékalapot képező jövedelem sem, például fizetés nélküli szabadság, vagy igazolatlan távollét okán. Ilyenkor a biztosítási jogviszony nem szűnik meg, de járulékfizetés hiányában úgy kell tekinteni, mintha az alapjogviszonyban álló személy nem lenne biztosított. Nem jár ugyanakkor a biztosítás szünetelésével, ha az alapjogviszonyban a biztosított munkavégzés hiányában is kap díjazást, vagy a szóban forgó időre TB ellátásban részesül. Fennmarad ezért a biztosítási jogviszony, ha például a munkavállaló betegsége miatt táppénzt kap, vagy a fizetett szabadság idején.

3.6. A társadalombiztosítási ellátásra jogosultak köre

A TB által védett személyi kör az alábbi négy fő csoportra bontható:

- a. biztosítottak,
- b. egyes ellátásokra jogosultak,
- c. az előző két csoport hozzátartozói,
- d. megállapodás alapján jogosultságot szerzők.

A biztosítottak csoportja jelenti a TB hatálya alá tartozó klasszikus kört, azokat a személyeket ugyanis, akik valamilyen foglalkoztatási jogviszonyban állnak, és az ebből elért jövedelmük után járulékot fizetnek. A Tbj. sorolja fel azokat a jogviszonyokat, amelyek biztosítási jogviszonnyal járnak (pl. munkaviszony,

közalkalmazotti és köztisztviselői jogviszony, egyházi szolgálati jogviszony, egyéni vállalkozói jogviszony). A biztosítottak – ha törvény eltérően nem rendelkezik – a TB valamennyi ellátására jogosultságot szerezhetnek. Az egyes ellátásokra jogosultak csoportja azt jelenti, hogy a TB jelentette védelem nem korlátozódik a biztosítottakra. A Tbj. olyan személyeket is felsorol, akik bár nem fizetnek járulékot – azaz a biztosítási elvből eredően nem esnének a TB hatálya alá – szolidaritási okokból mégis megkapnak bizonyos ellátásokat. Míg a biztosítottak főszabály szerint minden TB ellátásra jogosultak, addig az e kategóriába eső személyek csak az ellátások egyes típusaira kapnak jogosultságot. Ez alapján két csoportot különböztethetünk meg:

- a. Baleseti egészségügyi szolgáltatásra jogosultak. Ha e személyek a munkavégzéssel összefüggésben szenvednek balesetet vagy betegednek meg, akkor a baleseti egészségügyi (természetbeni) ellátást megkapják. Ide tartoznak például a gyakorlati képzésben tanulók, egyes fogvatartottak, a közérdekű munkát, közérdekű önkéntes tevékenységet végzők.
- b. Jóval népesebb csoport az egészségügyi szolgáltatásra jogosultak köre, akik a TB minden természetbeni egészségügyi ellátására jogot szereznek. Ide tartoznak például a kiskorúak, a saját jogú nyugdíjasok, a fogvatartottak, a hajléktalanok, egyes TB és szociális ellátásban részesülők, illetve azok, akik a nyugdíjkorhatárt betöltötték és jövedelmük nem éri el a minimálbér 30%-át. Ez tehát azt jelenti, hogy egy magyar állampolgár kiskorú mindig jogosult az orvosi ellátásra, függetlenül a szülei TB jogállásától. Az egészségügyi szolgáltatásra jogosultság megszerzése történhet az ún. egészségügyi szolgáltatási járulék megfizetésével is. Ez azokat terheli, akik más jogcímen nem lennének jogosultak az egészségügyi szolgáltatásra, és legalább egy éve van Magyarországon bejelentett lakcímük.

A harmadik csoportot az jelenti, amikor kivételesen a TB ellátást nem maga a jogoszerző, hanem rá tekintettel egy hozzátartozója veszi igénybe. Ez jelenleg a magyar rendszerben csak a hozzátartozói nyugellátásoknál fordul elő. Például, elhunyt férj járulékfizetésére tekintettel a feleség özvegyi nyugdíjra lesz jogosult. Végül mód van arra, hogy a fenti három kategóriába nem eső személyek is kapjanak bizonyos ellátásokat, ha kifejezetten erre irányuló megállapodást kötnek a TB szervvel.

3.7. A magyar társadalombiztosítás tagozódása

Magyarországon a társadalombiztosítás két nagy ágazatra tagozódik.

- a. Az egészségbiztosítás olyan klasszikus társadalmi kockázatok esetén nyújt ellátásokat, mint a betegség, a baleset vagy a gyermekvállalás miatti távollét a munkából.
- b. A nyugdíjbiztosítás az abból eredő kockázatot kezeli, hogy az ember munkavégző képessége az öregedéssel csökken. Lényege, hogy az élet aktív szakaszában szerzett munkajövedelem egy részét járulékként befizetve az egyén jogot szerez magának arra, hogy idősebb korában a befizetéseivel arányos nyugdíjat kapjon, így fedezve megélhetését.

Magyarországon nem önálló ágazat a balesetbiztosítás, amely a munkavégzéssel összefüggésben bekövetkező balesetek és megbetegedések esetén nyújt ellátást. Ezek az ellátások jelenleg megoszlanak az egészség- és nyugdíjbiztosítás között. Magyarországon nem tartozik a társadalombiztosítás körébe a munkanélküliekről való gondoskodás - ez külön törvény alapján, sajátos finanszírozási szabályok és jogosultsági feltételek mellett történik. Ugyanakkor ezeknek az ellátásoknak is vannak a társadalombiztosításra emlékeztető jegyei, például a jogosultság feltétele a megelőző időszakban megfelelő ideig fennálló munkavégzésre irányuló jogviszony.

Az egészségbiztosítás ellátásai négy fő csoportba sorolhatók, melyek a következők:

- a. Egészségügyi szolgáltatásnak nevezzük a természetbeni ellátásokat, ide tartozik például a háziorvosi ellátórendszer, a szakorvosi vizsgálatok vagy a kórházi ellátás.
- b. Az egészségbiztosítás pénzbeli ellátásai a következők:
 - csecsemőgondozási díj (csed): az újszülött gyermek gondozására igénybe vehető ellátás, főszabály szerint az anyának jár, fél évig.
 - gyermekgondozási díj (gyed): a csed lejártá után a gyermek kétéves koráig jár, az apa vagy az anya veheti igénybe, mellette keresőtevékenység is végezhető.
 - örökbefogadói díj: annak az örökbefogadó szülőnek jár fél évre, aki kétévesnél idősebb gyermeket fogad örökbe.
 - táppénz: a keresőképtelenség (pl. betegség) miatt kiesett munkajövedelmet pótló ellátás.
- c. A baleseti ellátások akkor járnak, ha az egészségsérelem oka a munkavégzéssel összefüggő baleset vagy megbetegedés. A baleseti ellátások (legyen az akár természetbeni, akár pénzbeli) mindig kedvezőbbek, mint a nem baleseti alapon járók. Pénzbeli ellátásként igényelhető a baleseti

táppénz, hosszan eltartó egészségkárosodás esetén pedig a baleseti járadék.

- d. A megváltozott munkaképességű személyek ellátásait azok a tizenötödik életévüket betöltött, de még nem nyugdíjjogosult személyek igényelhetik, akiknek valamilyen okból tartósan, jelentősen romlott az egészségi állapotuk. A jogosultsághoz nem csak orvosi szempontból vizsgálják a kérelmező állapotát, hanem felméri a foglalkoztathatósági és szociális helyzetét is. E szempontok döntenek arról, hogy javasolt-e az illető visszavezetése a munkaerőpiacra. Ha igen, akkor ún. rehabilitációs ellátást, ha nem, akkor rokkantsági ellátást állapítanak meg. A különösen súlyos egészségi állapotban lévőknek méltányossági alapon kivételes rokkantsági ellátás járhat.

A nyugdíjbiztosítás csak pénzbeli ellátást nyújt, amelyek két csoportra bonthatók.

- a. A saját jogú ellátásoknál a jogszerző (a járulékfizető) személy és az ellátás igénybe vevője ugyanaz. Saját jogú ellátásként a hatályos jog csak az öregségi nyugdíjat biztosítja. Ennek háromféle esete van:
 - Az öregségi teljes nyugdíjra az jogosult, aki betöltötte a nyugdíjkorhatárt és legalább 20 év szolgálati időt szerzett. A nyugdíjkorhatár nőkre és férfiakra egyésgesen 65 év.
 - Az öregségi résznyugdíjhoz szintén szükséges a korhatár betöltése, de elegendő 15 év szolgálati idő is. Az öregségi teljes- és résznyugdíjra azonos szabályok vonatkoznak, azzal, hogy a résznyugdíjnak nincs jogszabályban meghatározott legkisebb összege.
 - A korhatár betöltése alól jelenleg egyedül a nők kedvezményes öregségi nyugdíja ad felmentést. Eszerint öregségi teljes nyugdíjra jogosult az a nő is, aki legalább 40 év jogosultsági idővel rendelkezik („nők 40 nyugdíj”).
- b. A hozzátartozói nyugellátások esetén a járulékfizető és az ellátást igénybe vevő személye elválik egymástól. Ebben az esetben a jogszerző meghal, és az ő járulékfizetésére tekintettel egy túlélő hozzátartozója kap nyugellátást. Az elhunytal fennálló rokoni kapcsolat szerint megkülönböztetünk özvegyi nyugdíjat, árvaellátást és szülői nyugdíjat. Ha a jogszerző üzemi balesetben vagy foglalkozási megbetegedésben hunyt el, az általános szabályokhoz képest kedvezőbb baleseti hozzátartozói nyugellátás jár.

3.8. A szociális ellátások általános jellemzői

A szociális, vagy segély típusú ellátások alapvető jellemzője, hogy rászorultság esetén járnak. Ez alatt olyan helyzetet értünk, amikor az egyén nem tud magáról gondoskodni, vagy ez nem várható el tőle, például egészségi állapota, gyermeknevelési feladatai, vagy munkanélkülisége okán. Ezekre a helyzetekre TB alapú ellátások is elérhetők lehetnek, ám azok elsődleges jogosultsági feltétele a biztosítási jogviszony, ezáltal pedig valamely munkavégzésre irányuló jogviszony fennállása, ami a segély típusú ellátásoknál viszont nem követelmény. A demogrant típusú ellátásokkal szemben ezek a juttatások nem alanyi jogon járnak, hanem a rászorultságtól (a jövedelmi és vagyoni helyzettől) függően állapíthatók meg. Például, egy édesanya azért nem tud dolgozni és így munkajövedelmet szerezni, mert másfél éves gyermekéről gondoskodik. Ha az anya biztosított, akkor erre a helyzetre TB alapon gyermekgondozási díjat (gyedet) igényelhet. Ha erre nem lenne jogosult, akkor alanyi jogon jár neki családtámogatási ellátásként a gyermekgondozást segítő ellátás (a gyes). Végül, ha a megélhetése a gyes igénybevételevel sem biztosított, szociális alapon az ún. aktív korúak ellátását igényelheti. A szociális ellátások az ellátórendszerben az „utolsó védőháló” szerepét töltik be. Kizárja a jogosultságot, ha az egyén valamely TB alapú ellátást is igénybe vehet. Összeütközés esetén mindig a TB ellátást érdemes választani, hiszen ezek a járulékalapot képező jövedelemhez igazodnak, és így jóval magasabb összeget jelenthetnek, mint a központi költségvetésből finanszírozott szociális ellátások, amelyek célja csak a létminimum biztosítása. A szociális ellátások célcsoportja tipikusan a társadalom legszegényebb rétege, azaz azok, akik átmenetileg, vagy tartósan nem dolgoznak, TB ellátásra nem jogosultak, a saját jövedelmük, vagyonuk pedig nem elegendő a megélhetéshez. Azt a jogszabály határozza meg, hogy milyen szintű jövedelem szükséges a megfelelő megélhetéshez, illetve mekkora vagyon tudja biztosítani a mindennapi életvitelt (akár jövedelem hiányában is). A szociális ellátásoknak a rászorultság mellett tipikusan vannak ún. érdemességi feltételei is. Ilyen például a hatóságok irányába teljesítendő együttműködési kötelezettség, a közfoglalkoztatás vagy a hatóság által felajánlott más megfelelő munkahely elfogadása, vagy az ellátás folyósítása mellett is előírt minimális munkavégzési kötelezettség. Az ellátások részletes szabályait a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény (Szt.) határozza meg. A szociális ellátások összegét a jogszabályok vagy konkrét összegben írják elő, vagy meghatározzák azt a jövedelmi szintet, amire a kérelmező jövedelmét ki kell egészíteni az ellátással. Ehhez számítási alapként az Szt. az öregségi nyugdíj legkisebb összegét használja, vagy az ún. szociális vetítési alapot. Mindkettőt a Kormány határozza meg, rendeletben.

3.9. Az önszegély elve és a szociális biztonság, mint államcél

Az Alaptörvény szerint Magyarország arra törekszik, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson. A megfogalmazásból láthatóan senkit nem illet meg alanyi jogként a szociális biztonság, hanem ez egy olyan államcél, amelynek elérésére az állam köteles intézkedéseket tenni, de amely az egyén által nem kikényszeríthető. E cél megvalósításának egyik eszközét jelentik a szociális törvényben meghatározott szociális ellátások. Az állami gondoskodás azonban csak másodlagos az önszegély elve mellett. Ezt az alapelvet az Szt. kiterjesztő értelemben használja, és nemcsak az egyénre, hanem a hozzátartóira és a települési önkormányzatokra is kötelezettségeket ró. Eszerint:

- a. Mindenki felelős önmagáért.
- b. Ha az egyén önmagáról gondoskodni nem képes, őt – a képességeik és lehetőségeik szerint, a polgári jogi szabályok alapján – a hozzátartozók segítik (lásd pl. a tartási szabályokat).
- c. Ha hozzátartozók gondoskodási kötelességüket nem teljesítik, az egyén lakóhelye szerinti települési önkormányzat gondoskodási kötelezettsége áll fenn.
- d. Ha a települési önkormányzat ezt nem teljesíti, akkor lép be az állam gondoskodási kötelezettsége.

A rászorulókról való gondoskodással nem csak az állami szervek foglalkoznak. A települési önkormányzat és az állam a gondoskodási kötelezettsége teljesítése körében együttműködik az egyházi és civil szervezetekkel. A települési önkormányzatok között jelentős különbség lehet az anyagi teljesítőképesség szempontjából. Ezért is fontos, hogy az önkormányzatok az Szt.-ben szabályozott ellátásokon túl saját költségvetésük terhére egyéb ellátásokat is megállapíthattak, illetve a képviselő-testület a hatáskörébe tartozó pénzügyi ellátásokat kiegészítheti, és a szociálisan rászorultak részére más pénzügyi támogatásokat is megállapíthat.

3.10. A szociális ellátások rendszere

Az Szt. szerinti szociális ellátások három fő csoportja

- a. a pénzügyi ellátások,
- b. a természetbeni ellátások és
- c. a szociális szolgáltatások.

A pénzbeli ellátások az alábbiak:

- a. Időskorúak járadéka: azoknak a rászorultaknak jár, akik már betöltötték a nyugdíjkorhatárt, de (tipikusan nyugdíjjogosultság hiányában) nem biztosított a megélhetésük.
- b. Aktív korúak ellátása: munkaképes korú, rászorult igénylőknek jár, akik nem találnak maguknak munkahelyet, vagy egészségi állapotuk, illetve gyermekgondozási kötelezettségeik miatt nem várható el tőlük a munkavégzés.
- c. Gyermekek otthongondozási díja: az veheti igénybe, aki önellátásra képtelen gyermekét otthonában gondozza.
- d. Ápolási díj: 18 éven aluli, tartósan beteg vagy (életkortól függetlenül) súlyosan fogyatékos hozzátartozó otthoni gondozása idejére vehető igénybe.
- e. Tartós ápolást végzők időskori támogatása: annak a nyugdíjjogosultnak jár, aki legalább 20 évig saját háztartásában ápolta tartósan beteg vagy súlyosan fogyatékos gyermekét.
- f. Települési támogatás: a települési önkormányzat rendeletében megállapított szabályok szerint jár, a törvény szerinti ellátások kiegészítéseként.

A természetbeni ellátások a következők:

- a. Köztemetés: a haláleset helye szerint illetékes települési önkormányzat képviselő-testülete gondoskodik az elhunyt személy közkölségen történő eltemettetéséről, ha nincs vagy nem lelhető fel az eltemettetésre köteles személy, vagy e személy az eltemettetésről nem gondoskodik.
- b. Közgyógyellátás: a szociálisan rászorult személy részére az egészségi állapota megőrzéséhez és helyreállításához kapcsolódó kiadásainak csökkentése érdekében biztosított hozzájárulás, amely alapján – egy bizonyos összeg erejéig – térítésmentesen jogosult gyógyszerekre, gyógyászati segédeszközökre és gyógyászati ellátásokra.
- c. Egészségügyi szolgáltatásra jogosultság: szociális alapon biztosítja az egészségbiztosítás természetbeni szolgáltatásait annak, aki arra egyébként nem lenne jogosult.

A szociális szolgáltatások két típusát különböztetjük meg:

- a. Alapellátások: ezeket a jogosult önálló életvitel mellett veszi igénybe (pl. étkeztetés, házi segítségnyújtás).
- b. Szakosított ellátások: ezek intézményi elhelyezéssel járnak (pl. elhelyezés időskorúak, fogyatékosok, hajléktalanok intézményeiben).

3.11. Foglalkoztatáspolitikai

A magyar szociális védelmi rendszer részét képezi a foglalkoztatáspolitikai is. A munkanélküli ellátások arra szolgálnak, hogy (átmeneti) megélhetési forrást nyújtsanak az olyan személyeknek, akik a (legális) munkaerőpiacon nem kapnak megfelelő munkát, annak ellenére, hogy munkavégzésre képes és kész állapotban vannak, és folyamatosan munkát keresnek. A munkanélküliséggel összefüggő problémák kezelésének alapvetően két fő irányát szokták megkülönböztetni: egyrészt a munkáltatás (munkába állás) elősegítését (aktív foglalkoztatáspolitikai); másrészt a munkanélküli személy egzisztenciájának a védelmét (passzív eszköz). A munkáltatás elősegítése a munkanélküliség elleni küzdelem azon eszközeit és módszereit foglalja magában, amely új munkahelyek megteremtését jelenti, és végső célját a teljes foglalkoztatás megvalósulásával éri el. Ehhez társulnak a különféle képzési programok, amelyek a munkanélkülivé válás elkerülését, illetve a már munkanélküli személy munkaerőpiaci visszailleszkedését igyekeznek elősegíteni. Magyarországon a foglalkoztatáspolitikai aktív eszközei tekintetében a foglalkoztatást elősegítő szolgáltatásokról és támogatásokról, valamint a foglalkoztatás felügyeletéről szóló 2020. évi CXXXV. törvény rendelkezései az irányadóak. A munkanélküliség kezelésének passzív eszközrendszere magára a munkanélküli személyre irányul. Őt segíti abban, hogy a munkanélkülivé válásával elveszített munkajövedelmét részben pótolja. Ennek az egyik leginkább elterjedt megoldási formája a munkanélküli biztosítás. A biztosítás, ill. egyéb pénzügyi transzfereket nyújtó rendszerek az egyén egzisztenciális helyzetének támogatásán kívül szinte minden esetben ösztönzik a munkanélküli személy munkaerőpiaci visszaintegrálódását is, tekintettel arra, hogy csak akkor folyósítanak ellátást, ha az igénylő aktívan keres munkát. A foglalkoztatáspolitikai passzív eszközeinek szabályait a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény tartalmazza.¹³⁴

3.12. Családtámogatási rendszer

A magyar szociális védelmi rendszerben a családok támogatása is fontos szerepet tölt be. A családi támogatások fontosságát mutatja, hogy maga az Alaptörvény is több rendelkezést tartalmaz ezzel összefüggésben. Az Alaptörvény már a Nemzeti Hitvallás részben kiemeli, hogy „Valljuk, hogy együttélésünk

¹³⁴ Lásd: Homicskó Árpád Olivér: Az állami szociális védelmi rendszer. In Farkas Péter – Tóth Tibor (szerk.): *Bevezetés a gondoskodáspolitikába*. BM Gondoskodáspolitikai Tudományos Tanács – L'Harmattan, Budapest, 2024, 143–171.

legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet.” Később az Alapvetések részben kimondja, hogy „Magyarország védi a házasság intézményét, mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot, mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Magyarország támogatja a gyermekvállalást. A családok védelmét sarkalatos törvény szabályozza.” A családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény preambuluma rögzíti, hogy a család az emberi történelemben már a jog és az állam kialakulását megelőzően létrejött önálló közösség, amely erkölcsi alapokon nyugszik. A család Magyarország legfontosabb nemzeti erőforrása. A társadalom alapegységeként a család a nemzet fennmaradásának biztosítója, és az emberi személyiség kibontakozásának természetes közege, amit az államnak tiszteletben kell tartania. A családban történő nevelkedés biztonságosabb minden más lehetőséghez képest. A család létrejöttének biztos alapja a házasság, amely az egymás szeretetén és tiszteletén alapuló életközösség, ezért az mindenkor megkülönböztetett megbecsülést érdemel. A család akkor tölti be szerepét, ha az anya és az apa tartós és szilárd kapcsolata a gyermekek iránti felelősségben teljeseedik ki. Gyermekek születése és a családok gyarapodása nélkül nincs fenntartható fejlődés és gazdasági növekedés. A gyermekvállalás nem eredményezheti a család szegénységbe süllyedését. Harmonikusan működő családok nélkül nincs jól működő társadalom. A családok életében kitüntetett jelentőséggel bírnak a nemzedékeken átívelő – köztük a nagyszülők és az unokák közötti – kapcsolatok. Az állam segíti a munkavállalás és a családi élet összeegyeztetését. A családok védelme és a családok jólétének erősítése az állam, az önkormányzatok, a civil szervezetek, a médiaszolgáltatók és a gazdasági élet szereplőinek egyaránt feladata. A családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvény célja, hogy a családok szociális biztonságának elősegítése, a gyermeknevelés anyagi terheinek csökkentése érdekében meghatározza az állam által nyújtandó családtámogatási ellátások rendszerét, formáit, az ellátások jogosultsági feltételeit, valamint az ellátások megállapításával és folyósításával kapcsolatos legfontosabb hatásköri és eljárási szabályokat. A magyar szociális védelmi rendszerben a jelenlegi családtámogatási ellátások a családi pótlék, a gyermekgondozási támogatás, illetőleg az anyasági támogatás.

3.13. Gyermekvédelem

A magyar szociális védelmi rendszer fontos része a gyermekvédelem. A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról az 1997. évi XXXI. törvény rendelkezik. Ennek célja, hogy megállapítsa azokat az alapvető szabályokat, amelyek szerint az állam, a helyi önkormányzatok és a gyermekek védelmét ellátó természetes és jogi személyek, továbbá jogi személyiséggel nem rendelkező más szervezetek meghatározott ellátásokkal és intézkedésekkel segítséget nyújtsanak a gyermekek törvényben foglalt jogainak és érdekeinek érvényesítéséhez, a szülői köteleességek teljesítéséhez, illetve gondoskodjanak a gyermekek veszélyeztetettségének megelőzéséről és megszüntetéséről, a hiányzó szülői gondoskodás pótlásáról, valamint a gyermekvédelmi gondoskodásból kikerült fiatal felnőttek társadalmi beilleszkedéséről. A gyermekek védelme a gyermek családban történő nevelkedésének elősegítésére, veszélyeztetettségének megelőzésére és megszüntetésére, valamint a szülői vagy más hozzátartozói gondoskodásból kikerülő gyermek helyettesítő védelmének biztosítására irányuló tevékenység. A gyermekek védelmét pénzbeli, természetbeni és személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti alapellátások, illetve gyermekvédelmi szakellátások, valamint a törvényben meghatározott hatósági intézkedések biztosítják. A gyermekvédelmi rendszer működtetése állami és önkormányzati feladat.

3.14. Fogyatékos személyek támogatási rendszere

A szociális védelmi rendszer része a fogyatékos személyek támogatása is. A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról az 1998. évi XXVI. törvény rendelkezik. A fogyatékos emberek a társadalom egyenlő méltóságú, egyenrangú tagjai, akik a mindenkit megillető jogokkal és lehetőségekkel csak jelentős nehézségek árán, vagy egyáltalán nem képesek élni. Az államnak, a társadalom szervezeteinek és tagjainak oly módon kell tevékenységüket végezni, hogy az ne okozhasson olyan károsodást, amely fogyatékoság kialakulásához vezet, illetve olyan körülményeket kell létrehozni, amelyben a fogyatékos emberek képesek lesznek a teljesebb életre, és a fogyatékoságukból fakadó terheik csökkenthetőek. A fogyatékos személyekkel kapcsolatos magatartás, tevékenység során úgy kell eljárni, hogy az a fogyatékos állapot rosszabbodását megelőzze, illetőleg annak következményeit enyhítse. A tervezési, döntési folyamatok során kiemelten kell kezelni a fogyatékos személyek sajátos szükségleteit, és figyelemmel kell lenni arra, hogy a fogyatékos személyek a bárki által igénybe vehető lehetőségekkel csak

különleges megoldások alkalmazása esetén élhetnek. A fogyatékos személyeket érintő döntések során tekintettel kell lenni arra, hogy a fogyatékos személyek a társadalom és a helyi közösség egyenrangú tagjai, ezért meg kell teremteni azokat a feltételeket, amelyek lehetővé teszik számukra a társadalmi életben való részvételt. Az állam a nemzetgazdaság mindenkori lehetőségeivel összhangban köteles gondoskodni a fogyatékos személyeket megillető jogok érvényesítéséről, és a fogyatékos személyek hátrányait kompenzáló intézményrendszer működtetéséről.

V. Gondoskodáspolitikai és Európai Unió

1. GONDOSKODÁSPOLITIKA KONTRA SZOCIÁLPOLITIKA

A gondoskodáspolitikai egy viszonylag új, és sok tekintetben speciálisan magyar fogalom, amely a szociálpolitika tartalmához képest hangsúlyozni kívánja azt a többletet, amely az Alaptörvényből levezetett új emberképhez, az öngondoskodó emberhez és a társadalmi szolidaritáshoz igazodik. Milyen különbségek és azonosságok fedezhetők fel a két fogalomkörben? A szociálpolitika fogalmi lényege a gondoskodó állam volt, mert minden támogatást az államtól származtatott, állami monopóliumnak tekintett. Az államon kívül természetesen nem állami szervezetek is részt vettek a feladatok ellátásában, de a hangsúly az állami költségvetésbe összeadott járulékok felhasználásán és a központi elosztáson volt. Az új emberkép az öngondoskodást helyezi előtérbe egy munkaalapú társadalomban, vagyis mindenkinek hasznosítania kell meglévő, még használható munkaerejét és nem csak a támogatásokra számítani. Másrészt egy fejlett piacgazdaságban nem pusztán az állam feladata a rászorulókról való gondoskodás elvégzése és finanszírozása, hanem a karitatív feladatokat ellátó és magánforrásokat is hasznosító alapítványok, magánszervezetek, egyházak is komoly szerephez jutnak. A gondoskodáspolitikai fogalma azért több és más, mint a szociálpolitika fogalma, mert a hangsúlyt az állam helyett az egész közösségre helyezi. Mindenkinek tehát elsősorban magáról kell gondoskodnia, de ha erre nem képes, akkor a családjának kell átvennie ezt a szerepet. Ezután következnek csak a külső támogatók, az önkormányzatok és az állam. Amíg azonban a szociálpolitika ezt a külső támogatási kötelezettséget kifejezetten az államra terheli, a gondoskodáspolitikai mindenkire, minden magyar állampolgárra és szervezetre számít, vagyis igyekszik minél több, nem állami szereplőt bevonni a gondoskodásra szorulóknak megsegítésébe.¹³⁵ Az állam ebben az összefüggésben egyrészt támogató, másrészt összehangoló, koordinatív és

¹³⁵ Molnár János: Kommunista béklyók helyett valódi gondoskodás (Riport Fülöp Attila államtitkárral). *Magyar Nemzet*, 2023. december 19.

https://magyarnemzet.hu/belfold/2023/12/gondoskodas-kommunista-beklyok-helyett#google_vignette

szabályozó szerepet játszik. Ebből következik az is, hogy amíg a szociálpolitika hangsúlya a segélyezésen van, addig a gondoskodáspolitikai a saját munkára és a munkajövedelemre épít, illetve amíg a szociálpolitika alapvetően az állami költségvetés bevételeire alapoz, addig a gondoskodáspolitikai nagy hangsúlyt helyez az államon kívüli forrásokra is. Meg kell jegyezni, hogy a gondoskodáspolitikához hasonló kifejezés mint terminus technicus az Európai Unióban ugyancsak ismert „care policy”-ként. Az európai gondozási stratégia a 2021. éven került bejelentésre, amelynek célja támogatni a nőket és a férfiakat abban, hogy kialakíthassák a lehető legjobb egyensúlyt a munka és a magánélet között.¹³⁶ Az Európai Gondozási Stratégia (European Care Strategy) a Bizottság 2021 márciusában kiadott, a szociális jogok európai pillérének megvalósítására vonatkozó cselekvési tervében szerepel.¹³⁷ A Stratégia főleg a kisgyermek és az idősek gondozására koncentrál. A gondoskodáspolitikai lényegében tartalmazza a korábban a szociálpolitika körébe tartozó területeket és az európai gondozáspolitikát, csak az előbb említett hangsúlyokkal.

2. A SZOCIÁLIS JOGI EU-SZABÁLYOZÁS TÖRTÉNETÉNEK FONTOSABB LÉPCSŐFOKAI

Jelenleg az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 151. cikke részletezi az EU szociálpolitikai célkitűzéseit: a foglalkoztatás elősegítése, a munka- és életkörülmények javítása, a munkavállalókkal szembeni egyenlő bánásmód, a szükségleteknek megfelelő szociális védelem, a szociális párbeszéd, a humán erőforrás fejlesztése a foglalkoztatás magas és fenntartható szintjének elérésében, valamint a kirekesztés elleni küzdelemben.¹³⁸ Hogyan jutott az EU idáig, milyen utat járt be? Térjünk át az EU szociálpolitikáját szabályozó alapszerződések és a fontosabb egyéb eszközök vázlatos áttekintésére történeti sorrendben. Az Európai Szén- és Acélközösséget (ESZAK) létrehozó Párizsi Szerződés (1951) elsődleges céljának azon szociális problémák kezelését tekintette, amelyek a szén- és acélipar szerkezetváltozásából eredtek. A szerződésben szereplő gazdasági és szociális rendelkezések, valamint a foglalkoztatáspolitikai címet viselő cikkek is jelzik a szociális ügyek kiemelt szerepét. Az 1957-ben Rómában aláírt szerződések (a továbbiakban: Római Szerződés) nyomán az ESZAK mellett két új közösség kezdte meg működését 1958-tól: a gazdasági szektorokat összefogó Európai Gazdasági Közösség (EGK) és az

¹³⁶ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/SPEECH_21_4701

¹³⁷ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/ip_22_5169

¹³⁸ <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/social-policy.html#:~:text=Article%20151%20of%20the%20Treaty,resources%20aimed%20at%20achieving%20a>

Európai Atomenergia Közösség (Euratom).¹³⁹ A Római Szerződés nem hozott lényeges változást a szociálpolitika terén. Említést érdemlő azonban az, hogy szigorú munkahelyi egészség- és biztonságvédelmi szabályokat fektettek le. Közvetlenül szólni kell egy fontos pénzügyi forrásról, az EU foglalkoztatási és szociális céljainak megvalósítására a Római Szerződéssel létrehozott Európa Szociális Alapról (ESZA), amely 2017-ben ünnepelte hatvanéves fennállását. Míg a kezdeti időkben a munkájukat elvesztőket igyekeztek kompenzálni, az alpból finanszírozott célok az évtizedek alatt jelentős mértékben kiszélesedtek (pl. a foglalkoztatáspolitikai feladatok mellett ide tartozik az oktatási és képzési politikák kiigazítása).¹⁴⁰ A szociális jogok összefoglalásának újabb fontos állomását jelentette az Európa Tanács (a strasbourgi székhelyű szervezet) által kibocsátott Európai Szociális Karta 1961-ben, melyben a Közösséget alkotó tagállamok is azt tűzték ki célul, hogy lakosságuk életszínvonalát emeljék, és előmozdítsák a szociális jólétet, minden hátrányos megkülönböztetés nélkül. A dokumentum megfogalmazott bizonyos irányelveket és alapvető szociális jogokat, amelyeket a Karta tagállamainak nemzeti politikájuk kialakításakor figyelembe kell venniük. A Kartának különös jelentőséget ad, hogy az Amszterdami Szerződéssel módosított Európai Közösséget létrehozó szerződés Szociális rendelkezések fejezetének 136. cikke az Európai Unió tagállamai számára előírja a Kartában meghatározott szociális jogok figyelembevételét. Az Európai Szociális Karta ezáltal összekötő kapoccsá vált az Európa Tanács és az Európai Unió között.¹⁴¹ 1986-ban megszületett a Közösség Egységes Európai Okmánya (Single European Act), amely a szociálpolitikáról, mint a gazdasági kohézió erősítésének eszközéről szól. Mivel az Európai Szociális Karta (az ET egyezmény, 1961), habár jogi katalógus, de nem bírt kikényszerítő erővel, szükségessé vált egy másik katalógus elkészítése. 1989-ben ezért kiadták a Közösségi Karta a munkavállalók alapvető szociális jogairól című dokumentumot. Az Európai Szociális Kartát (1961) azonban ne tévesszük össze ezzel a Közösségi Kartával (1989), amely „csak” a munkavállalók alapvető szociális jogairól szól. A Közösségi Karta megszületése a tagállamokban begyűrűző szociális problémákkal magyarázható. Legelőször a Gazdasági és Szociális Bizottság volt az, mely felhívta a figyelmet az alapvető szociális jogok kérdésére, miután a Bizottsággal 1988. novemberében tartottak közös megbeszélést egy szociális minimumot tartalmazó katalógusról. 1989. február 22-i ülésén a Gazdasági és Szociális Bizottság felvázolt egy jogi katalógust. A Közösségi Karta 12 fejezetben

¹³⁹ Blutman László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban. A Brexit után.* HVG-ORAC, Budapest, 2020, 26. (Blutman, 2020.)

¹⁴⁰ <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/53/europai-szocialis-alap-plusz>

¹⁴¹ Kozmáné Szigeti Andrea: A szociális jogok európai egyezménye és magyarországi végrehajtása. *Jog – Állam – Politika*, 2009/4, 93–162, 93.

csoportosítja a szociális jogokat.¹⁴² A Bizottság 1989. október 2-án nyilvánosságra hozta a katalógus második tervezetét, majd egyeztetett az érdekvédelmi szervezetekkel és Nagy-Britannia kivételével 1989 decemberében a Strasbourgi Találkozón elfogadták a dokumentumot. A brit elutasítás miatt a Karta nem rendelkezik kötelező erővel, ünnepélyes deklaráció csupán, mégis az Európai Bíróság, az Unió bírósága, a megalkotásától fogva felhasználta, mint az interpretáció eszközét.¹⁴³ A Maastrichti Csúcson, 1991-ben kezdték tárgyalni, majd 1993. november 1-től hatályba lépett a Maastrichti Szerződés, melynek részét képezte a „Szerződés az Európai Unióról.” Ezzel jött létre az EU. Az eddig felsorolt jogforrások által megalkotott közösségi szociális jogi normákat inkorporálták a Római Szerződésbe.

A Harmadik Rész VIII. címébe kerültek a szociálpolitikai intézkedések (Szociálpolitika; oktatás, szakképzés és ifjúság). Az 1. fejezet a szociális rendelkezéseket tartalmazza (136–145. cikkelyek), a 2. fejezet az Európai Szociális Alapról (146–148. cikkelyek), a 3. fejezet az oktatásra és a szakképzésre vonatkozó rendelkezésekről szól. A Maastrichti Szerződéshez az akkor még tizenegy tagállam egy jegyzőkönyvet – a Szociálpolitikai Megállapodást – csatolt, amely felhatalmazást adott arra, hogy kötelező erejű jogszabályokat fogadjanak el a szociálpolitika területén. Az uniós működést felülvizsgáló 1997. október 2-án aláírt és 1999. május 1-jén hatályba lépett Amszterdami Szerződésbe a tagállamok – tekintettel az egyre nyomasztóbb méreteket öltő, átlagban 10%-ot is meghaladó munkanélküliségre – a többi szociálpolitikai kérdéstől elkülönítve, új címként beemelték a foglalkoztatáspolitikai témakörét is. Ennek alapján 1997 novemberében az EU Európai Tanács a luxembourgi foglalkoztatási csúcstalálkozón útnak indította az Európai Foglalkoztatási Stratégiát.¹⁴⁴ Az 1997. évi Amszterdami Szerződés megfogalmazta az emberi jogok feltétlen tiszteletét, a hátrányos megkülönböztetés tilalmát, újfogalmazta a kirekesztés, a szegénység elleni küzdelem fontosságát, kimondta a tagországok foglalkoztatáspolitikáinak, az élet- és munkafeltételek harmonizálásának követelményét.¹⁴⁵ A 2000 márciusában tartott csúcstalálkozón elfogadott Lisszaboni Stratégia (a továbbiakban: Stratégia) jelentős változást hozott az EU stratégiai célkitűzéseiben azzal, hogy összekapcsolta a növekedést, a foglalkoztatást és a szociális védelmet azzal a céllal, hogy „modernizálja az európai szociális modellt, az emberekbe való befektetéssel és a társadalmi kizáródással (social exclusion)

¹⁴² https://www.esely.org/kiadvanyok/1998_1/kozosszegi_charta.pdf

¹⁴³ Jakab Nóra: Az Európai Unió szociálpolitikájának alapjai az elsődleges és másodlagos jogforrásokban, avagy az Európai Unió szociálpolitikájának a fejlődése. *Publicationes Universitatis Miskolcensis – Sectio Juridica et Politica*, 2007/1, 337–365.

¹⁴⁴ Tóth Tibor: Az európai szociális modell változásai és perspektívái. *Európai Tükör*, 2018/2, 33–50, 37.

¹⁴⁵ Tóth Júlia: Az Európai Unió jogrendszere. *Tudásmenedzsment*, 2005/2, 69–80, 71–72.

szembeni fellépéssel”.¹⁴⁶ Az Unió a nagyobb számú tagállam csatlakozását a Nizzai Szerződésben kívánta lehetővé tenni. Az Alapjogi Chartát az Európai Parlament, a Bizottság és a Tanács elnökei írták alá az Európai Tanács nizzai ülésén 2001-ben. Az ünnepélyes kihirdetés azonban nem tette jogilag kötelező erejűvé a 2003. február 1-jén hatályba lépő Chartát. A ratifikációs folyamat eredménytelensége miatt a Charta a Lisszaboni Szerződés elfogadásáig csupán az alapvető jogokról szóló nyilatkozat maradt. Miután a Chartát módosították, 2007-ben újra kihirdették. Az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkének (1) bekezdése kijelenti, hogy „az Unió elismeri az Európai Unió Alapjogi Chartájának [...] szövegében foglalt jogokat, szabadságokat és elveket; e Charta ugyanolyan jogi kötőerővel bír, mint a Szerződések”. Ezért a Charta az elsődleges uniós joganyag részét képezi, ilyen módon a másodlagos uniós joganyag és a nemzeti intézkedések megfeleltetése vizsgálatának egyik szempontjává vált. Az Alapjogi Charta is tartalmaz jónéhány szociális jellegű jogot (pl. 20–26. cikk: egyenlőségi jogok, 27–37. cikk: szolidaritási jogok).¹⁴⁷ Az Alapjogi Charta csak a Lisszaboni Szerződés 2007. decemberi aláírása és 2009. decemberi hatálybalépése után vált jogilag kötelező erejűvé.¹⁴⁸ Az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) 6. cikke kötelező erővel ruházza fel az EU Alapjogi Chartájában szereplő szociális jogokat. A lisszaboni szerződés, amelyet 2007-ben írtak alá és 2009. december 1-jén lépett hatályba az Európai Unióról szóló szerződést (EUSZ) jelentősen módosította és cikkeit átszámozta. Az Európai Közösséget alapító Római Szerződés jelentős módosulással az Európai Unió működéséről szóló Szerződés (EUMSZ) nevet kapta. Megszűnt a pillér-rendszer, és a dokumentum az EU-t az Európai Közösség jogutódjának nyilvánította.¹⁴⁹ A korábban már elfogadott lisszaboni stratégia utáni időszakból meg kell említeni a 2010. június 17-én elfogadott „Európa 2020” című újabb stratégiát, amely az okos, fenntartható és inkluzív növekedésért jött létre. A dokumentum preambuluma szerint „Európa az átalakulás korát éli. A válság (ti. a 2008-as világválság) több év gazdasági és szociális haladását semmisítette meg, és rávilágított az európai gazdaság strukturális hiányosságaira. Ezzel egy időben a világ gyorsan halad, a hosszú távú kihívások – a globalizáció, az erőforrásokra nehezedő nyomás, az öregedés – pedig egyre intenzívebbé válnak. Az EU-nak kézbe kell vennie jövőjét. Európa akkor lehet sikeres, ha közösen, unióként lép fel.

¹⁴⁶ <https://www.europarl.europa.eu/highlights/hu/1001.html>

¹⁴⁷ <https://jogkodex.hu/doc/4070716>
https://commission.europa.eu/aid-development-cooperation-fundamental-rights/your-rights-eu/eu-charter-fundamental-rights_hu

¹⁴⁸ <https://www.europeana.eu/hu/exhibitions/the-charter-of-fundamental-rights-of-the-european-union-turns-20/adoption-and-legal-scope-of-the-charter-of-fundamental-rights-of-the-EU>

¹⁴⁹ Blutman, 2020, 31.

Stratégiára van szükségünk ahhoz, hogy megerősödve kerüljünk ki a válságból, és hogy olyan intelligens, fenntartható és inkluzív gazdasággá tegyük az EU-t, amelyben magas a foglalkoztatottság és a termelékenység, és erős a társadalmi kohézió. Az Európa 2020 a 21. század európai szociális piacgazdaságának képét festi elénk.¹⁵⁰ Az EU működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 151. cikke rögzíti, hogy az EU egyik fő célja a foglalkoztatás elősegítése, az életkörülmények javítása, a megfelelő szociális védelem biztosítása. Az elmúlt évtizedek társadalmi, technológiai és gazdasági fejleményei, a digitalizáció és az automatizáció terjedése a gazdaságban, a munkaerőpiac szerkezetének átalakulása új kihívásokat állít a szociális jogokat és a szolidaritást közös értéknek valló Európai Unió elé is. E kihívásokra adott uniós válasz a Szociális Jogok Európai Pillére (European Pillar of Social Rights), amelyet Marianne Thyssen, a foglalkoztatásért, a szociális ügyekért és a társadalmi befogadásért felelős biztos 2017. április 26-án terjesztett elő. A szociális jogok európai pillére három fő kulcsterületen (esélyegyenlőség és munkavállalási jog, tisztességes munkafeltételek, szociális védelem és társadalmi befogadás), 20 alapelv mentén kívánja támogatni a méltányos és jól működő munkaerőpiacokat és szociális rendszereket (pl. A munka és a magánélet közti egyensúly, a gyermekgondozás és – támogatás, a lakhatás és segítség a hajléktalanoknak).¹⁵¹ 2021-ben a Bizottság elfogadta a szociális jogok európai pillérének megvalósítására irányuló cselekvési tervet.¹⁵² A terv meghozandó intézkedések egész sorát határozza meg a több és jobb munkahely, a készségek, az egyenlőség, valamint a szociális védelem és társadalmi befogadás terén. 2022-ben az EU elfogadta a minimálbérekről szóló irányelvet¹⁵³, amely tükrözi a szociális pillér 6. alapelvét, amely megállapítja az uniós munkavállalók tisztességes életszínvonalat biztosító, méltányos bérezéshez való jogát. Ezen túlmenően az EU elfogadta a vezetőtestületekben a nemek közötti egyensúlyról szóló irányelvet¹⁵⁴, amelynek alapelvei között szerepel a nők és férfiak közötti egyenlő bánásmód és esélyegyenlőség, többek között a munkaerőpiaci részvétel, a foglalkoztatási feltételek és a szakmai előmenetel tekintetében.¹⁵⁵ A Pillér alapelvei az elkövetkező évtizedben meg fogják határozni az EU szociálpolitikájának és szociálpolitikai jogalkotásának az alapjait.

¹⁵⁰ https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_HU_ACT_part1_v1.pdf, 5.

¹⁵¹ Szociális jogok Európai Pillére, Országgyűlés Hivatal, infojegyzet, 2017/83, Szociális_Jogok_Europai_Pillere.pdf, 1-2.

¹⁵² <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A52021DC0102>

¹⁵³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A32022L2041>

¹⁵⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A32022L2381>

¹⁵⁵ <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/glossary/european-pillar-of-social-rights.html>

3. A SZOCIÁLPOLITIKA FŐBB SZABÁLYOZÁSI TENDENCIÁINAK ÉRTELMEZÉSE

Az Európai Unió szociálpolitikáját számos tényező határozza meg, de ki kell emelni az eddig bemutatott adatokból és tényekből is jól látható általános tendenciákat. Az EU alapvetően gazdasági tömörülés, így természetes, hogy kezdetben szinte kizárólag és később is hangsúlyozottan a gazdasági együttműködéshez kapcsolódó jogokkal foglalkozott. A harmonizációs célú EU jogalkotó tevékenység a szociálpolitika területén főként a munka világával kapcsolatos problémák szabályozására korlátozódott. Mivel a szabályozáshoz szükséges, hogy a tagállamok felhatalmazást adjanak rá, és szuverenitásuk korlátozását ezekben a vonatkozásokban is tudomásul vegyék, ezért nem terjedhetett ki a szociálpolitika minden területére. Kezdetben főleg a szabad mozgás, a dolgozók munkahelyi biztonságának és egészségének, a munkaszerződések védelmének és a foglalkoztatásban egyenlő bánásmódot biztosító rendelkezések összehangolására vonatkozó uniós jogszabályok kibocsátására volt lehetőség az EU-nak (vagy korábban a Közösségnek). A munkajogi szabályozás harmonizációja ennek következtében pl. töredékessé vált, hiszen csak ott volt rá lehetőség, ahol a tagállamok között megegyezés jöhetett létre. Olyan fontos területek kimaradtak, mint pl. a munkaviszony létesítése. Ezért kezdték alkalmazni a nyitott koordináció (lásd korábban) módszerét, amely szélesebb körben történő egyeztetést tett lehetővé, de nagy hátránya a szankció hiánya.¹⁵⁶ Magyarország a 2004. évi csatlakozásáig a szociálpolitikában több mint 100 irányelvet, rendeletet, határozatot, ajánlást átvett. A szakmailag illetékes kormányzati szervek és intézmények is bekapcsolódtak a foglalkoztatáspolitikai terén, valamint a társadalmi befogadás témájában működő nyitott koordinációs mechanizmusba. A közösségi jog hazai alkalmazásához szükséges – munkaügyi, munkavédelmi, munkaegészségügyi stb. – intézmények többsége évek óta működött, az új szervezetek – például az Egyenlő Bánásmód Hatóság – létrehozása megtörtént. A kormányzati szervek, az érintett intézmények, az önkormányzatok, a szociális partnerek stb. felkészítése a legkülönbözőbb szervezetekben, hazai és külföldi szakértők bevonásával éveken át zajlott.¹⁵⁷ A 2000-es évek közepétől a globalizáció nyomására előtérbe kerültek a tagállami sokféleségre reflektáló, komplex, főként „puha” eszközökkel operáló stratégiai programok, amelyek a versenyképesség-javítás célja mellett a kapcsolódó

¹⁵⁶ Jakab Nóra – Mélypataki Gábor – Szekeres Bernadett: *A szociálpolitika jogi alapjai a XXI. század társadalmi kihívásainak tükrében*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2017, 91–92.

¹⁵⁷ Nagy Katalin: Az uniós foglalkoztatás- és szociális politika elmúlt 20 éve. *portfolio.hu*, 2024. április 13. <https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20240413/az-uniosfoglalkoztatasi-es-szocialtudomanyi-politika-elmult-20-eve-680279>.

környezeti, foglalkoztatási és szociális problémákra is koordinált választ kívántak adni, így pl. a Lisszaboni Stratégia, majd az Európa 2020 Stratégia, végül a 2017-es Szociális Jogok Európai Pillére. A Szociális Pillér 2030-ig az Unió szociálpolitikai stratégiáját valósítja meg, többek között a foglalkoztatás 78%-os célja, a szegénységben élők 15 millió fővel csökkentése, s a felnőttoktatásban évente résztvevők 60%-os célja szerint. A Szociális Pillérhez olyan fontos új irányelvek elfogadása is kapcsolódik, mint a platformmunka szabályozása, az európai minimálberről szóló irányelv, vagy a Covid idején a csökkentett munkaidős foglalkoztatás pénzügyi támogatása.¹⁵⁸

4. AZ EUB DÖNTÉSEINEK SZEREPE A SZOCIÁLIS JOGOK ÉS A SZOCIÁLPOLITIKA TEKINTETÉBEN

Az Európai Unió Bírósága (Court of Justice of the European Union – CJEU) két különálló bíróságból áll. A Bíróság (Court of Justice) az Európai Unió legfelsőbb uniós jogi első- és másodfokú bírósága, amely nemzeti bíróságok ügyeit és a fellebbezési ügyeket tárgyalja, a Törvényszék elsőfokú bírósága (European General Court-EGC) pedig főként magánszemélyek és cégek ügyeit tárgyalja. A hatáskörük korlátozott: csak olyan ügyeket, és olyan eljárásokban tárgyalhatnak, amelyeket az alapító szerződések és azokon alapuló másodlagos jogforrások a hatáskörükbe utalnak. A szociális jogokat a „közösségi jog általános elveiben foglalt és a Bíróság által védett alapvető jogok” (1969. november 12-i ítélet, Stauder, 29/69. sz. ügy), valamint a tagállamok „alkotmányai által elismert és védett alapvető jogok” közé kell sorolni. „Az emberi jogok védelmére vonatkozó nemzetközi szerződések, amelyekben a tagállamok együttműködtek, vagy amelyeket aláírtak, iránymutatásokat adhatnak, amelyeket a közösségi jog keretében követni kell” (1974. május 14-i ítélet, Nold, 4/73. sz. ügy). A Defrenne III. ügyben (1978. június 15-i ítélet, 149/77. sz. ügy) a Bíróság rögzítette, hogy „az alapvető emberi jogok tiszteletben tartása a közösségi jog általános elvei közé tartozik, amelyek betartását a Bíróság köteles biztosítani”.¹⁵⁹ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) szerint azonban a szociálpolitika elvileg nem tartozik az uniós jog hatáskörébe, mert azt – mint láttuk – a tagállamok szabályozzák. A Bíróság joggyakorlata azonban lehetővé tette, hogy ebbe a szinte kizárólagos tagállami hatáskörbe is beavatkozzanak. A szociális jogok védelmére vonatkozó joggyakorlatát a Bíróság elsősorban az európai polgárságról szóló szerződés rendelkezéseinek a

¹⁵⁸ Uo.

¹⁵⁹ Quesada, Luis Jimena: *Social rights in the case-law of the Court of Justice of the European Union: the opening to the Turin Process*. <https://rm.coe.int/168070391d>.

diszkrimináció elleni rendelkezésekkel együtt történő felhasználásával alakította ki. A Bíróságnak a szociális jogok tekintetében is jelentősnek mondható esetjoga alakult ki, de ebben a tanulmányban csak az egyik legfontosabb elvi megközelítés említhető meg, és ez az uniós állampolgársághoz kötődő szociális jogok gyakorlása. A nemzeti határok fokozatos eltörlése, és az európai polgárok ebből következő megnövekedett mobilitása szükségszerűen nagy elvárásokat támasztott a polgárokat megillető jogokkal kapcsolatban, különösen azzal az országgal szemben, ahová költözni kívánnak. A Bíróság joggyakorlatának egyik leglátványosabb fejleménye ebben a vonatkozásban az európai polgárság fogalmának a kialakulása, amely a nem gazdasági jellegű jogok élvezetét foglalja magában. Az EUMSZ 20. cikkének első bekezdése az uniós polgárságot határozza meg. Minden, valamely tagállam állampolgárságával rendelkező személy uniós polgár. Ez a cikk egyértelművé teszi, hogy az uniós polgárság kiegészítő jellegű a nemzeti polgársághoz képest. Az állampolgársági rendelkezések, ahogyan azokat ebben az esetben alkalmazták, számos esetet a Szerződés hatálya alá vontak. A Bíróság hajlandó volt megállapítani az egyenlő bánásmódhoz való jogot olyan ügyekben is, amelyeket a szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jog nem érintett közvetlenül.¹⁶⁰ Az uniós állampolgár tekintetében azonban a Bíróságnak elég határozott állásfoglalása van. A Baumbast-ügyben rögzítette, hogy annak megtagadása, hogy Baumbast az Egyesült Királyságban tartózkodjon, mert ott nem rendelkezett sürgősségi ellátási biztosítással, a Bíróság szerint aránytalan beavatkozást jelentett a Szerződésből eredő tartózkodási jogba.¹⁶¹ A Bíróság megállapította azt is, hogy az uniós polgár jogosult bizonyos ellátásokra, ellenkező esetben az ilyen ellátások megtagadása korlátozná a tagállamok területén való szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogát, és állampolgárság alapján történő megkülönböztetésnek minősülne. Az uniós állampolgár, még ha nem is rendelkezik tartózkodási engedéllyel az adott uniós országban, akkor is szociális ellátásokat igényelhet.¹⁶² Összefoglalva tehát rögzíthető, hogy a Bíróság úgy értelmezte a Szerződés állampolgárságra vonatkozó rendelkezéseit, hogy megkönnyítse az uniós polgár mozgását a tagállamok területén belül azáltal, hogy lehetőséget biztosít számára, hogy szociális jogokat élvezzen a lakóhelye szerinti fogadó tagállamban. Ugyanakkor a bíróság szemmel láthatóan megkísérli tiszteletben tartani azt a tényt, hogy valójában a tagállamok rendelkeznek hatáskörrel szociálpolitikájuk szabályozására¹⁶³.

¹⁶⁰ Arestis, George: *The Protection of Social Rights in the Case Law of the CJEU Through the Citizenship Provision of the Treaty*, <https://rm.coe.int/16806fd600>. (Arestis i.m.)

¹⁶¹ 2002. szeptember 17-i ítélet, Baumbast, C-413/99, ECLI: EU:C:2002:493

¹⁶² 1998. május 12-i ítélet, Martínez Sala, C-85/96, ECLI:EU:C:1998:217

¹⁶³ Arestis i.m.

VI. A professzionális segítés munkaformái (Fókuszban a közösség és a csoport)

Az egyént körülvevő csoportok, közösségek megerősítése, és a velük való foglalkozás olyan gondolkodást és gondoskodást indukálnak, melynek hatására megvalósul a közösség tagjainak a támogatása, hogy azok képessé váljanak a megküzdésre, az öngondoskodásra. A közösséghez és a csoporthoz tartozás során az egyén kiteljesedése, saját élete fölötti kontrolljának visszaszerzése a társadalmi részvételnek köszönhetően valósul meg.

1. A KÖZÖSSÉG VÉDELME

Fontos megteremteni a tágabb elméleti keretet a közösséggel és a csoporttal kapcsolatos, gondoskodáspolitikát jellemző beavatkozásokhoz. Ahhoz, hogy a közösségi beavatkozásokkal kapcsolatos módszereket, technikákat alkalmazzuk, szükséges annak megismerése, hogy a közösség mint társadalmi formáció milyen szerepet tölt be a társadalomban, milyen nagyobb társadalmi változásokra kell reagálnia. Végso soron ezek az ismeretek segítenek hatékonyan és felelősségteljesen beavatkozni a közösségek életébe, segítenek megérteni a gondoskodás szakmai folyamata során felmerülő dilemmákat.

1.1. Község és társadalom

A közösség és társadalom fogalmak oly erősen összekapcsolódnak, hogy abban az időszakban, amikor az európai társadalmak jelentős változáson mentek keresztül, a modernitás, az ipari társadalmak kialakulásakor a jelentősebb társadalomtudoók a közösségek változásán keresztül próbálták meg tetten érni a folyamatot. Durkheim egyik legfontosabb hozzájárulása ehhez a diskur-zushoz a társadalmi kohézió fogalmának hangsúlyozása, mely azt írja le, hogy

hogyan tartja össze a társadalmat a közösség, hogyan alakul ki a szolidaritás.¹⁶⁴ A mechanikus szolidaritás jellemző az egyszerűbb, tradicionális társadalmakra, ahol az egyének közötti kapcsolatokat azonos hiedelmek, értékek és normák határozzák meg. Ilyen társadalmakban az emberek hasonló tevékenységeket végeznek, a közösségi élet szoros, és a közösség tagjainak homogenizálását szolgálja. A közösség szorosan köti az egyént, erős a társadalmi integráció. A modern, komplex társadalmakra az organikus szolidaritás jellemző, ahol az egyének specializált szerepeket töltenek be. Itt a kohéziót az egymásra táltás hozza létre, mivel az egyének különböző feladatokat végeznek, és egymástól függenek. Értelemszerűen a korábban említett hagyományos közösségek fellazulnak, a társadalmi integráció, a kohézió mértéke csökken. A közösségek összetartó ereje a kollektív tudat, amelyet olyan közös hiedelmek és értékek összességéként határoz meg, amelyek egy közösséget jellemeznek. A kollektív tudat szilárdítja meg a társadalmat, integrálja azt, mivel az egyének azonosulnak vele, és ezáltal egységes csoportot alkotnak. A kollektív tudat erőssége és tartalma változik a társadalom fejlődésével. Durkheim anómia-fogalma is a közösség állapotát hivatott leírni, vagyis azt a jelenséget, amikor a társadalmi normák szabályozó ereje gyengül, ami bizonytalanságot és zűrzavart eredményez. Az anómia különösen a modern társadalmakban jelentkezik, ahol a gyors társadalmi változások és a specializáció elvágták az egyéneket a hagyományos közösségi kötődéseiktől, és elbizonytalanítják őket az életüket vezérlő értékekkel kapcsolatban. Az anómia olyan társadalmi problémákhoz vezethet, mint a bűnözés, az öngyilkosság, s természetesen ezek a jelenségek is a társadalom integráltságának egyik indikátoraként értelmezhetők, hiszen az anomikus, alulintegrált társadalmakban gyakrabban fordulnak elő a különböző devianciák. Durkheim szerint a vallás és a rítusok központi szerepet játszanak a közösség kohéziójában. A vallásos rítusok erősítik a kollektív tudatot és szimbolikusan újraalkotják a társadalmi kapcsolatokat. A rítusok során az egyének megerősítik közös értékeiket, ami hozzájárul a közösség összetartásához és stabilitásához.¹⁶⁵ Hasonlóan járt el Ferdinand Tönnies német szociológus, akinek egyik legjelentősebb műve a „Gemeinschaft und Gesellschaft” (Közösség és Társadalom).¹⁶⁶ Tönnies szintén a modernizáció lényegét próbálja megragadni abban a tekintetben, hogyan hatott az az emberi közösségekre, azok szerveződésére. Ebben a munkájában Tönnies két

¹⁶⁴ Durkheim, Émile: *A társadalmi tények magyarázatához. Válogatott tanulmányok*. Ford. Ádám Péter, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978. (Durkheim, 1978.)

¹⁶⁵ Durkheim, 1978; Durkheim, Émile: *A társadalmi munkamegosztásról*. 2. kiad. Ford. Csákó Mihály, Osiris, Budapest, 2001. (Osiris Könyvek. Szociológia)

¹⁶⁶ Tönnies, Ferdinand: *Közösség és társadalom*. Ford. Berényi Gábor és Tatár György, Gondolat, Budapest, 2004. (Társadalomtudományi Könyvtár Új Folyam)

ideáltípust különböztet meg, amelyek a társadalmi kapcsolatok és struktúrák különböző formáit reprezentálják:

- a. A Gemeinschaftot (közösség) az emberi kapcsolatok tradicionális, szorosabb formájaként írja le. A közösségekben az egyének közötti kapcsolatok szorosak és mélyek, gyakran személyesek és érzellemmel teltek. Az emberek közötti interakciók a közös értékek, normák és tradíciók alapján szerveződnek. Alapját általában a család és a közeli baráti mikroközösségi kapcsolatok képezik. Az emberek között a kölcsönös bizalom és a támogatás jellemző. Ezek a közösségek gyakran földrajzilag is közel helyezkednek el egymáshoz, például falvakban vagy kisvárosokban, városrészekben. A közösség tagjai jól ismerik egymást, és a társadalmi kapcsolatok átláthatóak. A közösségi életet gyakran erős tradíciók és vallási értékek határozzák meg.
- b. A Gesellschaftot (társadalom) a modern, iparosodott társadalmak jellemzőjeként írja le. A társadalomban az emberi kapcsolatok inkább racionálisak és formálisak. Az emberek közötti interakciók gyakran üzleti vagy szerződéses jellegűek, és kevésbé személyesek. Nagy, komplex struktúrákat képvisel, ahol az egyének gyakran anonimitásban maradnak egymás számára. Az emberek közötti kapcsolatok felszínesebbek, gyakrabban fordul elő az elidegenedés jelensége. A társadalomban az egyéni érdekek és célok nagyobb eséllyel kerülnek előtérbe, megjelenik az individualizáció. Az egyének önállósága és individualizmusa erősebb, mint a közösségi kohézió. Jellemzően urbanizált és iparosodott környezetben alakul ki, az emberek jellemzően nagyvárosokban élnek, ahol a társadalmi kapcsolatok változatosak és bonyolultak.

Ez két szélsőséges ideáltípus, mely a jelenség megértését szolgálja, ebből kifolyólag ritkán léteznek tiszta formájukban. A legtöbb társadalom és közösség valahol e két típus között helyezkedik el, a közösségek gyakran átmenetet képeznek a Gemeinschaftból a Gesellschaftba. Nem meglepő, hogy amikor a XX. század nagy társadalmi átalakulását vizsgáljuk, akkor a modernizációhoz hasonlóan a közösség, a közösségekben lezajlott változások mentén érthető meg a folyamat lényege. Anthony Giddens kiemelt figyelmet szentel a globalizáció hatásainak, amelyeket a közösségek és a társadalmi struktúrák átalakulásának egyik fő tényezőjeként lát.¹⁶⁷ A globalizáció nemcsak gazdasági és politikai szempontból fontos, hanem a mindennapi életre is mély hatással van. A globalizáció révén az idő és a tér fogalmai radikálisan átalakultak azáltal,

¹⁶⁷ Giddens, Anthony: *Elszabadult világ. Hogyan alakítja át életünket a globalizáció?* Ford. Gárdos János, Napvilág, Budapest, 2005. (Demos könyvek) (Giddens, 2005.)

hogy a technológiai fejlődés lehetővé teszi az azonnali kommunikációt és az információ gyors áramlását, ami újfajta kapcsolódási módokat és közösségi formákat eredményez. A globalizáció következtében a helyi közösségek és a globális folyamatok szoros kölcsönhatásban vannak egymással, a helyi események globális következményekkel járhatnak, és fordítva. A különböző társadalmi átalakulások következtében kialakul a kockázattársadalom, ahol az egyének és a közösségek folyamatosan szembesülnek új típusú kockázatokkal és bizonytalanságokkal. Ezek a kockázatok nemcsak természeti, hanem társadalmi eredetűek is, és a modern technológia és globalizáció következményei. A környezeti problémák, mint a klímaváltozás és a környezetszennyezés, globális kihívások, amelyek közvetlen hatással vannak a helyi közösségekre is. A globalizációval együtt járó gazdasági és politikai kockázatok, mint a pénzügyi válságok és a politikai instabilitás, szintén jelentős kihívást jelentenek a közösségek számára. A közösségek abból a szempontból is fontos tényezők ebben a folyamatban, hogy Giddens strukturálódási elmélete szerint a társadalmi struktúrák nem csak meghatározzák az egyének cselekvéseit, hanem azok folyamatosan újratermelődnek az egyéni cselekvések révén. Ez a kétirányú folyamat biztosítja, hogy a struktúrák és a cselekvések folyamatosan befolyásolják egymást.¹⁶⁸ Ebben a folyamatban kulcsszerepe van a közösségeknek azáltal, hogy a közösségek cselekvésekre adott reakciói a társadalmi hatásokra fékező vagy generáló hatással bírnak, azaz aktív módon befolyásolhatják a társadalmi folyamatokat. Talcott Parsons, a 20. század egyik legjelentősebb amerikai szociológusa, a strukturális funkcionalizmus kidolgozásával járult hozzá a közösségek és társadalmi rendszerek, alrendszerek megértéséhez. E szerint a társadalom egy összetett rendszer, amely különböző struktúrákból és intézményekből áll, amelyek mindegyike meghatározott funkciókat lát el a társadalmi rend és stabilitás fenntartása érdekében. Parsons szerint a társadalom különböző szerepek és normák összessége, amelyeket az egyének elfogadnak és betartanak, így ezek a szerepek és normák biztosítják a társadalmi rendszer működését és stabilitását.¹⁶⁹ Ahhoz, hogy az egyének és csoportok harmonikusan együttműködjenek, a szociális integráció feltételének kell teljesülnie, ennek alapja pedig a közös értékek és normák rendszere. Tehát a közösségek megfelelő működése alapvető feltétele a társadalom stabilitásának. A közösségekben lévő egyének és szervezetek közötti kapcsolatok és interakciók alkotják a közösség lényegét. Ezek a kapcsolatok nemcsak lokális, hanem

¹⁶⁸ Giddens, Anthony: *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. University of California Press, Berkeley, 1984. (Giddens, 1984.)

¹⁶⁹ Parsons, Talcott: A modern társadalmak rendszere. Ford. Némédi Dénes, In Felkai Gábor – Némédi Dénes – Somlai Péter (szerk.): *Szociológiai irányzatok a XX. században*. Új Mandátum, Budapest, 2000, 40–61. (Parsons, 2000.)

regionális és globális szinten is működhetnek, ami összekapcsolja a helyi közösségeket a tágabb társadalmi és gazdasági rendszerekkel. Ezen kapcsolatok működtetése során halmozódik fel a társadalmi tőke, amely a közösségekben lévő kapcsolatoknak és a kölcsönös bizalomnak köszönhetően alakul ki, növeli a közösségek ellenálló képességét és kohézióját, elősegítve a közösség céljainak elérését.

1.2. A közösségek veszélyben

Korunk egyik kiemelkedő társadalmi hatása, mely elvezetett minket a posztmodern korbba, összekapcsolódik a globalizációval. Ez az átalakulás is, hasonlóan a modernizációhoz, alapjaiban formálja át a társadalom működését, számos kihívást generálva. A globalizáció komplex és sokrétű hatásai mélyen befolyásolták a szűkebb értelemben vett emberi közösségeket. Míg a globalizáció pozitív hatásai között szerepel a kulturális sokszínűség, a gazdasági fejlődés, az oktatás és az egészségügy hozzáférhetőségének bővülése, addig a negatívumok közé tartozik a kulturális homogenizáció, a gazdasági egyenlőtlenségek növekedése, a természetvédelmi kockázatok, valamint a társadalmi kohézió gyengülése. Ezek a hatások azonban nem egyformán érintik a különböző közösségeket, és nagyban függenek a helyi körülményektől, valamint attól, hogy a közösségek milyen „állapotukban” szembesülnek ezzel a kihívással. A globalizáció a nemzetállamok szuverenitását is megkérdőjelezte, ami negatív hatással lehetett a helyi közösségek integráltságára. A globális gazdasági és politikai erők gyakran gyengítették a helyi és nemzeti intézmények befolyását, ami a társadalmi integráció szempontjából destabilizáló tényezővé vált. A helyi közösségek elveszíthetik ellenőrzésüket saját sorsuk felett, különösen akkor, amikor a multinacionális vállalatok és intézmények döntései határozzák meg a helyi gazdasági és társadalmi folyamatokat. Ez a fajta hatalomvesztés növelhette az elidegenedést és a közömbösséget a nagyobb ívű közösségi ügyek iránt, ami aláásta a társadalmi integrációt és a közösségek erejét, legalábbis átformálta a közösségiséget, ennek következményeként a közösségekben fellelhető szolidaritás is átalakulóban van. A posztmodern korban egy újfajta szolidaritás jelenik meg, mely kifejezetten az értékalapú megközelítést hangsúlyozza, azaz erkölcsi motívummal rendelkezik, s a szűkebben vett, hozzánk hasonló emberekkel vállalt szolidaritásban gyökerezik.¹⁷⁰ Ehhez kapcsolódóan egyéb, technikai oldalról érkező kihívásoknak is meg kellett felelniük a közösségeknek. Az IKT eszközök más szerveződési formákat,

¹⁷⁰ Rorty, Richard: *Esetlegesség, irónia és szolidaritás*. Ford. Boros János és Csordás Gábor, Jelenkor, Pécs, 1994.

platformokat kínáltak, melyek a kapcsolattartás módját, tartalmát is befolyásolták. Ennek köszönhetően az információs és kommunikációs technológiák (IKT) forradalma az elmúlt évtizedekben mélyreható változásokat eredményezett a társadalmi integráció és a társadalmak integráltsága szempontjából is. Az IKT-eszközök, mint az internet, mobiltelefonok, közösségi média, és más digitális technológiák, mind hozzájárultak ahhoz, hogy a világ egyre inkább összekapcsolódjon, egyfajta „világfaluvá” váljon.¹⁷¹ A kapcsolatépítés új lehetőségei és az információáramlás felgyorsulása révén az emberek gyorsabban hozzáférhettek más kultúrákhoz, véleményekhez és tudáshoz, ami növelte a toleranciát és a más kultúrák megértését. A társadalmi folyamatokban való részvétel új lehetőségei kínálkoztak, néhányan a demokrácia erősödését várták a folyamattól¹⁷², illetve a közösségek szerveződésének újabb lehetőségeit vizionáltak.¹⁷³ Az IKT eszközök lehetővé tették a közösségek számára, hogy könnyebben szerveződjenek és aktivizálódjanak közös célok érdekében, belső motiváció, érdeklődés alapján csatlakozhassunk akár távolabbi közösségekhez is. Ez a fajta szerveződés lehetőséget adott a marginalizált csoportok számára, hogy hangot adjanak problémáiknak, és platformként szolgálhat arra, hogy részt vegyenek a társadalmi diskurzusokban. Azonban az IKT eszközök elterjedése nem egyenlő mértékben érintette a különböző régiókat, társadalmi csoportokat, ami jelentős digitális megosztottsághoz vezetett. A digitális szakadék, amely elsősorban a fejlett és a fejlődő országok, valamint a városi és vidéki területek között jelentkezik, tovább növelte a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségeket.¹⁷⁴ Ez a fajta digitális hátrány a várakozásokkal ellentétben aláasta a társadalmi integrációt, mivel a hozzáférés hiánya miatt ezek a közösségek addig is meglevő hátrányaikat nemhogy kompenzálták volna, inkább további hátrányokkal kellett megküzdeniük, azaz a már megszokott társadalmi erőviszonyokon lényegesen nem változtat, inkább megerősíti azokat.¹⁷⁵ Az IKT eszközök további negatív hatása, amely a társadalmi integráció gyengüléséhez vezet, az információs buborékok kialakulása. A közösségi média és az online keresőmotorok algoritmusai gyakran személyre szabott tartalmakat kínálnak,

¹⁷¹ McLuhan, Marshall: *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötté*. Ford. Kristó Nagy István és Tótfalusi István, Trezor, Budapest, 2001.

¹⁷² Budge, Ian: *The New Challenge of Direct Democracy*. Polity, Cambridge, 1996.

¹⁷³ Schwartz, Edward: *NetActivism. How Citizens Use the Internet*. Songline Studios, Sebastopol, CA, 1996; vagy Vitányi Iván: *A magyar kultúra esélyei*. 2 kötet. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2006. (Magyarország az ezredfordulón) (Vitányi, 2006.)

¹⁷⁴ Nagy Réka: Új lencsék egy új társadalmi jelenség vizsgálatában. A digitális egyenlőtlenségek kutatásának átfogó szemléletéről. *Szociológiai Szemle*, 2007/1–2, 16–28; Fehérvári Anikó: Digitális egyenlőtlenségek Magyarországon. *Educatio*, 2017/2, 157–168.

¹⁷⁵ Stanley, J. Woody – Weare, Christopher: The Effects of Internet Use on Political Participation. Evidence From an Agency Online Discussion Forum. *Administration & Society*, 2004/5, 503–527.

ami megerősítheti az emberek meglévő véleményeit és előítéleteit. Ez az úgynevezett „echo chamber” jelenség ahhoz vezethet, hogy az emberek csak olyan információkat látnak és olvasnak, amelyek megerősítik saját nézeteiket, és kevésbé nyitottak más nézőpontokra.¹⁷⁶ Az információs buborékok és a polarizáció növekedése tovább csökkenti a társadalmi kohéziót, mivel a különböző „kis világok” közötti kommunikáció, más társadalmi csoportok megismerése korlátozottabbá válik, ami társadalmi feszültségeket generál. Végso soron az IKT eszközök elősegítették a szociális elszigetelődés növekedését is. Az online kapcsolatok nem helyettesítik a személyes interakciókat, és az emberek közötti közvetlen kommunikáció hiánya elszigeteltséghez vezethet.¹⁷⁷ A közösségi média intenzív használata és a digitális függőség negatív hatással van a mentális egészségre, növelve a stresszt, a szorongást és a depressziót.¹⁷⁸ Ezek a mentális egészségügyi problémák alááshatják a társadalmi integrációt, mivel az emberek kevésbé hajlamosak aktívan részt venni a közösség életében, s növekedhet a magányosság érzése. Ezek eredményeként „egyszemélyes közösségekké” váltunk.¹⁷⁹ A valós tartalmú információk mellett számos esetben lehetünk tanúi annak, hogy valótlanágok, rémhírek futótűzként terjednek a világhálón. A közösségi kontroll hiánya mellett, az elszigetelt individuumnak egyedül kell eldöntenie, miben hisz, mit tart valósnak. Az individualizáció a közösség támogatása nélkül remek táptalaja a társadalom további fragmentálásának.

1.3. A közösség mint megoldás

A közösségek alapvető szerepet játszanak a társadalom működésében. A „község” szó definiálása sem egyszerű feladat, többféle tartalmat és minőséget is jelenthet számunkra. Kifejezhet emberek együtteséből álló szerveződést, ugyanakkor értéktartalmából adódóan használjuk minőséget kifejező fogalomként is, jól szerveződött „mikrotársadalomra”. Kifejezhet lokalitást, egy lakónegyed közösségét, egy település közösségét, ugyanakkor az egy közösséghez

¹⁷⁶ Dubois, Elizabeth – Blank, Grant: The echo chamber is overstated: the moderating effect of political interest and diverse media. *Information, Communication & Society*, 2018/5, 729–745; Szikora Tamás: A közösségi oldalak algoritmusának véleménybefolyásoló ereje. Fókuszban egy közép-kelet-európai kutatás eredményei. *In Medias Res*, 2021/1, 143–154.

¹⁷⁷ Fekete Mariann: Megkoronázott sebezhetőségek. Avagy a fiatalság új típusú megélése. *Iskolakultúra*, 2021/2, 54–75.; Galán Anita – Rákó Erzsébet – Szabó Gyula: A virtuális világ veszélyei és a gyermekvédelem aktuális kérdései. *Különleges Bánásmód – Interdiszciplináris folyóirat*, 2018/4, 61–72.

¹⁷⁸ Twenge, Jean M.: *iGeneráció. Akik közösségi médián és okostelefonon nevelkedtek*. Édesvíz Kiadó, 2018.

¹⁷⁹ Csányi Vilmos: *Az emberi természet. Humánétológia*. Vince Kiadó, Budapest, 2003. (Csányi, 2024.)

tartozás élményéből adódó érzést is.¹⁸⁰ Tehát valóban egy több jelentéssel bíró fogalomról van szó. A közösségek nem csupán egyének csoportjai, hanem olyan szerveződési formák, amelyek támogatják a társadalmi kohéziót, az egyéni és kollektív identitás kialakulását, valamint hozzájárulnak a társadalmi jóléthez. Amartya Sen kétféle integráló funkciót különít el, az első a közösségi integráció, mely a kollektív identitásra támaszkodik, az identitásformáló funkció a lényegesebb. A második a közösség intézményi, szervezeti jellegében nyilvánul meg, az egyének közösségekbe szerveződnek és részt vesznek a szervezett közösség tevékenységeiben, azaz egyfajta rendszerintegrációt biztosít.¹⁸¹ Tehát a közösségek alapvető szerepet játszanak az egyének identitásának kialakításában és megerősítésében is. A közösségekben való részvétel révén az egyének megtapasztalják a hovatartozás érzését, amely fontos a mentális egészség és a szociális jólét szempontjából, hiszen a megküzdési stratégiánk alapvető erőforrásaiként tarthatjuk számon a minket körülvevő közösségeket. Másként megfogalmazva: a közösségek segítenek az egyéneknek szociális hálójuk kiépítésében, amelyek erősítik adaptációs készségeiket, segítik megküzdési stratégiáikat például betegség, munkanélküliség vagy családi problémák esetén. Erőforrásként értelmezhető, hogy az egyének közötti szoros kapcsolatok erősítik a társadalmi tőkét. A társadalmi tőke olyan erőforrás, amely a közösségen belüli együttműködést és bizalmat növeli, elősegítve a közösségi problémák megoldását és a kollektív cselekvést. Természetesen az sem elhanyagolható, hogy a közösségek kulcsszerepet játszanak a kulturális örökség megőrzésében és átörökítésében. A közösségi események, hagyományok és szokások ápolása erősíti az identitást és a közösségi összetartozást.¹⁸² A közösségek által szervezett kulturális programok és rendezvények elősegítik a közösségi élet gazdagodását és a kulturális sokszínűség megőrzését. Látható, hogy a közösségek nem csupán a társadalmi, gazdasági és kulturális élet alapvető építőkövei, hanem nélkülözhetetlenek a társadalmi kohézió és jólét szempontjából is. Amikor a gondoskodáspolitikai színtereit vesszük számba, látható, hogy a közösség szerepe, a megfelelő társadalmi integráció biztosítása elengedhetetlen feltétele annak, hogy a társadalom jó válaszokat tudjon adni a jövő kihívásaira. Az egyén és a makrotársadalmi struktúra között elhelyezkedve számos feladatot látnak el a közösségek, ebben a szociális gondoskodás, a szolidaritás elemei is nagy hangsúlyt kell, hogy kapjanak, a gondoskodási hierarchia aktív elemeiként.

¹⁸⁰ Hadnagy József: Közösségi kapcsolatok szerveződési sajátosságai a digitális térben, és ami mögötte van. Elméleti alapok a közösségi munka, közösségi kapcsolatok modelljéhez. In Pacsuta István (szerk.): *Az IKT eszközök szociálpedagógiai vonatkozásai*. Liceum Kiadó, Eger, 2016, 53–93.

¹⁸¹ Sen, Amartya: Társadalmi kirekesztés. Fogalom, alkalmazás és vizsgálat, 1. Ford. Kozma Judit, *Esély – Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 2003/6, 3–22.

¹⁸² Vitányi, 2006.

2. KÖZÖSSÉGI ALAPÚ SZOLGÁLTATÁSFEJLESZTÉS

2.1. Hogyan működik elég jól egy közösség?

Mivel a közösség fogalmi meghatározása is nagy diverzitással rendelkezik, így még fontosabb talán, hogy olyan általános jellemzőket tudjunk megfogalmazni, melyek képesek leírni a közösség működésének sajátosságait, szükséges kritériumait. Ezek áttekintése azért is nagyon fontos, mert amikor közösséggel dolgozunk, vagy a közösségi alapú beavatkozásra alapozva szeretnénk szolgáltatást fejleszteni, akkor elengedhetetlen az is, hogy a közösség a működéséhez, az elég jó működéshez kapcsolódó készségekkel, ismérvekkel tisztában legyen, azokkal rendelkezzen. A jó közösség hatékony működése szempontjából alapvetőek a következők:

- a. Tagjai együtt tudjanak működni, és tudjanak együtt dolgozni (együttműködési készség).
- b. Mi-tudat megjelenése, azaz a közösségi érzés tudatának kialakulása.
- c. Együttes élmények szervezésére való képesség, mely élmények társas tevékenységek során jönnek létre.
- d. A közösség tagjai elfogadják egymást és kölcsönös bizalommal vannak egymás iránt.
- e. A közösség tagjai nyitottak egymás felé.
- f. A kialakult szokásokat, szabályokat az egyének ismerik és be is tartják, valamint képesek új szokások kialakítására, azok fenntartására.
- g. A közösség képes a differenciálódásra, azaz közösségi szerepek, státuszok jönnek létre, melyekre a tagok önként, vagy demokratikus választás során jelentkeznek.
- h. A tagok felelősséget vállalnak egymásért, együtt éreznek és segítik egymást (szolidaritás és segítségnyújtás készsége).
- i. Rugalmasan képesek reagálni a közösséggel szembeni kihívásokra, változásokra.

Amennyiben a fentiek megvalósulnak, az elég jól működő közösség betölti funkcióját, s ezzel támogatja tagjai társadalmi működését.¹⁸³

¹⁸³ Varga A. Tamás – Vercseg Ilona: *Közösségfejlesztés*. 2., jav. kiad. Magyar Művelődési Intézet, Budapest 2001. (Varga–Vercseg, 2001.)

2.2. A közösség funkciói

Roland L. Warren funkcionalista felfogásban közelít a közösség felé.¹⁸⁴ Szerinte, ha a közösség valóban létezik, akkor annak az azonos földrajzi elhelyezkedésben, amely a fizikai és lelki biztonságot otthonként nyújtja, az alábbi öt funkciónak kell megfelelnie:

- a. A szocializáció, melyen keresztül a közösség bizonyos értékeket olt tagjaiba.
- b. A gazdasági boldogulás funkciója – a közösség megélhetési lehetőséget biztosít tagjainak.
- c. Társadalmi részvétel, teljesítve a társaság iránti általános igényt.
- d. Társadalmi kontroll, megkövetelve a közösség értékeinek betartását.
- e. Kölcsönös támogatás, mely folyamat segítségével a közösség tagjai megvalósítják azokat a feladatokat, amelyek túl nagyok vagy túl sürgősek ahhoz, hogy egy egyedülálló személy kezelni tudja azokat.

Warren szerint egy kisebb közösségtől egészen a nagyobb, akár települési közösségig ez az öt funkció fordul elő számtalan formában, hol formálisan, hol informálisan. De bármilyenek legyenek is a helyi sajátosságok, ezek a funkciók jelen vannak minden emberi csoportban is, melyet a szociológusok közösségnek hívnak.¹⁸⁵

2.3. Közösségi alapú szolgáltatásfejlesztés modellje

Fontos, hogy a közösségi beavatkozás, és az erre épülő szolgáltatásfejlesztés egyben a közösség tagjaiból álló „aktív mag” kialakulását, létrehozását is jelenti¹⁸⁶, mely alapját képezi a későbbi közösségi önállósodásnak, a közösség önálló cselekvésének, s a társadalmi részvétel megvalósításának is. A közösségi munka céljai között szerepel Charlie McConnell¹⁸⁷ szerint a közösségek erősítése, az élet minőségének javítása, és minden egyén és közösség számára egyenlő esély biztosítása ahhoz, hogy a társadalmi fejlődés előnyeiből részesedjenek. A közösségek tagjai között azonban nem mindenki ismeri fel azokat

¹⁸⁴ Warren, Roland L.: Towards a Reformulation of Community Theory. *Human Organisation*, 1956/2, 8–11.

¹⁸⁵ Goolrick, William K. et al. (eds.): *The Community*. Time-Life Books, Alexandria, VA, 1976. (Human Behavior)

¹⁸⁶ Hadnagy József: Egy közösségfejlesztési folyamat módszertani tapasztalatai. In Bajzáth Angéla – Csányi Kinga – Győri János (szerk.): *Elkötelezettség és rugalmasság: a neveléstudomány útjai az átalakuló világban*. Absztraktkötet. (XXIII. Országos Neveléstudományi Konferencia, ELTE PPK, 2023. október 26–28.) MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság – ELTE PPK, Budapest, 2023, 197. (Hadnagy, 2023.)

¹⁸⁷ McConnell, Charlie: *A közösségfejlesztés támogatása Európában*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 1992.

a lehetőségeket, melyeket egy közösségfejlesztési folyamatban történő aktív részvétel, bekapcsolódás tud számára nyújtani. Ezt a szakember sem várhatja el, azonban folyamatosan törekszik arra, hogy a közösség tagjai tájékozódjanak a közös munka céljairól, eredményeiről, nehézségeiről, annak folyamatáról. Így minden tagnak lehetősége lenne valamilyen módon bekapcsolódni a közösségfejlesztésbe, azonban a bekapcsolódás mértéke, az aktivitás közösségenként eltérő. A siker egyik kulcsa, hogy a közösségi szakember képes legyen bevonni olyan tagokat az aktív munkába, akik a közösség meghatározó, véleményformáló emberei, hiszen az ő szavuk és tetteik legitimizálják a fejlesztési folyamatot, a problémamegoldást. Ők lesznek azok, akik mozgatják, behívják, értesítik, szervezik a közösségüket, s akiknek köszönhetően a folyamat későbbi szakaszában a közösségfejlesztő szakember egyre inkább kivonulhat a közösség életéből. Akkor már ott tart a folyamat, hogy a közösség megtanulja a társadalmi részvételt gyakorolni, s az aktív magnak köszönhetően önállóan működtetni, aktivizálni saját magát. A gondoskodást végző szakember attitűdjét az „aktív jelenlét” jellemzi a beavatkozás folyamán, mely az aktív mag létrejöttével, és annak megerősödésével változik. Folyamatosan kivonul a közösség mozgatásából, s inkább facilitáló szerepet vesz fel. A jelenlétnek köszönhetően szerves részévé válik a közösségi munkának, és magának a közösségnek. Ez egyrészt biztosítja a bizalom kiépítését, és azt is, hogy a közösségi igények megjelenésével olyan szolgáltatásokat indítson be a közösséggel együttműködve, melyek a közösség igényeire építenek. Így jönnek létre később a csoportok, a szabadidős formációk és az egyéni esetkezelések, a családmunka. A közösségi folyamat lehetővé teszi a folyamatos igényfelmérést és az igények artikulációját, valamint az ezekre közösen kidolgozott megoldások, szolgáltatások beindítását. Ez a közösségi alapú szolgáltatásfejlesztés és gondoskodás. A beavatkozás szempontjából fontos a közösségi szakember körültekintő előzetes tájékozódása, mellyel már el is indult a közösségi beavatkozás folyamata. A módszertan kidolgozása során nagyban támaszkodtunk a Vercseg (2004) közösségfejlesztési folyamatában megismert intervenciókra.

A közösségi alapú szolgáltatásfejlesztés általános folyamata¹⁸⁸:

- a. Tájékozódás, megfigyelés – Ebben a lépésben előzetesen tájékozódnunk kell a közösségről, annak sajátosságairól, összetételéről. A közösség életét meghatározó intézményrendszert meg kell ismernünk, s fontos lesz a mindennapi élet megfigyelése, hiszen ekkor feltárulkoznak azok a közösségi tagok is, akik később aktívabb szerepet vállalhatnak a közösségi beavatkozásban.

¹⁸⁸ Vercseg Ilona: *Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak. Módszertani füzet. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 2004. (Parola Füzetek)*

- b. Interjú – Az interjú alatt a közösségfejlesztésben ismert módszert értjük, melyet a helyben élő közösség tagjával végzünk el, akit vagy ajánlás útján csatornázunk be az interjú folyamatába, vagy a mindennapi élet megfigyelése során az általunk véleményformálónak vélt személyrel folytatjuk le. Nagyon fontos a beavatkozás ezen szakaszában, hogy megtaláljuk a közösséget mozgató, a véleményüket hangoztató és a közösség által is elfogadott embereket, hiszen ők kezdik majd életre hívni az aktív magot. Az interjú során elhamarkodott lenne a „diagnózis” megalkotása, de nagyon sok probléma fog a felszínre kerülni, melyek jó alapját képezik majd a közösséget szélesebben megszólító fórumnak.
- c. Fórum – A fórum egy kiemelt fontossággal bíró beavatkozás a közösségi munka szempontjából. Ide lehetőség szerint a közösség minden tagját meghívjuk, s bármennyi közösségi tag jön el, annak nagyon örülünk, hiszen velük együtt fogunk dolgozni a közös célokért, melyeket itt egyeztetünk. A megbeszélés fő fókusza az interjúk során az interjúalanyok által felvetett problémák és változtatni való dolgok, azonban az is nagyon fontos, hogy a közösség pozitívumai, az élettér előnyei, az emberi gesztusok, melyek előre viszik a közösséget, szintén elhangozzanak, s arra reagálhassanak a fórumon résztvevők. Ez egy tematizált beszélgetés, melyet a gondoskodást facilitáló szakember vezet. Legfontosabb célja, hogy a közösség tagjai kapcsolódni tudjanak a problémákhoz, a felvetett változtatásra szánt dolgokhoz és egymáshoz. Ez a fórumot vezető szakember feladata és felelőssége.
- d. Ajtótól ajtóig kérdőív – A fórum utolsó harmadában a közösségi gondoskodást végző szakember felkéri a tagokat, hogy csatlakozzanak egy kérdőív megalkotásához, melyben segítséget kapnak a szakembertől. Itt a fórumon elhangzott problémákat kell egy rövid megszólítás és a közös probléma megoldásra való felhívó szöveg után felsorolni, amire majd a kitöltők jelezhetik egyetértésüket vagy elutasításukat. Azaz a kitöltők véleménye alapján láthatjuk, hogy a közösség mit él meg problémaként. Minél többen értenek egyet egy, az adott kérdőívben felsorolt problémával, annál biztosabbak lehetünk abban, hogy az a legfontosabb problémája a közösségnek. Ez azt is jelenti, hogy ezeket a kérdőíveket el kell juttatni a közösség tagjaihoz. Onnan ezt be kell gyűjteni, ki kell értékelni és ezt majd a közösség elé kell tární egy újabb fórum során. Ebből a folyamatból is látszik, hogy a közösség tagjai itt már aktivizálódnak. Bekapcsolódnak saját életük, életterük, környezetük megváltoztatásába, jobba tételébe, azaz kialakul az aktív mag, mely a fő mozgatórugója lesz a közösségi alapú szolgáltatásfejlesztésnek.

- e. Megoldásorientált fórumok – Az ajtótól ajtóig kérdőív eredményeit a közösség tagjai tárják a közösség elé egy fórumon, amire szintén meg kell hívni minden közösségi tagot. A közösségi gondoskodást végző szakember feladata, hogy a megoldásorientált fórumon tematikus beszélgetés segítségével facilitálja a közösséget és az aktív magot a megoldások keresésére. Ekkor válik nagyon fontossá a közösség életét meghatározó intézmények, szolgáltatások bevonása ebbe a problémamegoldó folyamatba, melyekbe már az aktív mag tagjai is bekapcsolódnak. Tárgyalásokat kezdeményeznek, egyeztetéseken vesznek részt és folyamatosan keresik a közösségi megoldásokat. Változik a közösség tagjainak szerepe is, hiszen egyre aktívabbak lesznek, és intézik a saját közösségük életét. Változik a közösségi gondoskodást végző szakember feladata és szerepe is, hiszen egyre nagyobb teret tud adni a közösség tagjainak mind a fórumok vezetésében, mind pedig a konkrét problémamegoldásban is. Viszont az intézmények, döntéshozók bevonásában még nagyobb kompetenciával rendelkeznek, mint a közösség tagjai, így erre irányulnak az intervenciói is. Azonban nem csak ez a változás jellemzi a folyamatot, hanem az is, hogy a fórumoknak és a közös gondolkodásnak köszönhetően megjelenik a közösségi alapú szolgáltatásfejlesztés lehetősége. A beszélgetéseken nagyon sok igény fogalmazódik meg a tagok részéről, melyek más munkaformák megjelenését hívják életre. A közösségi alap és kiindulás a gondoskodás megvalósulásának azon biztosítéka, mely a közösséget alkotó egyének igényeire szerveződik azután, hogy megélik a közösséghez tartozást és a közös cselekvés, a közös problémamegoldás erejét. Ez a közösségből kiinduló szolgáltatásfejlesztés és gondoskodás lényege.
- f. Tájékoztató, értékelő, visszacsatoló fórumok – Az aktív mag nem szakadhat el a közösségtől. A rendszeres időközönként életre hívott tájékoztató, értékelő fórumokon a közösség folyamatosan tájékoztodik arról, hogyan áll a közösségi problémamegoldás. A felelősség mindenkié. A részvétel is mindenki sajátja. Be lehet kapcsolódni, részt lehet venni, közös döntéseket lehet hozni, azaz a közösség tagjai megtanulják, képessé válnak a társadalom demokratikus folyamataiba való aktív bekapcsolódásra. Aktív, cselekvő módon képesek saját közösségüknek a tagjai lenni. Ezáltal megoldódnak a problémák, artikulálódnak az egyéni igények, melyre szakmai intervenciókkal válaszokat lehet adni, s új nehézségek, igények fókuszba állításával új beavatkozásokba lehet kezdeni. De ez már a közösség által irányított beavatkozás lesz, s a közösség igényeire létrejövő szolgáltatás, mely akár lehet egy csoport is. Azonban, hogy mit értünk a csoport, mint a professzionális segítség másik munkaformája alatt, azt az alábbiakban tisztázzuk.

3. CSOPORTMUNKA MINT A GONDOSKODÁSPOLITIKAI PROFESSZIÓ MUNKAFORMÁJA

A közösségi alapú szolgáltatásfejlesztés bemutatása alapján megjelenik a közösségben a kisebb társas szerveződésben folytatott munka igénye is. Vannak emberek, akik a közösségre jellemző működéstől eltérő intimitásra vágnak, s azt is felismerik, hogy gondolataikkal, kérdéseikkel, az élethelyzetükben megjelenő kihívásokkal nincsenek egyedül. Várják, keresik a közösségi fórumokon kívül azokat a lehetőségeket, melyek lehetővé teszik a megosztást számukra és a közösségitől eltérő, személyes kihívásaikra adnak válaszokat a csoportos munkaforma keretein belül. A továbbiakban arra keressük a választ, hogy mit jelent a csoportmunka a gondoskodáspolitikai professzionális intervenciók sorában.

3.1. A csoport és a csoportmunka fogalma

A csoportfogalom használata eltérő. Két részre bontható az az összefüggés, amelybe a csoportot helyezik. Az egyik megközelítés esetében mint társadalmi formációt kezelik, hiszen mindennapjainkban is sok csoportnak vagyunk a tagjai (pl. tanulócsoporthat, munkacsoport stb.). Másrészt mint az emberi pszichikumot megmozgató, azzal foglalkozó szerveződési egységet tekintik. A csoport mint társadalmi formáció kapcsolatot biztosít az egyén és a társadalom között, ugyanakkor az általa felkínált lehetőségekben az egyéni különbségek megmutatkozhatnak, a tagok sajátosságai más jelenlévők hatására változhatnak, azaz a lélektani munka helyszínéül is szolgálhat. Arról, hogy hogyan működünk csoportban, sok információnk van, hiszen családban, munkahelyen, iskolában, klubokban csoportok részesei vagyunk. Ám az itt szerzett tapasztalatok nem állnak össze feltétlenül reflektált tudássá. A mesterségesen szervezett csoportok lehetőséget teremtenek tagjaik számára az önreflexió képességének megtanulására, aminek eredményeképpen visszatérve a saját életterületükbe hatékonyabb működésre lesznek képesek. A pszichológiai szakirodalom, ha csoportról beszél, akkor általában a kiscsoportot érti alatta, amely 5–15 fő közötti tagsággal rendelkezik.¹⁸⁹ A gondoskodáspolitikai professziót jellemző csoportmunka esetén is ezt a számot tekintjük mérvadónak, azaz jellemzően ezzel a létszámmal dolgozunk a csoportmunka során. A fentieket figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a gondoskodáspolitikai professzionális munka során használt csoportmunka esetében a csoport egy speciális

¹⁸⁹ Pataki Ferenc: Új fejlemények a csoportkutatásban. In uő. (vál.): *Csoportlélektan*. Gondolat, Budapest, 1980, 5–30.

szerveződés, melyben meghatározott számú tag olyan cél elérésén dolgozik, melyek nagyon hasonlóak – de az egyéni élethelyzetek különbözőségéből adódóan –, mégis eltéréseket mutatnak. A csoport vezetője feladatokon keresztül, irányított interakciók szervezésével segíti a tagokat a feladatok elvégzésében s a tapasztalatok átgondolásában, hogy azokat később, a mindennapi életükbe beépítve hasznosítsák.

3.2. Csoportmunka a gondoskodáspolitikai professzionális tevékenységrendszerében

A csoportmeghatározások közül a szociális csoport definíciója áll a legközelebb a gondoskodáspolitikát jellemző csoportmunka-felfogáshoz, kiegészítve a nevelésorientáció fogalmával. A nevelésorientációt tágran értelmezve, s Mihály Ottó alapján¹⁹⁰ az alábbiak emelhetők ki. Nevelési cél és így csoportcél is a következő:

- a. „emberi erőforrás újratermelése”
- b. „munkaerő termelés”
- c. „növekedés, fejlődés” folyamata
- d. „általános képzés”
- e. „egyéni potenciál” realizálódása
- f. „a társadalmi igényeknek való megfelelés”.

A gondoskodáspolitikai által megvalósított csoportmunka-meghatározás a következőképpen hangzik: „Olyan probléma- és szükségletcentrikus, nevelésorientált, céltudatosan vezetett szerveződés, mely során a csoportvezető programtevékenységeken keresztül, a csoportdinamikai elemeket ismerve és értve, megfelelő attitűdkészlettel segíti a tagokat a célok elérésében és a szükségletek kielégítésében. Ezzel a tevékenységgel a csoport szocioemocionális területen támogatja tagjait.”

A meghatározás tartalmi elemei:

- a. Probléma- és szükségletcentrikusság – Fontos kiindulási pontja egy csoport létrejöttének az, hogy milyen probléma, szükséglet köré szerveződik. A különböző hátrányokkal, kihívásokkal küzdő, gondoskodásban résztvevők eltérő szükségletek kielégítését preferálják, hiszen az adott problémát, amely élethelyzetüket jellemzi, különbözőképpen élik meg. A szükségletkielégítés akadályoztatásából származó problémák gyökereinek a megtalálása és az erre való érzékenység lesz a kiinduló-

¹⁹⁰ Mihály Ottó: *Bevezetés a nevelésfilozófiába*. Okker, Budapest, 1998.

pontja annak, hogy mire hozunk létre csoportot. Tovább szélesítve a fogalmunkat, ez azt is jelenti, hogy a kliensek figyelmét és érdeklődését rá kell irányítani azokra az igényekre (társas, szociális, emocionális igények), amelyek kielégítetlensége a diszfunkcionális viselkedést és a probléma megjelenését okozta. Ezáltal motiválttá lehet tenni őket arra, hogy aktívan bekapcsolódjanak a probléma köré szervezett közös témákba, csoportos játékokba, megbeszélésekbe.

- b. Céltudatosság – A probléma és a szükségletek felismerése után szükség van egy olyan elemzői tevékenységre, mely által a csoportvezető az érzékelt hiányt, szükségletet (problémát) képes lebontani ismereti és készségbéli hiányosságokra, s az ezt kompenzáló szakmai programot képes céltudatosan felépíteni úgy, hogy az a csoporttagok fejlődését szolgálja. Fontos, hogy a csoport kimeneti céljait részcélokra tudja lebontani, s minden tevékenységet, melyet a csoporttal együtt végez, képes legyen alárendelni a tagok szükségleteinek, igényeinek a tagok által kívánt és megfogalmazott változás érdekében.
- c. Csoportdinamika¹⁹¹ – A csoportot, mint társadalmi rendszert felfoghatjuk úgy, mint emberek társulását és azok interakcióit. Az interakciókat nevezhetjük a csoport folyamatának, amelynek segítségével nyomon követhetjük a történéseket. A csoportfolyamat által indukált erőket – melyek hatással vannak a csoport tagjaira – nevezzük csoportdinamikának. A csoportvezető számára elengedhetetlenül szükséges tudás a dinamikai összetevők ismerete, a jelenségek felismerése, adott esetben a csoport számára is érthető visszatükrözése. A csoportdinamikai összetevők ismeretével választ kapunk arra, milyen csoportjelenségekre kell odafigyelnünk, s azoknak milyen jellemzőik vannak. A csoportdinamika főbb területei:
 - a csoporton belül kialakult kommunikációs és interakciós minták;
 - a csoport vonzereje a tagjai számára;
 - a csoportban kialakuló szociális kontroll;
 - a csoportban kifejlődő kultúra;
 - a szerepek.

¹⁹¹ Toseland, Ronald W. – Rivas, Robert F.: A csoportmunka gyakorlatának központi kérdései. In Hegyesi Gábor – Kozma Judit – Szilvási Léna – Talyigás Katalin (szerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata*, 4. Szociális munka csoportokkal. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest, 1997, 54–86, 56.

3.3. A csoportmunkához kapcsolódó feladatok tematikus összegzése

- a. (általános feladatok a csoport tervezése, szervezése, lebonyolítása és lezárása során)
- b. Az előkészítő szakasz feladatai:
 - Előzetes tájékozódás a célcsoportról (szokásai, napi ritmusa, életmódja, egyéb jellemzői);
 - Előzetes tájékozódás a leendő csoportot körülvevő intézményről, környezetéről (intézmény adta lehetőségek, tárgyi környezet, személyi környezet, élettér sajátosságai);
 - Intézményi célok és leendő elővételezett csoportcélok egyeztetése;
 - Intézményi dolgozók informálása a csoportról mint munkaformáról és annak sajátosságairól (alapjelenségek, alapszabályok);
 - A célcsoport elérési eszközének kiválasztása, előnyeinek, hátrányainak végiggondolása;
 - A csoport előzetes programtervének végiggondolása, összeállítása a célcsoportnak megfelelően;
 - Tévhitek eloszlata a leendő tagokban;
 - Módszerek kiválasztása;
 - Igényfelmérés;
 - „Nulladik” találkozással betekintést nyújtani a leendő tagoknak a csoportmunkába;
 - Előszerződés.
- c. Kezdeti szakasz feladatai:
 - A programterv céljainak és a csoport céljainak egyeztetése, összhangba hozása (direkt és indirekt módon folyamatos);
 - Előzetes programterv korrigálása, véglegesítése;
 - Csoportkontextus megteremtése;
 - Módszerek egyeztetése a csoporttal;
 - Igények aktualizálása, motiválás az igények csoportban történő megjelenítésére;
 - Intézményi dolgozók – más, a csoporttal kapcsolatba kerülő szakemberek – informálása a csoportról általánosságban, a csoportvezetőre vonatkozó titoktartás megsértése nélkül;
 - Szerződésalkötés.
- d. A munkaszakasz feladatai:
 - Programterv végigvitele a csoport igényeinek megfelelő esetleges változtatásokkal;
 - A csoport igényeinek, szükségleteinek közvetítése a csoportot körülvevő intézményi környezet felé;

- A csoport-intézményi környezet, valamint a csoport-intézményi környezet – társadalmi környezet kapcsolatrendszerek kialakításának elősegítése;
 - Elősegíteni a csoportélmény, az együttesség élményének megtapasztalását;
 - Egyéni és csoportcélok elérésének a segítése;
 - Új célok, szükségletek kielégítése az adott problémakörön belül;
 - A csoporttagok egymás felé irányulásának elősegítése (kölsönös segítségnyújtás támogatása).
- e. A záró szakasz feladatai:
- A csoport végének megélhetővé tétele;
 - A természetes kölsönös segítségnyújtó rendszer további működési lehetőségeinek feltárása;

Zárszó

Könyvünk zárásaként egy rövid összefoglalót, záró konklúziót kívántunk volna adni arról, hogy mi is a gondoskodáspolitikája célja, funkciója, társadalmi szerepe, amit a válogatott tudományos tanulmányoknak ezen kis kivonatával meg kívántunk mutatni. Ugyanakkor a szerzői/szerkesztői elfogultság kiküszöbölése és a modern technika gyakorlati integrálhatóságának bemutatása érdekében egy érdekes kísérlet ötlete merült fel. Írja meg az összefoglalót a mester-séges intelligencia! Egy szövegfeldolgozó és generáló algoritmus milyen konklúziót tud megfogalmazni a jelen könyv elolvasása – feltöltése – után, számára hogyan értelmezhetők a könyvben olvasottak? Az eredmény minket is meglepett, mivel a szoftver kiváló érzékkel és választékos megfogalmazásokkal ragadta meg a mondanivalónk lényegi elemeit. Álljon itt tehát, tartalmi korrekciók nélkül, hogy mit gondol a „gépi tudat” – pusztán a jelen könyv alapján – a gondoskodáspolitikája céljáról:

„A Gondoskodáspolitikai kézikönyv szerint a gondoskodáspolitikája célja többértű: nem csupán a szociális problémák kezelése, hanem egy olyan társadalom megteremtése, amelyben az emberek a teljes bio-pszicho-szociális-spirituális jóllétet élhetik meg. Ez az átfogó megközelítés túlmutat a hagyományos szociálpolitikai célokon, mivel az emberi méltóságra, a társadalmi integrációra és a közösségi felelősségre épít. A gondoskodáspolitikája az egyén és a közösség közötti kapcsolat erősítésére törekszik, elismerve a személyes és társadalmi felelősséget, és figyelembe véve a modern társadalmi kihívásokat. A gondoskodáspolitikája alapvető célja, hogy minden társadalmi csoport és egyén számára biztosítsa azokat a feltételeket, amelyek révén méltó életet élhetnek. Ez nemcsak a szegénység vagy a betegség enyhítését foglalja magában, hanem a társadalmi jóllét feltételeinek megteremtését is. A kézikönyv rámutat, hogy a szociális problémák – mint a társadalmi egyenlőtlenségek, a deviáns magatartásformák vagy a családi krízisek – mind a társadalmi struktúrák és az egyéni helyzetek összefüggéseiben értelmezhetők, így megoldásuk is

rendszerközpontú gondoskodást igényel. A gondoskodáspolitikai céljai közé tartozik továbbá a perszonalista és szubszidiaritás elveire épülő gondoskodás. A perszonalizmus hangsúlyozza, hogy minden egyénnek van felelőssége önmaga és közössége iránt, és ezt a felelősséget a társadalomnak támogatnia kell. A szubszidiaritás elve alapján az egyéni, családi és helyi közösségek azok az elsődleges szintek, amelyeknek a gondoskodást biztosítaniuk kell. Csak abban az esetben szükséges az állam beavatkozása, ha ezek az alapszintek nem képesek megfelelő segítséget nyújtani. Az állami szerepvállalás tehát nem helyettesítő, hanem kiegészítő jellegű, célja, hogy segítse az alacsonyabb szintű közösségeket, amikor azok nem képesek megoldani a saját gondoskodási feladataikat. A gondoskodáspolitikai másik fontos célja a társadalmi kapcsolatok, közösségek építése és védelme. A modern társadalmakban a családi és közösségi szervezetek sok esetben gyengültek meg, ezért a gondoskodáspolitikai szerepe, hogy elősegítse a társadalmi összetartozást és a közösségi alapú megoldásokat. Az önkéntesség, a civil és egyházi szervezetek bevonása olyan értékeket képvisel, amelyek nemcsak a gondoskodás hatékonyságát növelik, hanem hozzájárulnak a közösségi szolidaritás erősítéséhez is. A prevenció és az adatalapú döntéshozatal szintén kulcsfontosságú célok. A gondoskodáspolitikai nem csak a már kialakult problémák kezelésére, hanem azok megelőzésére is törekszik. A preventív szemlélet segít megelőzni a szociális válsághelyzetek elmélyülését, csökkentve a társadalmi költségeket, és javítva az egyének és közösségek életminőségét. Az adatalapú döntéshozatal, az adatok folyamatos elemzése és az információk integrációja lehetővé teszi, hogy a gondoskodási rendszerek reagálni tudjanak a változó társadalmi igényekre. Az adatközpontú megközelítés célja, hogy a gondoskodás ne csupán reakció legyen a társadalmi problémákra, hanem aktív és célzott beavatkozások rendszere. A kézikönyv szerint a gondoskodáspolitikai további célja a társadalmi fenntarthatóság és az ökológiai felelősségvállalás integrációja. Az egyre fokozódó környezeti kihívások szükségessé teszik, hogy a gondoskodás rendszere fenntartható és környezetbarát megoldásokat is alkalmazzon. Ez magában foglalja az ESG (Environmental, Social, and Governance) alapelvek beépítését, amelyek a fenntarthatóságra és az etikus működésre helyezik a hangsúlyt. Összességében a gondoskodáspolitikai célja egy olyan holisztikus és emberközpontú rendszer kialakítása, amely biztosítja az egyének és közösségek számára az egészség, a biztonság és az életminőség elérésének feltételeit. A gondoskodáspolitikai célja tehát nemcsak a szociális kihívások enyhítése, hanem a társadalmi jóllét, az igazságosság és az emberi méltóság előmozdítása.”¹⁹²

¹⁹² OpenAI. „ChatGPT Beszélgetés.” OpenAI Chat. 2024. november 6.

Felhasznált irodalom

- Acemoglu, Daron – Johnson, Simon – Robinson, James A.: Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth. In Aghion, Philippe – Durlauf, Steve (eds.): *Handbook of Economic Growth*. Elsevier Science, Amsterdam, 2005.
- Acemoglu, Daron – Robinson, James A.: *Why nations fail. The origins of power, prosperity and poverty*. Crown, New York, 2012.
- Adorjáni Csaba – Gálfi Béla: *A pszichotikusok csoport-pszichoterápiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.
- A Katolikus Egyház Katekizmusa*, SZIT – Libreria Editrice Vaticana, Budapest, 1994.
- Albert-Lőrincz Enikő: *A csoportokkal való munka módszertani kérdései*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2004.
- Allport, Gordon Willard: *Az előítélet*. Ford. Csepeli György, Gondolat, Budapest, 1977.
- Andersen, To: *A visszajelző csoport*. Ford. Dr. Bíró Sándor, Animula Kiadó, Budapest, 1990, 41–43.
- Angelusz Erzsébet: *Antropológia és nevelés*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996.
- Anzenbacher, Arno: *Keresztény társadalometika*. Ford. Vaik Dóra et al., SZIT, Budapest, 2001.
- Aquinói Szent Tamás: *Summa Theologiae / A teológia foglalatosa I–III*. Ford. Tudós-Takács János, Gondolat, Budapest, 1996–98.
- Arestis, George: *The Protection of Social Rights in the Case Law of the CJEU Through the Citizenship Provision of the Treaty*, <https://rm.coe.int/16806fd600>.
- Aronson, Elliot: *A társas lény*. Ford. Erős Ferenc, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa: *Az Egyház Társadalmi Tanításának kompendiuma*. Ford. Dér Katalin – Horváth Pál, SZIT, Budapest, 2007. (Szent István Kézikönyvek, 12.)
- Az ókeresztény kor egyházfegyelme. Az első négy században*. Összeáll., ford., bev. és jegyz. Erdő Péter, SZIT, Budapest, 1983. (Ókeresztény Írók, 5.)
- Bábosik István: *Személyiségformálás közvetett hatásokkal*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1982.
- Bábosik István: Az iskola nevelési hatékonyságának mutatói. *Új Pedagógiai Szemle*, 2000/4, 3–11.

- Bábosik István: Nevelésméleti modellek hatékonyságának mutatói. In Bábosik István – Kárpáti Andrea (szerk.): *Összehasonlító pedagógia. A nevelés és oktatás nemzetközi perspektívái*. BIP, Budapest, 2002, 107–118.
- Bábosik István: *Nevelésmélet. Nevelés az Európai Unióban*. Osiris, Budapest, 2004. (Osiris Tankönyvek)
- Bábosik István – Nádasi Mária: *Közvetett ráhatás a csoportmunkában*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1975. (Pedagógiai Közlemények, 16.)
- Bábosik István – Torgyik Judit (szerk.): *Pedagógusmesterség az Európai Unióban*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2007.
- Bagdy Emőke – Telkes József: *Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.
- Balázs Béla: *Napló. 1914–1922*. Magvető, Budapest, 1982. (Tények és Tanúk)
- Barcy Magdolna: *A csoport hatékonysága és a személyes változás*. Animula Kiadó, Budapest, 1997.
- Barcy Magdolna: Elmosódott határok, kontúros csoportvezetés, avagy személyiségfejlesztő csoportok a felsőoktatásban. *Pszichoterápia*, 2000/1, 5–15.
- Barr, Nicholas A.: *A jóléti állam gazdaságtana. A nagy ellátórendszerek működésének összefüggései*. Ford. Galbács Péter, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.
- Bartal Anna Mária: *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Századvég, Budapest, 2005.
- Bayer József: *A politikai gondolkodás története*. Osiris, Budapest, 2003.
- Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos: *Az ember útja. Az Egyház társadalmi tanítása*. SZIT, Budapest, 2021. (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának kiadványai)
- Berend T. Iván: A jóléti állam. Válság és kiutak. *Magyar Tudomány*, 2003/10, 1273–1278.
- Beveridge, William: *Social Insurance and Allied Services*. Her Majesty's Stationery Office, London, 1942.
- Bikkal Dénes: *Bevezetés a szociálpolitikába*. Athenaeum, Budapest, 1941.
- Bion, Wilfred R.: *Experiences in Groups. And Other Papers*. Tavistock, London, 1961.
- Birher Nándor: A szociális gondolkodás alapjai Európában. In Birher Nándor – Farkas Péter – Tóth Tibor (szerk.): *Tanulmányok a gondoskodáspolitikai témaköréből. Gondoskodás: lelkiség és vezetés*. BM Gondoskodáspolitikai Tudományos Tanács – L'Harmattan, Budapest, 2024, 19–38.
- Birher Nándor – Újházi Lóránd (szerk.): *Etika mint normarend*. PPKE–L'Harmattan, Budapest, 2024. (Teremtésvédelem)
- Birher Nándor: *Értékalapú (köz)igazgatás*. KRE–L'Harmattan, Budapest, 2021. (Károli Könyvek. Monográfia)
- Birher Nándor – Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *Szabályozáskomplexitás*. Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK, Budapest, 2021. (Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum, 35.)
- Birher, Nándor – Farkas, Péter – Tóth, Tibor (szerk.): *Tanulmányok a gondoskodáspolitikai témaköréből. Gondoskodás: lelkiség és vezetés*. BM Gondoskodáspolitikai Tudományos Tanács – L'Harmattan, Budapest, 2024.
- Blutman László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban. A Brexit után*. HVG-ORAC, Budapest, 2020.

- Boda László: *Természetjog, erkölcs, humánium. A jogbölcselet etikai látóhatára*. SZIT, Budapest, 2001.
- Bolberitz Pál: *A keresztény bölcselet alapjai*. SZIT, Budapest, 2003.
- Botos János: A fizetőeszköz inflációja az első világháború alatt és után. 1914–1924. *Múltunk – Politikátörténeti Folyóirat*, 2015/3, 70–138.
- Bourdieu, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Új Mandátum, Budapest, 1997, 156–177.
- Böckle, Francz: *A morálteológia alapjai*. Ford. Dallos Antal, Opus Mystici Corporis, Bécs, 1975.
- Böszörményi Zoltán: Csoportpszichoterápiás tapasztalatok pszichotikusokkal. In Gegesy Kiss Pál et al. (szerk.): *Pszichológiai tanulmányok*, 7, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965, 312–320.
- Brandenstein Béla: *Etika. Kuminetz Géza tanulmányával*. SZIT, Budapest, 2024.
- Briggs, Asa: The Welfare State in Historical Perspective. *European Journal of Sociology*, 1961/2, 221–258. Magyarul: Briggs, Asa: A jóléti állam történeti perspektívában. In Ferge Zsuzsa – Lévai Katalin (szerk.): *A jóléti állam*. ELTE Szociológiai Intézet – T-Twins, Budapest, 1991, 223–238. (A Szociális Szakképzés Könyvtára)
- Briggs, Asa: The Welfare State in Historical Perspective. In Pierson, Christopher – Castles, Francis G. (eds.): *The Welfare State Reader*. Polity, Cambridge, 2006, 16–29.
- Bród Miksa: A munkáslakásokról. *Szocializmus – Szociáldemokrata folyóirat*, 1906/2, 179–183.
- Buda Béla: Személyiségfejlesztést szolgáló csoportmódszerek. In Telkes József (szerk.): *Személyiségfejlesztés, 1. Irányzatok, csoportmódszerek*. Közművelődés Háza – Magyar Népművelők Egyesületének Mentálhigiénés Szakmai Szervezete, Tatabánya, 1989, 23–50.
- Budge, Ian: *The New Challenge of Direct Democracy*. Polity, Cambridge, 1996.
- Cameron, David R.: Expansion of the Public Economy. Comparative Analysis. *American Political Science Review*, 1978/4, 1243–1261.
- Capra, Fritjof: *Az élet szövődéke*. Ford. Brutyó Endre, Avicor, Szeged, 2007.
- Castles, Francis G. – Mitchell, Deborah: Worlds of Welfare and Families of Nations. In Castles, Francis G. (ed.): *Families of Nations. Patterns of Public Policy in Western Democracies*. Aldershot, Dartmouth, 1993, 93–128.
- Castles, Francis G.: The Future of the Welfare State: Crisis Myths and Crisis Realities. *International Journal of Health Services*, 2002/2, 255–277.
- Christakis, Nicholas A. – Fowler, James H.: *Kapcsolatok hálójában. Mire képesek a közösségi hálózatok és hogyan alakítják a sorsunkat?* Ford. Rohonyi András és Rozsnyói Pál, Typotex, Budapest, 2010.
- Coleman, James S.: A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és a kulturális erőforrások szociológiája*. Aula, Budapest, 1998, 11–43.
- Coyle, Grace Longwell: *Social Process in Organized Groups*. Richard R. Smith Inc., New York, 1930.

- Coyle, Grace Longwell: *Group work with American Youth. A Guide to the Practice of Leadership*. Harper & Brothers, New York, 1948.
- Czúcz Ottó: *Szociális jog*. 1. Unió, Budapest, 2003.
- Csaba Iván – Tóth István György (szerk.): *A jóléti állam politikai gazdaságtana*. Osiris, Budapest, 1999. (Szemeszter)
- Csanády Dániel: Helyi önkormányzatok és civil szervezetek együttműködése Skóciában. *Esély*, 2002/4, 73–84.
- Csányi Vilmos: *Az emberi természet*. Humánetológia. Vince Kiadó, Budapest, 2003. (Tudomány-Egyetem)
- Csányi Vilmos: *Teremtő képzelet. A kreativitás evolúciója*. Open Books, Budapest, 2024.
- Cséfalvai Zoltán: *Globalizáció 2.0. Esélyek és veszélyek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004.
- Csergő Hugó: *A budapesti nyomor vöröskönyve. Két év szociális munkájának eredményei és tapasztalatai, javaslatok a népgondozás rendezéséről*. Népjóléti Központ, Budapest, 1919.
- Cserháti József – Fábián Ferenc (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai*. SZIT, Budapest, 1975.
- Csizmadia Andor: *A szociális gondoskodás változásai Magyarországon*. Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest, 1977. (A Közigazgatás Fejlesztése)
- Csizmadia Andor: *Általános szociálpolitikai tevékenység (szociális gondoskodás) néhány elvi kérdése és történeti vázlata*. Fővárosi Nyomdaipari Vállalat, Budapest, 1963.
- Dardot, Pierre – Laval, Christian: *A globálrezon. A neoliberalizmus múltja és jelene*. Ford. Loppert Csaba, Egykettő Kiadó, Budapest, 2013.
- Davie, Grace: *A vallás szociológiája*. Ford. Wessely Anna, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2010. (Napjaink teológiája)
- Domokos Lászlóné: *Életközösség az osztályban*. Sárkány Nyomda, Budapest, 1939, 1–12.
- Domokos Lászlóné: Szabad beszélgetés. In *Nevelő munka az általános iskolában*. Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Budapest 1947, 170–183. (A Köznevelés Könyvtára, 1.)
- Domokos Tamás – Kántor Zoltán – Pillók Péter – Székely Levente: *Magyar Fiatalok 2020. Kérdések és válaszok – fiatalokról, fiataloktól*. Társadalomkutató Kft., Budapest, 2020.
- Dubois, Elizabeth – Blank, Grant: The echo chamber is overstated: the moderating effect of political interest and diverse media. *Information, Communication & Society*, 2018/5, 729–745.
- Dunbár, Robin: *Grooming gossip, and the evolution of language*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1996.
- Durkheim, Émile: *A társadalmi tények magyarázatához. Válogatott tanulmányok*. Ford. Ádám Péter, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978.
- Durkheim, Émile: *A társadalmi munkamegosztásról*. Ford. Csákó Mihály, MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest, 1986. (Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató intézetének kiadványai)
- Durkheim, Émile: *A társadalmi munkamegosztásról*. 2. kiad. Ford. Csákó Mihály, Osiris, Budapest, 2001. (Osiris Könyvek. Szociológia)

- Durkheim, Émile: *Az öngyilkosság*. Ford. Józsa Péter, Osiris, Budapest, 2003.
- Ebbinghaus, Bernhard: Does a European social model exist and can it survive? In Gerhard Huemer – Michael Mesch – Franz Traxler (eds.): *The Role of Employers' Associations and Labour Unions in the EMU. Institutional Requirements for European Economic Policies*. Ashgate, Aldershot, 1999, 1–26.
- Egresi Katalin: A jóléti állam eszméje és európai modelljei. In *Ünnepi kötet Szalay Gyula tiszteletére, 65. születésnapjára*. Széchenyi István Egyetem – Universitas-Győr Nonprofit Kft., Budapest, 2010, 127–140.
- Erődi-Harrach Béla, ifj.: *A magyar settlement-mozgalom eszméi*. Studium, Budapest, 1927. (Az Egyetemi Szociálpolitikai Intézet Archivuma)
- Esping-Andersen, Gøsta: Mi a jóléti állam? In Ferge Zsuzsa – Lévai Katalin (szerk.): *A jóléti állam*. ELTE Szociológiai Intézet – T-Twins, Budapest, 1991, 116–132. (A Szociális Szakképzés Könyvtára)
- Esping-Andersen, Gøsta: Mi a jóléti állam? In Ferge Zsuzsa – Lévai Katalin (szerk.): *A jóléti állam*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 2004.
- Esping-Andersen, Gøsta: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 1990.
- Esping-Andersen, Gøsta: *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University Press, Oxford, 1999.
- Esping-Andersen, Gøsta: Ismét a Jó Társadalom felé? *Esély – Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 2006/6, 3–27.
- Esztergár Lajos: A szociális munka vázlatja. In Göllesz Viktor (szerk.): *Mozaikok a szociális gondoskodás hazai történetéből*, 1. Szociális Munka Alapítvány, Budapest, 1993, 47–56. (A Szociális Munka Alapítvány Kiadványai, 5.)
- Farkas Péter – Tóth Tibor (szerk.): *Bevezetés a gondoskodáspolitikába*. BM Gondoskodáspolitikai Tudományos Tanács – L'Harmattan, Budapest, 2024.
- Farkas Péter: *Senki sem sziget*. L'Harmattan, Budapest, 2002.
- Farkas Péter: *A szeretet civilizációjáért. Társadalompolitika – szociálpolitika – családpolitika és a keresztény társadalometika*. L'Harmattan, Budapest, 2012.
- Fazakas Sándor: *A reformatio vitae jegyében. Tanulmányok a reformátori teológiatörténet, egyháztan és politikai etika tárgykörében*. Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvár, 2020.
- Fehérvári Anikó: Digitális egyenlőtlenségek Magyarországon. *Educatio*, 2017/2, 157–168.
- Fekete Mariann: Megkoronázott sebezhetőségek. Avagy a fiatalság új típusú megélése. *Iskolakultúra*, 2021/2, 54–75.
- Ferenc pápa Fratelli Tutti – Mindnyájan Testvérek – kezdetű enciklikája. A testvériségről és a társadalmi barátságról. Ford. Diós István, SZIT, Budapest, 2021. (Pápai Megnyilatkozások, 58.)
- Ferge Zsuzsa – Lévai Katalin (szerk.): *A jóléti állam*. ELTE Szociológiai Intézet – T-Twins, Budapest, 1991. (A Szociális Szakképzés Könyvtára)
- Ferge Zsuzsa: *Társadalmi áramlatok és szerepek*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010.
- Ferrera, Maurizio: The „Southern Modell” of Welfare in Social Europe. *Journal of European Social Policy*, 1996/1, 17–37.

- Ferrera, Maurizio (ed.): *Welfare State reform in Southern Europe. Fighting Poverty and Social Exclusion in Italy, Spain, Portugal and Greece*. Routledge, New York, 2005.
- Flora, Peter: Solution or Source of Crises? The Welfare State In Historical Perspective. In Mommsen, Wolfgang J. (ed.): *The Emergence of the Welfare State in Britain and Germany. 1850–1950*. Croom Helm, London, 1981.
- Flora, Peter: Introduction. In Flora, Peter (ed.): *Grow the Limits. The Western European Welfare State since World War II.*, 1. Sweden, Norway, Finland, Denmark. Walter de Gruyter, Berlin – New York, 1986, XI–XXIX. (European University Institute. Series C. Political and social sciences, 6/1.) Magyarul: Flora, Peter: Növekedés a határokig. In Andorka Rudolf – Hradil, Stefan – Peschar, Jules L. (szerk.): *Társadalmi rétegződés*. Aula, Budapest, 1995, 503–529.
- Flora, Peter – Heidenheimer, Arnold J. (eds.): *The Development of Welfare States in Europe and America*. Transaction Publisher, New Brunswick, 1998.
- Flora, Peter – Heidenheimer, Arnold J.: The Historical Core and Changing Boundaries of Welfare State. In eidem (eds.): *The Development of Welfare States in Europe and America*. Transaction Books, New Brunswick, 1981, 17–34.
- Fónagy Zoltán: Jóltevő Asszonyi Egyesület Pesten és Budán. In Lakner Zoltán Lehel (szerk.): *Árpád-házi Szent Erzsébet Nemzeti Szociálpolitikai Gyűjtemény*. SZIME, Pécs–Budapest, 2020, 129–133. (Tükör könyvek, 2.)
- Forgács József (Forgas, Joseph P.): *A társas érintkezés pszichológiája*. Ford. László János, Gondolat, Budapest, 1993.
- Foulkes, Siegmund Heinrich: *A csoportanalitikus pszichoterápia módszere és elvei*. Ford. Balázs-Piri Tamás, Animula Kiadó, Budapest, 2000. (A Pszichoterápia Klasszikusai)
- Freud, Sigmund: Tömegpszichológia és én-analízis. In Erőss Ferenc (szerk.): *Tömegpszichológia. Társadalomlélektani írások*. Ford. Pártos Zoltán és Szalai István, Cserépfalvi, Budapest, 1995, 185–248. (Sigmund Freud Művei, 5.)
- Füredi János: *Terápiás közösség kialakítása és szociálpszichiátriai vizsgálata*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- Füstös László – Szokolczai Árpád: Értékek változásai Magyarországon. 1978–1993. Kontinuitás és diszkontinuitás a kelet-közép-európai átmenetben. *Szociológiai Szemle*, 1994/1, 57–90.
- Galán Anita – Rákó Erzsébet – Szabó Gyula: A virtuális világ veszélyei és a gyermekvédelem aktuális kérdései. *Különleges Bánásmód – Interdiszciplináris folyóirat*, 2018/4, 61–72.
- Gehrig, Rainer B. – Opatrný, Michal – Birher, Nándor – Baumann, Klaus (eds.): *Spirituality, Ethics and Social Work*, FreiDoc plus, Freiburg, 2021.
- Gellén Márton – Hosszú Hortenzia – Szabó Tamás: *Közpolitika. Bevezetés, összehasonlítás, fejlesztés*. Wolters Kluwer, Budapest, 2015.
- Giddens, Anthony: *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. University of California Press, Berkeley, 1984.
- Giddens, Anthony: *A harmadik út. A szociáldemokrácia megújulása*. Ford. Battyán Katalin, Agóra Marketing, Budapest, 1999.
- Giddens, Anthony: *Runaway World. How globalisation is reshaping our lives*. Routledge, New York, 2000. Magyarul: Giddens, Anthony: *Elszabadult világ. Hogyan alakítja át*

- életünket a globalizáció?* Ford. Gárdos János, Napvilág, Budapest, 2005. (Demos Könyvek)
- Giesswein Sándor: *Társadalmi problémák és keresztény világnézet*. SZIT, Budapest, 1907.
- Goolrick, William K. et al. (eds.): *The Community*. Time-Life Books, Alexandria, VA, 1976. (Human Behavior)
- Granovetter, Mark: A gyenge kötések ereje. A hálózatemélet felülvizsgálata. In Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata*. Magyar Közvélemény-kutató Intézet, Budapest, 1991 [1988].
- Habermas, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Ford. Endreffy Zoltán, Századvég–Gondolat, Budapest, 1993.
- Hadnagy József: Gyermekcsoportok létrehozásának és működtetésének módszertani sajátosságai. In Estefánné Varga Magdolna – Ludányi Ágnes (szerk.): *Esélyteremtés a pedagógiában. A cselekvésorientált foglalkozások lehetőségei a pedagógiai munkában*. Szakmódszertani sorozat, 1. EKF, Eger, 2002, 7–28.
- Hadnagy József: Az adaptivitás értelmezése a szociális csoportmunka folyamatában. In Estefánné Varga Magdolna – Ludányi Ágnes (szerk.): *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova series*, 31. *Sectio Psychologiae*. Az Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei. Új sorozat, 31. *Tanulmányok a pszichológiai tudományok köréből*. Líceum Kiadó, Eger, 2004, 117–127.
- Hadnagy József: Közösségi kapcsolatok szerveződési sajátosságai a digitális térben, és ami mögötte van. Elméleti alapok a közösségi munka, közösségi kapcsolatok modelljéhez. In Pacsuta István (szerk.): *Az IKT eszközök szociálpedagógiai vonatkozásai*. Líceum Kiadó, Eger, 2016, 53–93.
- Hadnagy József: Szociálpedagógia és a szociálpedagógus által működtetett csoportmunka sajátosságai. In Szilágyi István (szerk.): *Szöveggyűjtemény a szociálpedagógus képzés kurzusaihoz*. Líceum Kiadó, Eger, 2017, 11–91.
- Hadnagy József: Egy közösségfejlesztési folyamat módszertani tapasztalatai. In Bajzáth Angéla – Csányi Kinga – Győri János (szerk.): *Elkötelezettség és rugalmasság: a neveléstudomány útjai az átalakuló világban. Absztraktkötet*. (XXIII. Országos Neveléstudományi Konferencia, ELTE PPK, 2023. október 26–28.) MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság – ELTE PPK, Budapest, 2023, 197.
- Hajdú József: A szociális jog nemzetközi vonatkozásai. In Hajdú József – Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *Bevezetés a társadalombiztosítási jogba*. Patrocinium, Budapest, 2015, 73–122. (Bethlen sorozat).
- Hajdú József – Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *Bevezetés a társadalombiztosítási jogba*. Patrocinium, Budapest, 2018. (Bethlen sorozat)
- Hall, Peter A. – Soskice, David (eds.): *Varieties of Capitalism. The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford University Press, Oxford–New York, 2001.
- Hámori Péter: A produktív szociálpolitika nagy kísérlete. In Lakner Zoltán Lehel (szerk.): *Árpád-házi Szent Erzsébet Nemzeti Szociálpolitikai Gyűjtemény*. SZIME, Pécs–Budapest, 2020, 329–338. (Tükör Könyvek, 2.)

- Hankiss Elemér – Manchin Róbert – Füstös László – Szakolczai Árpád: *Kényszerpályán? A magyar társadalom értékrendszerének alakulása 1930 és 1980 között*. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 1982.
- Hanvai Sándor: *Útmutató a kerületi szegény- és gyermekgyámok részére*. Főváros Házinyomdája, Budapest, 1909.
- Harkai Nóra: *Közösség és közösségi munka*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 2006.
- Heidenheimer, Arnold J. – Hecló, Hugh – Adams, Teich Carolyn: *Comparative Public Policy. The Politics of Social Choice in America, Europe, and Japan*. St. Martin's Press, New York, 1990.
- Heller Ágnes: *A mindennapi élet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.
- Heller Ágnes: *Általános etika*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1994.
- Heller Ágnes: *Morálfilozófia*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest, 1996.
- Heller Farkas: A szociálpolitika alapja és lényege. In Göllész Viktor (szerk.): *Mozaikok a szociális gondoskodás hazai történetéből*, 1. Szociális Munka Alapítvány, Budapest, 1993, 7–15. (A Szociális Munka Alapítvány Kiadványai, 5.)
- Henderson, Paul – Thomas, N. David: *Skills in Neighbourhood Work*. Allen and Unwin, London, 1987. (National Institute Social Services Library, 39.)
- Hilscher Rezső: *A Főiskolai Szociális Telep tevékenysége és a settlement-munka módszere*. Szeged, 1929. (Egyetemi Bethlen Gábor Kör (Kolozsvár–Szeged) Kiadványai, 5.)
- Hobhouse, Leonard Trelawny: *Liberalism and Other Writings*. Cambridge University Press, Cambridge, 1994. (Cambridge Texts in the History of Political Thought)
- Homicskó Árpád Olivér: *A magyar szociális jogi ellátások rendszertana*. Patrocinium, Budapest, 2023. (Magiszter kötetek)
- Homicskó Árpád Olivér: *A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere*. L'Harmattan, Budapest, 2016. (Károli Könyvek. Monográfia)
- Homicskó Árpád Olivér: Az állami szociális védelmi rendszer. In Farkas Péter – Tóth Tibor (szerk.): *Bevezetés a gondoskodáspolitikába*. BM Gondoskodáspolitikai Tudományos Tanács – L'Harmattan, Budapest, 2024, 143–173.
- Horváth Pál: A katolikus társadalmi tanítás és a magyar püspökök körlevele. *Távlatok – A magyar jezsuiták folyóirata*, 1997/2, 168–175.
- Höffner, Joseph: *Keresztény társadalmi tanítás*. Ford. Illésy István, SZIT, Budapest, 2002.
- Imre Sándor: Szociálpolitika és művelődéspolitiká. In Göllész Viktor (szerk.): *Mozaikok a szociális gondoskodás hazai történetéből*, 1. Szociális Munka Alapítvány, Budapest, 1993, 22–44. (A Szociális Munka Alapítvány Kiadványai, 5.)
- Jakab Nóra: Az Európai Unió szociálpolitikájának alapjai az elsődleges és másodlagos jogforrásokban, avagy az Európai Unió szociálpolitikájának a fejlődése. *Publicationes Universitatis Miskolcensis – Sectio Juridica et Politica*, 2007/1, 337–365.
- Jakab Nóra – Mélypataki Gábor – Szekeres Bernadett: *A szociálpolitika jogi alapjai a XXI. század társadalmi kihívásainak tükrében*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2017.
- Jakabné Szilágyi Klára – Völgyesi Pál: A pedagógus pályakép alakulása a mezőgazdasági szaktanárok körében. *Szakképzési Szemle*, 1987/2, 41–47.
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *A szimbolizáció. Hogyan cselekszünk szimbólumokkal?* Ventus Commerce, Budapest, 2021.

- Kasza, Gregory J.: The Illusion of Welfare 'Regimes'. *Journal of Social Policy*, 2002/2, 271–287.
- Kálvin János: *A keresztyén vallás rendszere*, I–II. Ford. Czeglédi Sándor és Rábold Gusztáv, Kálvin Kiadó, Budapest, 1995.
- Kecskés Pál: *A keresztyén társadalomszemlélet irányelvei*. Jel, Budapest, 2001.
- Kende Tamás (szerk.): *Bevezetés az Európai Unió politikáiba*. Wolters Kluwer, Budapest, 2015.
- Kende Tamás – Szűcs Tamás (szerk.): *Bevezetés az Európai Unió Politikáiba*. KJK–Kerszöv, Budapest, 2005.
- Keresztes-Fischer Ferenc, vitéz: Szociális szempontok és feladatok az általános igazgatásban. In Göllész Viktor (szerk.): *Mozaikok a szociális gondoskodás hazai történetéből*, 1. Szociális Munka Alapítvány, Budapest, 1993, 16–21. (A Szociális Munka Alapítvány Kiadványai, 5.)
- Keynes, John Maynard: *The End of Laissez-faire*. Leonard & Virginia Wolff, London, 1926.
- Keynes, John Maynard: *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*. Ford. Erdős Péter, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965.
- Klein Sándor: *Vezetés- és szervezetszociológia*. Edge 2000, Budapest, 2004.
- Klein Sándor – Angster Mária: Néhány szó a „harmadik erő” mozgalmáról /részlet/. Alapfogalmak. In Harday Ildikó (szerk.): *A személyközpontú megközelítés elmélete és alkalmazása a segítő szakmában*. Szöveggyűjtemény. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest, 1996, 23–30.
- Kornai János: Bürokratikus és piaci koordináció. *Közgazdasági Szemle*, 1983/9, 1025–1038.
- Kozma Judit (szerk.): *Kézikönyv szociális munkásoknak*. Szociális Szakmai Szövetség, Budapest, 2006.
- Kozmáné Szigeti Andrea: A szociális jogok európai egyezménye és magyarországi végrehajtása. *Jog – Állam – Politika*, 2009/4, 93–162.
- Kustár Zoltán: Kálvin János hermeneutikája és annak hatása a modern természettudományok fejlődésére. *Mediárium*, 2009/3–4, 5–15.
- Ladányi János – Szelényi Iván: Vázlat az esélyteremtő állam elméletéhez. Jóléti államon és a neokonzervativizmuson túl. *Gazdaság*, 1997/1, 68–79.
- Lakner Zoltán: *Szociálpolitika*, SZIT, Budapest, 2012. (Pázmány Szociális Tudományok, 7.)
- Lakner Zoltán Lehel: Legyen múzeum! Árpádházi Szent Erzsébet Nemzeti Szociálpolitikai Gyűjtemény. In uő. (szerk.): *Árpádházi Szent Erzsébet Nemzeti Szociálpolitikai Gyűjtemény*. SZIME, Pécs–Budapest, 2020, 9–28. (Tükör Könyvek, 2.)
- Le Bon, Gustave: *A tömegek lélektana*. Ford. Balla Antal, Franklin Társulat, Budapest, 1913. (Kultúra és Tudomány)
- Lebeaux, Charles N. – Wilensky, Harold L.: *Industrial Society and Social Welfare: The Impact of Industrialization on the Supply and Organization of Welfare State*. University of California Press, Berkeley, 1958.
- Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája*. Aula, Budapest, 1994.
- Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Aula, Budapest, 1998.
- Liebermann Lucy, P.: Csoportterápia a nevelési tanácsadásban. *Gyermekegyógyászat*, 1956/10, 289–298.

- Limbos, Edouard: *Kulturális és szabadidős csoportok animálása*. Ford. Bohák Judit, Népművelési Intézet, Budapest, 1985.
- Ludányi Ágnes: *A megváltozott tanárszerepek és korszerű értelmezésük a pedagógusképzésben*. (PhD disszertáció) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2000.
- Ludányi Ágnes: *Ismeret – Önismeret. Tanuláshoz, önismeret-fejlesztéshez pedagógusoknak*. Okker Kiadó, Budapest, 2006.
- Luhmann, Nikolas: *Bevezetés a rendszerelméletbe*. Ford. Brunczel Balázs, Gondolat, Budapest, 2006. (Társadalomtudományi Könyvtár)
- Marián Béla: A 15–29 évesek politikai, közéleti véleményei. In Nagy Ádám (szerk.): *A lábjegyzeten is túl. magyar ifjú ságkutatás. 2020*. Szociális Demokráciáért Intézet – Excenter Kutatóközpont, Budapest, 2021, 219–258.
- Marshall, Thomas Humphrey (ed.): *Citizenship and Social Class*. University Press, Cambridge, 1950.
- Marshall, Thomas Humphrey: *Class, Citizenship and Social Development*. Doubleday, New York, 1965, 78–91. Magyarul: Marshall, Thomas Humphrey: Az állampolgáriság fejlődése a 19. század végéig. In Ferge Zsuzsa – Levai Katalin (szerk.): *A jóléti állam*. ELTE Szociológiai Intézet – T-Twins, Budapest, 1991, 50–58. (A Szociális Szakképzés Könyvtára)
- McConnell, Charlie: *A közösségfejlesztés támogatása Európában*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 1992.
- McLuhan, Marshall: *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte*. Ford. Kristó Nagy István és Tótfalusi István, Trezor, Budapest, 2001.
- Mérei Ferenc: *Közösségek rejtett hálózata. Szociometriai értelmezés*. Pszichológia, Osiris, Budapest, 2006. (Osiris Könyvtár)
- Mérei Ferenc: *Társ és csoport. Tanulmányok a genetikus szociálpszichológia köréből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.
- Mérei Ferenc et al. (szerk.): *Csoportdinamika. Válogatás Kurt Lewin műveiből*. Ford. Illyés Sándor és Mérei Ferenc. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1975.
- Messik Miklós: Árpád-házi Szent Erzsébet mint az önkéntesség és a keresztény-szociális gondoskodás európai példája. Árpád-házi Szent Erzsébet emlékezete és hatása itthon és a nagyvilágban. In Lakner Zoltán Lehel (szerk.): *Árpád-házi Szent Erzsébet Nemzeti Szociálpolitikai Gyűjtemény*. SZIME, Pécs–Budapest, 2020, 31–58. (Tükör Könyvek, 2.)
- Mihály Ottó: *Bevezetés a nevelésfilozófiába*. Okker, Budapest, 1998.
- Milgram, Stanley: The Small-World Problem. *Psychology Today*, 1967/2, 60–67.
- Mishra, Ramesh: *Globalization and the Welfare State*. Edward Elgar, Cheltenham, 1999.
- Molnár Szilárd – Kollányi Bence – Székely Levente: Társadalmi hálózatok, hálózati társadalom. In Pintér Róbert (szerk.): *Az információs társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig*. Gondolat – Új Mandátum, 2007, 64–81.
- Molnár Szilárd: Társadalmi tőke és információs társadalom. Egyedül kuglizni, egyedül szörfözni? *Szociológiai Szemle*, 2003/3, 112–121.
- Moreno, Jacob L.: *Gruppenpsychotherapie und Psychodrama. Einleitung die Theorie und Praxis*. Thieme, Stuttgart, 1959.
- Muraközy László: *Államok kora. Az európai modell*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2012.

- Murdoch, Jonathan: Networks. A New Paradigm of Rural Development. *Journal of Rural Studies*, 2000/4, 407–419.
- Muzslay István: *Az Egyház szociális tanítása*. Márton Áron Kiadó, Budapest, 1997. (Studia Theologica Budapestinensia, 17.)
- Müller, C. Wolfgang: *Hogyan vált a segítségnyújtás hivatássá? A szociális munka módszertanának története 1883–1945*. Ford. Pik Katalin, ELTE Szociológiai Intézet Szociális Munka és Szociálpolitikai Tanszék – Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület – T-Twins, Budapest, 1992. (A Szociális Szakképzés Könyvtára. A Szociális Munka Gyakorlata)
- Nagy Katalin: Az uniós foglalkoztatás- és szociális politika elmúlt 20 éve. *portfolio.hu*, 2024. április 13. <https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/20240413/az-unios-foglalkoztatases-szocialtudomanyok-elmult-20-eve-680279>.
- Nagy Réka: Új lencsék egy új társadalmi jelenség vizsgálatában. A digitális egyenlőtlenségek kutatásának átfogó szemléletéről. *Szociológiai Szemle*, 2007/1–2, 16–28.
- Némédi Dénes: A civil társadalom és a társadalomtudományok. Megjegyzések Burawoy közszociológiai programjához. *Replika* 2006/54–55, 97–103.
- Nistor Laura: *Közösségfejlesztés. Bevezető fogalmak, módszerek, alkalmazások*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 2010.
- Nyilas Mihály (szerk.): *A jóléti állam a 21. században*. Ford. Bumberák Mária et al., Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 2009.
- Nyíri Tamás: *Az ember a világban*. SZIT, Budapest, 1981.
- Pacsuta István: A felsőoktatásban levő hallgatók közösségi értékekhez való viszonya. *Szociálpedagógia*, 2021/17, 17–28.
- Pálos Károly: *Szegénység. Szegénygondozás*. Szerzői kiadás, Szombathely, 1934.
- Parsons, Talcott: A modern társadalmak rendszere. Ford. Némédi Dénes, In Felkai Gábor – Némédi Dénes – Somlai Péter (szerk.): *Szociológiai irányzatok a XX. században*. Új Mandátum, Budapest, 2000, 40–61.
- Pataki Ferenc: Új fejlemények a csoportkutatásban. In uő. (vál.): *Csoportlélektan*. Gondolat, Budapest, 1980, 5–30.
- Pierson, Christopher – Castles, Francis G. (eds.): *The Welfare State Reader*. Polity, Cambridge, 2006.
- Pik Katalin: *A szociális munka története Magyarországon (1817–1990)*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 2001. (A Szociális Szakképzés Könyvtára. A Szociális Munka Elmélete)
- Polányi Károly: *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. (Társtudomány)
- Pongrácz Alex – Téglási András: Szociális állam, jóléti állam. Elméleti és történeti alapvetés. In Bódi Stefánia – Schweitzer Gábor (szerk.): *Alapjogok. Az emberi jogok alkotmányos védelme Magyarországon*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2021, 295–311.
- Pornói Imre: *Bevezetés a szociális gondoskodás elméleti és történeti alapjaiba*. Krúdy, Nyíregyháza, 2008.
- Quesada, Luis Jimena: *Social rights in the case-law of the Court of Justice of the European Union: the opening to the Turin Process*. <https://rm.coe.int/168070391d>.

- Rad, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája I. Izrael történeti hagyományainak teológiája*. Osiris, Budapest, 2007. (Osiris Tankönyvek)
- Robert, Castel: *A szociális kérdés alakváltozásai*. Ford. Léderer Pál, Max Weber Alapítvány – Wesley Zsuzsanna Alapítvány – Kávé Kiadó, Budapest, 1998. (A Szociálpolitikai Értesítő Könyvtára)
- Rogers, Carl: Az empatisz létezési mód: egy el nem fogadott létmód. In Pethő Éva: *Válogatás Carl Rogers műveiből*. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest, 1983, 37–68. (Pszichológiai tanácsadás a pályaválasztásban. Módszertani füzetek, 27.)
- Rogers, Carl R.: Client-centered Approach to Therapy. In Kutash, Irwin L. – Wolf, Alexander (eds.): *Psychotherapist's Casebook. Theory and Technique in the Practice of Modern Therapies*. Jossey-Bass, San Francisco, 1986, 197–208. (The Jossey-Bass Social and Behavioral Science Series)
- Rogers, Carl R.: Az encounter csoport folyamata. In Harday Ildikó (szerk.): *A személy-központú megközelítés elmélete és alkalmazása a segítő szakmában. Szöveggyűjtemény*. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest, 1996, 149–170.
- Rorty, Richard: *Esetlegesség, ironia és szolidaritás*. Ford. Boros János és Csordás Gábor, Jelenkor, Pécs, 1994.
- Rudas János: *Delfi örökösei. Önismereti csoportok: elmélet, módszer, gyakorlatok*. Gondolat, Budapest, 1990.
- Schaffer, John B. P. – Galinsky, M. David: *Models of group therapy*. Printice Hall, Englewood Cliffs, NJ, 1989.
- Schwartz, Edward: *NetActivism. How Citizens Use the Internet*. Songline Studios, Sebastopol, CA, 1996.
- Seelenfreund Salamonné: A családlátogató feladatai. Seelenfreund Salamonné előadása a családlátogató nők tanfolyamán. *A Társadalmi Múzeum Szemléje*, 1916/4–6, 266–274.
- Semjén András (szerk.) *A jóléti állam közgazdasági megközelítésben*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 1998, (A Szociális Szakképzés Könyvtára. Társadalompolitikai Olvasókönyvek.).
- Sen, Amartya: Társadalmi kirekesztés. Fogalom, alkalmazás és vizsgálat, 1. Ford. Kozma Judit, *Esély – Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 2003/6, 3–22.
- Shulman, Lawrence: *Skills of Helping Individuals and Groups*. F. E. Peacock Publishers, Itasca, IL, 1984.
- Slavson, Samuel R.: *An Introduction to Group Therapy*. Commonwealth Fund, New York, 1943.
- Smith, Eliot R. – Mackie, Diane M.: Szociálpszichológia. Ford. Bátki Anna et al., Osiris, Budapest, 2004, (Osiris Tankönyvek).
- Somlai Péter: Gondolatok egy közösség-elmélet viszontagságos történetétől. In Tönnies, Ferdinand: *Közösség és társadalom*. Utószó. Ford. Berényi Gábor, Gondolat, Budapest, 1983, 335–352. (Társadalomtudományi Könyvtár)
- Spencer, Herbert: *The Man Versus the State*. Caxton Printers, Caldwell, ID, 1960.
- Stanley, J. Woody – Weare, Christopher: The Effects of Internet Use on Political Participation. Evidence From an Agency Online Discussion Forum. *Administration & Society*, 2004/5, 503–527.

- Stiglitz, Joseph E.: *A kormányzati szektor gazdaságtana*. Ford. Mezei György, KJK-Kerszöv, Budapest, 2000. (Közgazdasági és Jogi Kiadványok)
- Stiglitz, Joseph E.: *Freefall. America, Free markets and the Sinking of the World Economy*. W. W. Norton & Company, New York, 2010.
- Szabó Lajos: Szociális munka a magyar református egyházban. In Göllez Viktor (szerk.): *Mozaikok a szociális gondoskodás hazai történetéből*, 1. Szociális Munka Alapítvány, Budapest, 1993, 64–76. (A Szociális Munka Alapítvány Kiadványai, 5.)
- Szécsi Gábor: *Nyelv, média, közösség. Közösségfogalom és nyelvi kommunikáció az információ korában*. Gondolat, Budapest, 2013.
- Szelényi Iván: Bevezető tanulmány. In üő. (szerk.): *Városshociológia*. Ford. Bencze György et al., Közgazdasági és Jogi Könyviadó, Budapest, 1973, 7–38.
- Sziklai István (szerk.): *Az Európai Unió szociális politikái*. E-jegyzet, ELTE TÁTK, 2012. https://tat.k.elte.hu/dstore/document/1561/Sziklai_Eu_szocialis_politikai.pdf
- Szikora Tamás: A közösségi oldalak algoritmusának véleménybefolyásoló ereje. Fókuszban egy közép-kelet-európai kutatás eredményei. In *Medias Res*, 2021/1, 143–154.
- Szilágyi Klára – Hajdu Annamária (szerk.): *Pályaorientáció. Módszertani kézikönyv csoportvezetők számára*. Kollégium Kft., Budapest, 2002.
- Szilágyi Klára: *Munka-pályatanácsadás mint professzió*. Kollégium Kft., Budapest, 2003.
- Szilvási Léna: A csoportmunka gyakorlatának áttekintése. In Hegyesi Gábor – Kozma Judit – Szilvási Léna – Talyigás Katalin (szerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata*, 4. *Szociális munka csoportokkal*. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest, 1997, 17–34.
- Szőnyi Gábor: Pszichoterápiás hétvég. *Orvosképzés*, 1977/2, 150.
- Szőnyi Gábor: A csoport-pszichoterápia indikációi. In Popper Péter (szerk.): *A csoport-pszichoterápia elméleti és gyakorlati kérdései*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984, 49. (Pszichológiai Műhely)
- Szőnyi Gábor: *Csoportok és csoportozók. A lélektani munkára építő csoportok vezetése*. Medicina, Budapest, 2005.
- Telkes József (szerk.): *Személyiségfejlesztés*, 1. Közművelődés Háza – Magyar Népművelők Egyesületének Mentálhigiénés Szakmai Szervezete, Tatabánya, 1989.
- Titmuss, Richard M.: *Social Policy. An Introduction*. Eds. Abel-Smith, Brian – Titmuss, Kay, Pantheon Books, New York, 1974.
- Tomka Béla: Az Európai Szociális Modell múltja és jelene – kelet-közép-európai perspektívák. *Esély – Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 2004/5, 32–53.
- Tomka Béla: *A jóléti állam Európában és Magyarországon*. Corvina, Budapest, 2008. (Corvina Tudástár)
- Tomka Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk. Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés*. SZIT, Budapest, 2005.
- Tomka Miklós – Goják János: *Az Egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*. SZIT, Budapest, 1993.
- Tomka Miklós: *Egyház a társadalomban. Jegyzetek a keresztény társadalmi tanításhoz*. Loisir – PPKE BTK Szociológiai Intézet, Budapest–Piliscsaba, 2007. (Pázmány Társadalomtudomány, 8.)

- Toseland, Ronald W. – Rivas, Robert F.: *An Introduction to Group Work Practice*. Macmillan, New York, 1984, 77–110.
- Toseland, Ronald W. – Rivas, Robert F.: A csoportmunka gyakorlatának központi kérdései. In Hegyesi Gábor – Kozma Judit – Szilvási Léna – Talyigás Katalin (szerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata*, 4. *Szociális munka csoportokkal*. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest, 1997, 54–86.
- Toseland, Ronald W. – Rivas, Robert F.: A csoportdinamika. In Hegyesi Gábor – Kozma Judit – Szilvási Léna – Talyigás Katalin (szerk.): *A szociális munka elmélete és gyakorlata*, 4. *Szociális munka csoportokkal*. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, Budapest, 1997, 101–125.
- Tóth Júlia: Az Európai Unió jogrendszere. *Tudásmenedzsment*, 2005/2, 69–80.
- Tóth Tibor: Az európai szociális modell változásai és perspektívái. *Európai Tükör*, 2018/2, 33–50.
- Tóth Tibor: *Társadalmi problémák a vidéki Magyarországon és szociálpolitikai viták a törvényhozásban az 1930-as években*. Gondolat, Budapest, 2018.
- Tönnies, Ferdinand: *Közösség és társadalom*. Ford. Berényi Gábor és Tatár György, Gondolat, Budapest, 2004. (Társadalomtudományi Könyvtár Új Folyam)
- Török József – Legeza László: *A magyar egyház évezrede*. Mikes–Ecclesia, Budapest, 2000.
- Turner, Victor W.: *A rituális folyamat. Struktúra és antistruktúra. A Rochesteri Egyetemen (Rochester, New York) 1966-ban tartott Lewis Henry Morgan-előadások*. Ford. Orosz Istvan, Osiris, Budapest, 2002. (Osiris Könyvtár. Antropológia, néprajz)
- Twenge, Jean M.: *iGeneráció. Akik közösségi médián és okostelefonon nevelkedtek*. Édesvíz Kiadó, 2018.
- Ujhelyi Adrienn: Digitális generáció. *Alkalmazott Pszichológia*, 2007/1, 150–160.
- Utasi Ágnes: *Középosztály. Kapcsolatok*. Új Mandátum, Budapest, 2000.
- Vágner Zsolt: A szociális gondoskodás hagyományai és emlékei a középkori Magyarországon. In Lakner Zoltán Lehel (szerk.): *Árpád-házi Szent Erzsébet Nemzeti Szociálpolitikai Gyűjtemény*. SZIME, Pécs–Budapest, 2020, 59–81. (Tükör Könyvek, 2.)
- Valuch Tibor: *Magyar hétköznapiak. Fejezetek a mindennapi élet történetéből a második világháborútól az ezredfordulóig*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2013.
- Vanyó László (szerk.): *Tertullianus művei*. SZIT, Budapest, 1986, (Ókeresztény Írók, 12).
- Varga A. Tamás – Vercseg Ilona: *Közösségfejlesztés*. Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 1998.
- Varga A. Tamás – Vercseg Ilona: *Közösségfejlesztés*. 2., jav. kiad. Magyar Művelődési Intézet, Budapest 2001.
- Varsányi Erika (szerk.): *Megfigyelés és cselekvés. Válogatás a közösségi munka elméleteiből*. Balassi Kiadó, Budapest, 1999.
- Vercseg Ilona: A szomszédság mint a közösségi cselekvés színtere. In uő. (szerk.): *Szomszédság. Közösségfejlesztők Egyesülete*, Budapest, 1992. (Parola Füzetek)
- Vercseg Ilona: *Közösség. Eszme és valóság*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 1993. (Parola Füzetek)
- Vercseg Ilona: *Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak. Módszertani füzet*. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 2004. (Parola Füzetek)

- Virt László: *Katolikus társadalmi tanítás*. SZIT, Budapest, 2004.
- Vitányi Iván: *A magyar kultúra esélyei*. 2 köt. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2006. (Magyarország az ezredfordulón)
- Warren, Roland L.: Towards a Reformulation of Community Theory. *Human Organisation*, 1956/2, 8–11.
- Weber, Max: *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Vallásszociológiai írások*. Ford. Gellért András et al.: Gondolat, Budapest, 1982, (Társadalomtudományi Könyvtár).
- Wilensky, Harold L.: *The Welfare State and Equality. Structural and Ideological Roots of Public Expenditures*. University of California Press, Berkeley, 1975.
- Yalom, Irvin D.: *A csoportpszichoterápia elmélete és gyakorlata*. Ford. Nagy Mónika Zsuzsanna, Animula Kiadó, Budapest, 1995, (Sorozat a csoportról, 4.).
- Zeintlinger, Karoline E.: *A pszichodráma-terápia tételeinek elemzése, pontosítása és újrafogalmazása J. L. Moreno után*. Ford. Blümel Ferenc és Fiers Péter, Híd et al., Budapest, 1991. (Családsegítés, mentálhigiéné módszertani füzetek, 4.)
- Zlinszky János: *Keresztény erkölcs és jogász etika*. SZIT, Budapest, 1998.
- Zombori Gyula: *A szociálpolitika alapfogalmai*. T-Twins, Budapest, 1994. (A Szociális Szakképzés Könyvtára. A Szociális Munka Elmélete.)
- Zsumbera Árpád: Az ókeresztény közösségek szociális tevékenységéről. *Eszmélet – Társadalomkritikai és kulturális folyóirat*, 1997/34, 36–54.

SZERZŐINK

- PROF. DR. HABIL. BIRHER NÁNDOR: jogász, teológus, filozófus, szakmérnök, egyetemi tanár, a PPKE BTK dékánja.
- BIRINYI MÁRK: szociálpolitikus, református hittanoktató, tanító, a Református Szeretetszolgálat diakóniafejlesztési főigazgató-helyettese, a KRE GESZK Szociális Munka és Diakónia Intézet intézetvezető-helyettese.
- PROF. DR. HABIL. CZINE ÁGNES: jogász, alkotmánybíró, a KRE ÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára.
- DÓZSA ZSÓFIA KATALIN: szociálpolitikus, szociális munkás, a Human Exchange Alapítvány szakmai vezetője és kuratóriumának elnöke.
- FARKAS PÉTER: szociológus, politológus, teológus, tudományos tanácsadó, a Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet munkatársa.
- GREGERSEN-LABOSSA GYÖRGY: evangélikus lelkész, mentálhigiénikus, a budapesti Sztéhló Gábor Evangélikus Szeretetszolgálat vezető lelkésze, a Magyarországi Evangélikus Egyház Diakóniai Bizottság elnöke, az Evangélikus Hittudományi Egyetem Diakóniai Képzési Központjának külső munkatársa és a Fébé Evangélikus Diakóniai Egyesület elnöke.
- DR. HADNAGY JÓZSEF: szociálpedagógus, tanár, szociális munkás, az EKKE Szociológiai Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense.
- PROF. DR. HABIL. HOMICSKÓ ÁRPÁD: jogász, a KRE ÁJK Munkajogi és Szociális Tanszékének egyetemi tanár.
- DR. HABIL. JUHÁSZ GÁBOR: szociálpolitikus, szociális munkás, EU szakértő, Business Coach, egyetemi docens, a PTE Társadalmi Felzárkózás és Szociális Gazdaság Kutatóközpontjának vezetője.
- DR. HABIL. KÁRTYÁS GÁBOR: jogász, a PPKE JÁK Munkajogi Tanszékének egyetemi docense.
- PACSUTA ISTVÁN: szociológus, tanár, művelődési menedzser, az EKKE Szociálpedagógia Tanszékének egyetemi adjunktusa.
- DR. HABIL. TÓTH TIBOR: történész, szociálpolitikus, a PPKE Gondoskodáspolitikai Intézet intézetvezető egyetemi docense és a Slachta Margit Nemzeti Szociálpolitikai Intézet főigazgatója.